

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXVI

2

IULIE—DECEMBRIE

1981

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

VASILE BREBAN

HENRI JACQUIER

BELA KELEMEN

DIMITRIE MACREA

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

ROMULUS TODORAN — *membru al Colegiului de redacție*

MIRCEA ZDRENGHEA

ILEANA CÂMPEAN — *membru al Colegiului de redacție*

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOGANU — *secretar responsabil de redacție ;
membru al Colegiului de redacție*

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFĂCERE AL EDITURII ACADEMIEI, 79717 Calea Victoriei nr. 125, București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export—Import Presă, P.O. Box 136—137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ILEXIM, Departamentul Export—Import Presă, P.O. Box 136—137, télex 11226, 79517 Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 35 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVI, nr. 2

1981

iulie—decembrie

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

VIOREL PĂLTINEANU, Descifrarea hieroglifelor maya. Stadiul actual 117

FONETICĂ—FONOLOGIE

A. BĂN, Cu privire la corelatele accentului. Privire contrastivă ruso-română 127

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Despre expresiile cu verbe impersonale-unipersonale copulative 137

D. D. DRAȘOVEANU, Cauzala argumentativă 143

FRIEDA EDELSTEIN, Despre dubla subordonare în limba română 149

LIGIA STELA FLOREA, Innovations syntaxiques du français parlé. De la disjonction au décumul 157

LEXICOLOGIE

VIOREL BIDIAN, Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'pănușă, foaie (pe știulete)' 167

ONOMASTICĂ

I. PĂTRUȚ, Despre numele lui Ioan Budai-Deleanu 173

DIALECTOLOGIE

ROMULUS TODORAN, Note de morfologie dialectală 181

LIMBĂ LITERARĂ

EUGEN PAVEL, Considerații asupra tipăriturilor bălgrădene de la sfârșitul secolului al XVII-lea 187

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ SEXTIL PUSCARIU
Nr. 20

MIORIȚA BACIU, Elemente de argou în <i>Groapa</i> de Eugen Barbu	199
ȘTEFAN OLTEAN, Structura narativă în discursul indirect liber. O descriere a categoriei	207

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat</i> , I, sub conducerea lui PETRU NEIESCU, de EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MO- CANU, București, 1980 (<i>I. Pătruș</i>)	217
SABINA TEIUȘ, <i>Coordonarea în vorbirea populară românească</i> , București, 1980 (<i>D. D. Drașoveanu</i>)	220
IOAN PĂTRUȘ, <i>Onomastică românească</i> , București, 1980 (<i>Eugen Pavel</i>)	222
MIRCEA HOMORODEAN, <i>Vechea valră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei</i> , Cluj-Napoca, 1980 (<i>Sabin Vlad</i>)	223
PAUL SCHVEIGER, <i>Limba și vorbire în afazie</i> , Cluj-Napoca, 1980 (<i>Bela</i> <i>Kelemen</i>)	226
I. FUNERIU, <i>Versificația românească. Perspectivă lingvistică</i> , Timișoara, 1980 (<i>D. Vlăduș</i>)	227
ELENA SCĂRLĂTOIU, <i>Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte</i> <i>de origine slavă</i> , București, 1980 (<i>Rodica Orza, I. Pătruș</i>)	229
KLAUS BOCHMANN, <i>Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen von 1821</i> <i>bis 1840</i> , Berlin, 1979 (<i>Felicia Șerban</i>)	233
SIMON C. DIK, <i>Functional Grammar</i> , Amsterdam — New York — Oxford, 1978 (<i>Géza Kis</i>)	234

IN MEMORIAM

Mario Ruffini (1896—1980) (<i>Eugen Câmpeanu</i>)	237
INDICE	239

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVI, n°2

1981

juillet—décembre

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

Page

- VIOREL PĂLTINEANU, Le déchiffrement des hiéroglyphes maya. L'état actuel 117

PHONÉTIQUE ET PHONOLOGIE

- A. BĂN, À propos des corrélatifs de l'accent. Regard contrastif russe-roumain 127

GRAMMAIRE

- D. BEJAN, Sur les expressions à verbes impersonnels-unipersonnels copulatifs 137
D. D. DRAȘOVEANU, La causale argumentative 143
FRIEDA EDELSTEIN, À propos de la double subordination en roumain . . . 149
LIGIA STELA FLOREA, Innovations syntaxiques du français parlé. De la disjonction au décumul 157

LEXICOLOGIE

- VIOREL BIDIAN, De la terminologie du maïs : termes pour la notion 'pănușă, foale (pe știulete)' • feuille qui enveloppe l'épi de maïs • 167

ONOMASTIQUE

- I. PĂTRUȚ, Sur le nom de Ioan Budai-Deleanu 173

DIALECTOLOGIE

- ROMULUS TODORAN, Notes de morphologie dialectale 181

LANGUE LITTÉRAIRE

- EUGEN PAVEL, Considérations sur les imprimés de Bălgrad à la fin du XVIIe siècle 187

MIORIȚA BACIU, Éléments d'argot dans <i>Groapa</i> de Eugen Barbu	199
ȘTEFAN OLTEAN, Structure narrative dans le discours indirect libre. Une approximation de la catégorie	207

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat</i> , I, sub conducerea lui PETRU NEIESCU, de EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU, București, 1980 (<i>I. Pătruș</i>)	217
SABINA TEIUȘ, <i>Coordonarea în vorbirea populară românească</i> , București, 1980 (<i>D. D. Drașoveanu</i>)	220
IOAN PĂTRUȘ, <i>Onomastică românească</i> , București, 1980 (<i>Eugen Pavel</i>)	222
MIRCEA HOMORODEAN, <i>Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei</i> , Cluj-Napoca, 1980 (<i>Sabin Vlad</i>)	223
PAUL SCHVEIGER, <i>Limbă și vorbire în afație</i> , Cluj-Napoca, 1980 (<i>Bela Kelemen</i>)	226
I. FUNERIU, <i>Versificația românească. Perspectivă lingvistică</i> , Timișoara, 1980 (<i>D. Vlăduț</i>)	227
ELENA SCĂRLĂTOIU, <i>Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă</i> , București, 1980 (<i>Rodica Orza, I. Pătruș</i>)	229
KLAUS BOCHMANN, <i>Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen von 1821 bis 1840</i> , Berlin, 1979 (<i>Felicia Șerban</i>)	233
SIMON C. DIK, <i>Functional Grammar</i> , Amsterdam — New York — Oxford, 1978 (<i>Géza Kis</i>)	234

IN MEMORIAM

Mario Ruffini (1896—1980) (<i>Eugen Câmpeanu</i>)	237
INDEX	239

DESCIFRAREA HIEROGLIFELOR MAYA. STADIUL ACTUAL

DE

VIOREL PĂLTINEANU

Deși în ultima vreme s-au făcut progrese remarcabile în citirea hieroglifelor maya,¹ sintem încă departe de a considera descifrată această scriere, cu care, de-a lungul timpului, s-au ocupat prestigioși arheologi și lingviști.

1. Primele preocupări asupra scrierii maya, cu tot caracterul lor empiric, le-a avut Diego de Landa, episcopul Yucatanului, pe la jumătatea secolului al XVI-lea². Cu ajutorul unui indigen cunosător de carte, el a încercat să scrie corespondențele alfabetului spaniol și câteva enunțuri, fără să bănuiască măcar faptul că limba maya nu poseda un alfabet de același tip ca cel spaniol. Informatorul i-a desenat, pentru fiecare literă cerută, cite un simbol, care, de fapt, reprezenta o ideogramă a unui cuvânt care începea doar cu sunetul cerut de Landa, dar care nu avea nimic de-a face cu un presupus alfabet³. Dar Landa ar fi trebuit să fie surprins când una din propozițiile pe care a cerut să i le scrie, *ma in kati*, conținea două semne, pentru *ma* și *ti*, inexistente în alfabetul său. Această tratare superficială a problemei o explică tot Landa, când spune că a vrut să dea doar o idee despre această scriere, pentru că dealtfel ea e mult mai complicată. Astfel, ambele încercări — de a da un alfabet și de a exemplifica scrierea mayașilor — au eșuat, pentru că Landa nu a intuit diferența de structură între cele două scrieri. Totuși, unii cercetători au considerat că Landa nu a greșit și au preluat ideogramele sale. Primul care a încercat să citească textul unui codice, folosindu-se de acest „alfabet”, a fost abatele francez Brasseur de Bourbourg⁴. El a identificat doar semnele zilelor și a descoperit notarea cifrelor prin puncte și bare.

¹ Textele maya care s-au păstrat pînă în zilele noastre sînt : a) *inscripții* sculptate în piatră, jad, ceramică și alte materiale, descoperite pe tot teritoriul locuit azi de mayași, situat în Peninsula Yucatan din Mexic, în Guatemala, Honduras și Belize. Dintre cele mai mari centre menționăm : Piedras Negras, Naranjo, Palenque, Yaxchilán, Quiriguá, Tikal, Copan și altele ; b) *codice* scrise pe scoarță de copac, dintre care s-au păstrat doar trei, ajunse în Europa și descoperite la Paris, Dresda și Madrid.

² Vezi Diego de Landa, *Relación de las Cosas de Yucatán*, Mérida, 1938.

³ Astfel, pentru *A* i s-a desenat ideograma *ac* „broască țestoasă”, pentru *B* i s-a dat ideograma *be* „drum” și așa mai departe.

⁴ Brasseur de Bourbourg, *Relation des choses de Yucatan de Diego de Landa*, Paris, 1864.

2. Un al doilea moment important în istoricul descifrărilor îl reprezintă studiile marelui lingvist B. L. Whorf⁵, care preia critic unele realizări anterioare lui, ale lui Léon de Rosny, Cyrus Thomas și alții⁶, combătându-i pe aceia care au susținut că au găsit o cheie a descifrării.

Whorf pornește de la un număr de 23 de simboluri pe care le selectează din scrierile maya, acceptând și unele valori date de Landa⁷. Fiecare dintre semnele acceptate de el prezintă o concordanță între simbol și obiectul pe care îl reprezintă⁸. El stabilește câteva principii ale acestei scrieri, printre care: 1) Semnele nu pot fi utilizate izolat, cu excepția celor care indică zilele; 2) în sistemul maya nu se obișnuia să se scrie un cuvânt de o silabă printr-un singur semn care ar avea valoarea acelei silabe, pentru că, probabil, asemenea semn, adesea polifonic, ar fi putut genera confuzii; 3) dubla scriere a secvenței fonice și rostirea ei o singură dată. De exemplu, se scria *hu hu*, prin două elemente glifice, dar se pronunța doar *hu* „iguana” (vezi fig. 2). Tot așa, *k'an* „șarpe” se scria *ka-n kan*, prin trei semne diferite (vezi fig. 1). Descifrarea pe care o face din codicele de la Madrid, pagina 38 (vezi fig. 7–10) este prima încercare serioasă de traducere a unui text compact, scris în hieroglife maya. Iată cum sună în yucatecă: *haxezah u tooc kak Itzamna ca ahau* „marele nostru stăpîn Itzamna aprinde focul său sfredelind (cu un lemn într-o piatră)”.

3. În deceniul al șaselea, preocupările pentru scrierea maya sînt din nou foarte intense. În 1952, soviecticul J. V. Knorozov publică un studiu⁹, prin care se declară adeptul abordării fonetice a textelor maya. El susține că Landa nu a greșit total și, ca atare, preia unele semne din alfabetul său. Sprijinindu-se și pe ideea sugerată de desenele care însoțesc textele din codice, merge din aproape în aproape în citirea unui număr de circa 200 de glife. Pornește de la silaba *ku* din alfabetul lui Landa, care este prezentă în cuvîntul *kutz* „curcan”, scris din două elemente glifice (vezi fig. 13). Deduce de aici că cel de-al doilea element glific are valoare de *tz*. Dar acest al doilea element apare primul în glif pentru *tzul* „ciine” (vezi fig. 12), cel de-al doilea fiind tocmai *l* din alfabetul lui Landa. Din aceste exemple și altele citeva asemănătoare, el trage o concluzie cu statut de principiu fundamental al sistemului său de descifrare, anume că un semn poate fi folosit și silabic și alfabetic. Își consolidează punctele de vedere asupra metodologiei descifrării în câteva studii ulterioare¹⁰, pentru ca în 1975 să scrie o carte¹¹, în care își propune o descifrare completă

⁵ Vezi *The Phonetic value of certain characters in Maya Writing*, Cambridge, Massachusetts, în „Museum”, vol. XII, 1933, nr. 2; idem, *Decipherment of the linguistic portion of the Maya Hieroglyphs*, în „Smithsonian Report for 1941” (trad. span. *Crítica lingüística sobre los jeroglíficos y signos mayas*, Buenos Aires, 1977).

⁶ Cf. J. Eric S. Thompson, *Maya Hieroglyphic Writing. An Introduction*, Norman, 1960, p. 311.

⁷ Vezi B. L. Whorf, *Crítica lingüística sobre los jeroglíficos y signos mayas*, Buenos Aires, 1977, p. 18, fig. 3.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Iurij V. Knorozov, *Drevnjaja pis'menost' Centralnoj Ameriki*, în „Sovetskaja etnografija”, 1952, nr. 3.

¹⁰ Idem, *The Problem of the Study of the Maya Hieroglyphic Writing*, în „American Antiquity”, vol. 23, 1958, nr. 3; Idem, *Principios para descifrar los Escritos Mayas*, în „Estudios de Cultura Maya”, UNAM, vol. V, 1965.

¹¹ Idem, *Ieroglifické rukopisi majja*, Leningrad, 1975.

a celor trei codice, renunțând de data aceasta la comentarii legate de tehnica folosită. Prin faptul că ne oferă întreg textul celor trei codice, ne dă posibilitatea de a compara pasajele traduse de alți cercetători cu varianta oferită de el (vezi *infra*).

4. Numeroasele studii de descifrare a inscripțiilor și a codicelor, precum și descoperirea continuă a diferitelor ruine în care se găsesc sute de inscripții, au dus inevitabil la necesitatea unor cataloage de glife, pentru a se ușura referirea la acestea. În 1956 apare un catalog al lui Zimmermann¹², apoi, în 1962, se publică marele catalog al lui Thompson¹³, la care toate studiile ulterioare fac referire, pentru că el cuprinde și comentarii despre semnificația posibilă a fiecărui glif, indicând și locul unde a fost întâlnit. Afixele sînt numerotate de la 1 la 370, iar elementele principale ale glifelor, de la 501 în continuare, înregistrînd în jur de 700 de semne diferite.

Acest catalog, alături de o altă mare lucrare¹⁴, constituie opera sa capitală și, în același timp, cea mai izbutită sinteză asupra realizărilor de pînă atunci. Importanța studiilor lui Thompson în problema descifrării scrierii maya este recunoscută de toată lumea. El rămîne personalitatea cea mai marcantă de-a lungul a circa o jumătate de secol (1929—1975). În opera sa, care depășește 200 de titluri, sînt nenumărate contribuții lingvistice și arheologice. Printre cele mai importante se pot cita stabilirea glifelor care însoțesc Almanahul Prevestirilor, glifele care semnifică acțiuni (fig. 15, 16, 17), grupurile de glife care se referă la noțiunea de „apă”, la ochiul zeului morții, precum și la analiza unor afixe (prefixul *te*, vezi fig. 73, sufixul *-il*, vezi fig. 75), la numeroase operații matematice de calcul astronomic și la alte aspecte ale citirii hieroglifelor. Chiar dacă unele dintre ele rămîn doar ca propuneri de descifrare sau doar ca sugestii pentru alți cercetători, marele său merit a fost acela de a aborda monografic problemele legate direct de scrierea hieroglică maya. Notăm aici cîteva idei ale sale, referitoare la „regulile” de formare și de funcționare a glifelor maya: 1) glifele nu-și schimbă valoarea intrinsecă atunci cînd intră în combinație cu altele: de pildă, afixul *te* nu-și modifică statutul de afix și deci nu poate intra în componența vreunei rădăcini verbale sau pentru a forma, să zicem, pronumele personal *teex*, prin combinare cu *ex* „șorț”; 2) scrierea maya folosește deseori omonimia: de exemplu, *bak* „carne” este folosit și pentru sensul „teroare”, *xoc* „pește mare” înseamnă și „numărătoare” sau „a citi”; 3) sinonimia este și ea prezentă: carapacea de broască țestoasă se numește *mac* în yucatecă, dar a apare adesea ca semn pentru luna *Mac* (fig. 36), în timp ce și *coc* este nume pentru o varietate de broască țestoasă, redată prin același glif; 4) se folosesc numeroase ideograme al căror înțeles îl putem deduce, dar nu știm complexul sonor prin care se realizează; un bun exemplu este gliful care semnifică ideea de „înălțare la tron” (fig. 58); 5) pictogramele sînt frecvente, ca de pildă cea pentru „sacrificiu uman”, reprezentată prin imaginea inimii împreună cu aorta (fig. 27); 6) metafogramele sînt semnele care corespund unor figuri de stil, de pildă *cuch* „povară” e folosit cu sensul de

¹² G. Zimmermann, *Die Hieroglyphen der Maya-Handschriften*, Hamburg, 1956.

¹³ J. Eric S. Thompson, *A Catalog of Maya Hieroglyphs*, Norman, 1962.

¹⁴ Idem, *Maya Hieroglyphic Writing. An Introduction*, Norman, 1960.

„soartă, destin” (fig. 39), semnul zilei, *Ix*, utilizat pentru „jaguar”, este și simbol al războiului; 7) glifele care conțin idei mitologice sînt figurile antropomorfe cu chipurile diferiților zei, așa-numitele mitograme, utilizate și ca numerale între 1 și 13, în inscripțiile în piatră; 8) sînt glife care redau întregul prin parte: de pildă, laba de jaguar reprezintă întregul animal (fig. 43); 9) afixele sînt atașabile atît la glifele nominale, cit și la cele verbale, fie ca prefixe, fie ca postfixe: de pildă, *al-caan* „cer”, *caan-al* „în sus” (fig. 22), *yax* „verde” — *yaxal* „verzui”.

În prima parte a activității sale, Thompson susține ideea că inscripțiile maya vorbesc doar despre trecerea timpului, elaborînd teoria „filozofia timpului”. Dar, în 1960, o colaboratoare a sa, Tatiana Proskouriakoff, studiînd monumentele din Piedras Negras, din Guatemala, stabilește că de fapt cifrele incrustate în piatră se referă nu la zei, ci la istoria familiilor princiare¹⁵. Aceasta este considerată ca o descoperire crucială în istoria descifrării scrierii maya, idee pe care Thompson o acceptă și mai apoi o sprijină cu noi argumente. Analizînd complicatele serii de date sculptate în piatra diferitelor temple, ea a constatat că intervalul dintre două date era mereu în jur de 54—64 de ani, ceea ce ar putea corespunde cu viața unui individ. De aici, ea deduce că glifele care însoțesc aceste date pot fi citite cu semnificația „naștere” și, respectiv, „moarte” (fig. 55 și 57). O altă serie de glife, care reprezentau date calendaristice, erau la o distanță de 12 pînă la 31 de ani, față de gliful „naștere”, de unde, prin deducție, puteau să însemne „ridicare la tron” (fig. 58), mai ales că și imaginea acestor glife, simbolică, evident, trimitea la ideea de „ascensiune”. T. Proskouriakoff, studiînd, în 1963, inscripțiile din Yaxchilán, identifică gliful „captură”, dintr-un text care însoțea o scenă de luptă: două personaje luînd doi prizonieri, avînd pe picior niște glife, care se presupune că ar fi numele fiecăruia. În partea principală a inscripției apar numele celor doi învingători, al celor doi prinși și un glif pe care autoarea citată îl interpretează „captură” (fig. 59).

Deși descoperirile Tatiane Proskouriakoff sînt de o însemnătate majoră, rămîne de neînțeles tăcerea care s-a așternut în jurul numelui său. Ca o încercare de relansare a valorii sale, H. Berlin, el însuși un specialist în domeniu, mărturisește că rîndurile sale sînt o apoteoză a Tatiane Proskouriakoff¹⁶.

Pînă la cartea sa din 1977¹⁷, în care tratează aproape numai problema inscripțiilor în piatră, ignorînd complet progresele făcute în descifrarea codicilor, Berlin are valoroase contribuții în descifrarea unor elemente din scrierea maya. El începe prin a studia seria glifelor din ciclul lunar din Palenque, identificînd varianta antropomorfică a cifrei 11. În 1958, publică un studiu extrem de important pentru epigrafia maya, în care stabilește că, în fiecare mare centru în care s-au găsit inscripții, se întîlnește cîte un așa-numit *glif-emblemă*, care, ca ipoteză de lucru, ar putea fi tradus prin numele aceluia loc (fig. 48—53).

¹⁵ Vezi T. Proskouriakoff, *Historical Implications of a Pattern of Dates at Piedras Negras, Guatemala*, în „*American Antiquity*”, vol. 25, nr. 4.

¹⁶ Vezi H. Berlin, *Signos y significados en las inscripciones mayas*, Guatemala, 1977, p. 158.

¹⁷ Vezi nota anterioară.

5. Paralela între codicele hieroglifice și cele scrise cu litere latine, după cucerirea spaniolă, a fost făcută în două maniere diferite: a) În anul 1961, la Congresul de matematică de la Leningrad ¹⁸, s-a făcut comunicarea că un grup de matematicieni sovietici, folosind calculatorul electronic, au descifrat textele codicelor maya. Metoda a constatat în compararea inventarului de glife cu cel al cuvintelor din cărțile Chilam Balam. E drept că unele enunțuri rezultate par plauzibile, mai ales raportate la desenele fiecărui pasaj din codicele cu hieroglife, dar altele nu au sens. Încercarea aceasta am putea-o considera mai degrabă o *interpretare* decât o *citire*. Aceeași metodă a fost aplicată și de doi specialiști mexicani ¹⁹, fără rezultate satisfăcătoare; b) O altă tentativă de comparație între cele două tipuri de codice, dar nu prin intermediul calculatoarelor electronice, a făcut, în 1974, M. Cristina Álvarez ²⁰. Ea a avut în vedere doar un mic fragment din cele două surse: codicele de Dresda și cronica Chilam Balam din Chumayel. În urma acestei încercări de lectură, autoarea propune o nouă ordine în citirea glifelor: dacă ordinea obișnuită este A—B—C—D (ca în fig. 77), Álvarez propune D—C—A—B. Dintre concluziile cărții sale, se impun atenției câteva: 1) părțile principale din cronica scrisă cu caractere latine sînt asemănătoare din punctul de vedere al conținutului cu cele în care se divide un text din codicele de la Dresda; 2) există posibilitatea ca un text scris prescurtat cu hieroglife să fie citit *in extenso* cu ajutorul textului corespunzător din cărțile Chilam Balam; 3) autoarea propune sensuri noi pentru trei glife (fig. 68, 69, 70).

Tot un fel de paralelă realizează aceeași autoare în anul 1978, într-o nouă tentativă de descifrare, de data aceasta a unui pasaj de vînătoare din codicele de la Madrid, plecînd de la ideea că între cultura (materială și spirituală a) unui popor și limba acestuia există o evidentă corelație ²¹. Pune astfel în paralelă câteva scene de la paginile 90a — 93a, din codicele amintit, cu descrierea sărbătoririi vînătorilor din cartea lui Landa ²². În aceste descrieri ale sărbătorii se menționează două personaje importante, *ah pay cun*, care, cu magia sa, atrage animalele, și *ah mek nak*, șeful unui grup de vînători. Dintre acestea, identifică în text doar gliful pentru cel din urmă, care mai poate să aibă și sensul de „a conduce” (fig. 77 A). De asemenea, mai stabilește glifele și numele animalelor care apar în cele două texte ale fragmentului discutat. În final face o traducere a celor zece propoziții glifice din cele două texte, dintre care am ales pentru exemplificare propoziția a 3-a (fig. 77). Iată textul propus de

¹⁸ Cf. Șerban Andronescu, *Cadmos. Scurtă istorie a scrisului*, București, 1966, p. 163.

¹⁹ Prof. L. Manrique și M. C. Álvarez. *Lingvistica* M. C. Álvarez a fost una dintre colaboratoarele lui M. Swadesh, împreună cu care a scris o foarte bună sinteză a idiomului din Yucatan (vezi *Diccionario de elementos del maya yucateco colonial*, México, 1970).

²⁰ Vezi M. C. Álvarez, *Textos coloniales del libro de Chilam Balam de Chumayel y textos glíficos del Códice de Dresde*, México, 1974.

²¹ *Ideea, Idioma y cultura en el descifre de la escritura maya*, în „Estudios de Cultura Maya”, vol. XI, 1978.

²² Cf. Diego de Landa, *op. cit.*, p. 94.

Álvarez, în maya și în traducere :

(A) <i>u mek nak</i>	= „conduce”
(B) <i>u lom tok ceh</i>	= „vinătoare de cerbi”
(C) <i>ek chuah</i>	= „zeul vinătorii”
(D) <i>lahca + X</i>	= „12 + X”

Lipsește traducerea ultimei părți, care, după părerea autoarei, s-ar putea referi la sezonul în care are loc această vinătoare.

6. Din „noul val” de specialiști care s-au dedicat descifrării scrierii maya, se evidențiază F. Lounsbury, care, preluând tehnica de lucru de la T. Proskouriakoff, identifică semnificația unui glif din inscripțiile funerare, anume cel care ar însemna „îngropare”, din aceeași serie cu glifele „naștere”, „moarte” etc. Împreună cu D. Kelley, folosind principii fonetice, citește numele personajului care a fost găsit în sarcofagul din Templul Inscriptiilor, din Palenque. Numele reconstituit este *pacal*, format din trei silabe : *pa-ca-la* (fig. 78). Același Lounsbury, împreună cu Linda Schele și Peter Mathews, reconstituie lista guvernatorilor din Palenque, în ideea de a stabili filiațiile posibile, succesiunile la tron și alte elemente de istorie a locului, care ar putea ajuta, cum s-a văzut și în alte ocazii, la descifrarea unor glife al căror sens nu se cunoaște încă. O parte din rezultatele acestei cercetări au fost deja publicate ²³.

7. După această prezentare istorică a problemei, în care am încercat să ne menținem cât mai obiectivi cu putință, ne permitem câteva observații :

7.1. Înainte de toate, trebuie semnalată disputa declarată între arheolgi și lingviști. În 1942, Whorf susținea că numai lingviștii sînt aceia care trebuie să se ocupe de descifrare. În 1977, H. Berlin, dimpotrivă, susține primatul arheologiei în această problemă, căci, așa cum s-a văzut, declară el, încercările lingviștilor nu au dat rezultate. De fapt, aceeași atitudine o manifestă și Thompson, în lucrarea sa din 1972 ²⁴. Este normal să credem că numai eforturile conjugate ale celor două categorii de specialiști pot duce la descifrarea totală a scrierii maya.

7.2. Comparînd fragmentele de texte pe care le-au descifrat unii lingviști, se constată că există diferențe foarte mari între ei : pasajul tradus de Whorf (vezi p. 118) sună astfel la Knorozov : *boh-chuh u-pok-took itz-am-kit (na) um-la-um* „s-a isprăvit focul arzător, Itzamna zeul lumii”, în timp ce fragmentul tradus de Álvarez (vezi *supra*) este total diferit la Knorozov : *u-tul-hab k'a-in chi-II yax-k'in* „se vinează în semănături cerbii cînd e noul sezon (de vinătoare)”.

7.3. Principiile stabilite de unii autori nu sînt totdeauna respectate nici măcar de ei înșiși. De pildă, Whorf nu e consecvent în a demonstra că fiecare pasaj e scris dublu. Cristina Álvarez, deși propune o nouă ordine

²³ Floyd Lounsbury, *The Inscription of the Sarcophagus Lid at Palenque*, în „Primera Mesa Redonda de Palenque”, II, Pebble Beach, 1974 ; P. Mathews, L. Schele, *Lords of Palenque. The Glyphic Evidence*, în „Primera Mesa Redonda de Palenque”, I, Pebble Beach, 1974 ; Linda Schele, *Introducción a la Glífica Maya*, México, 1978.

²⁴ J. Eric S. Thompson, *Maya Hieroglyphs without Tears*, [Londra], 1972.

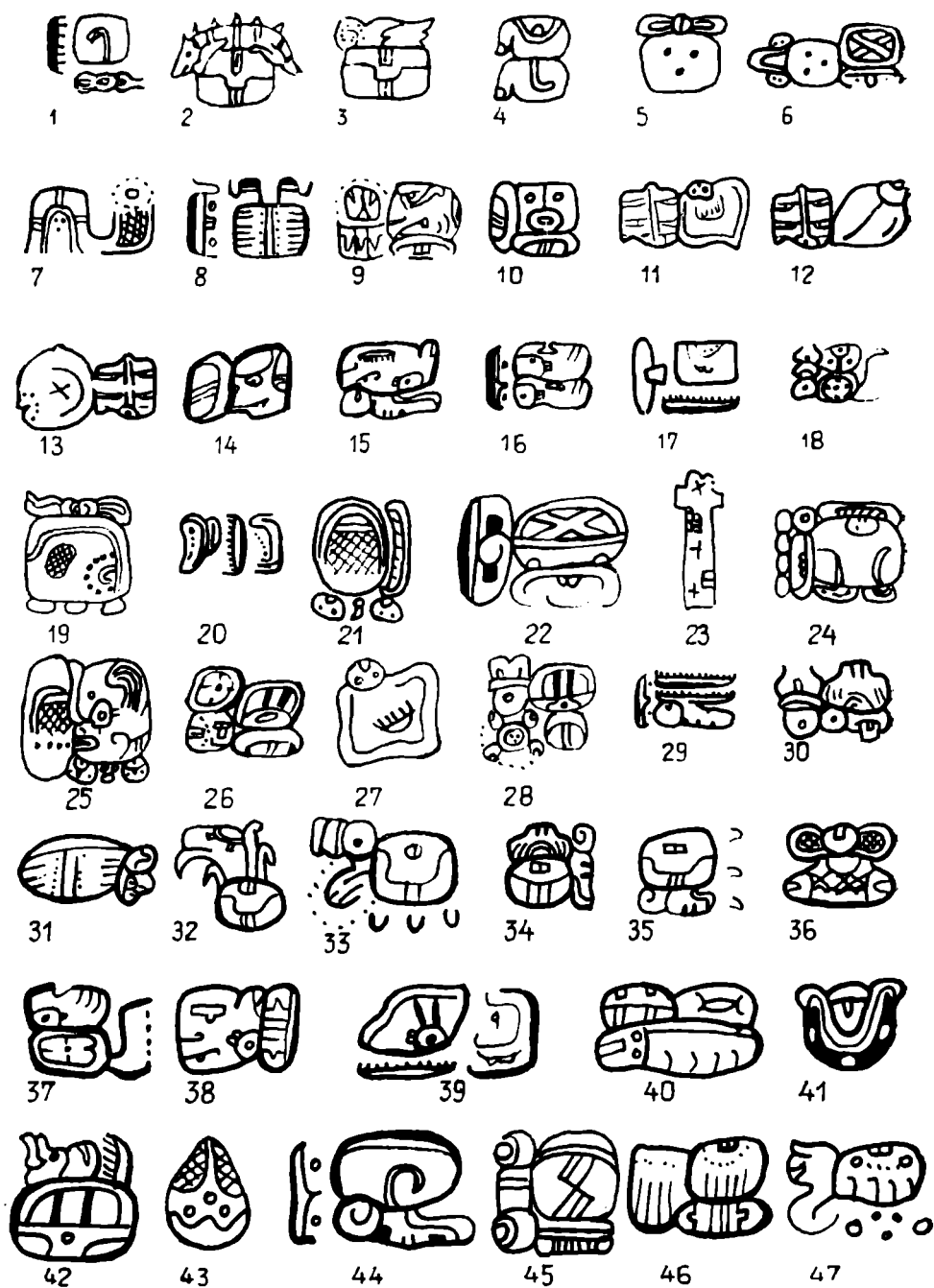

Fig. 1

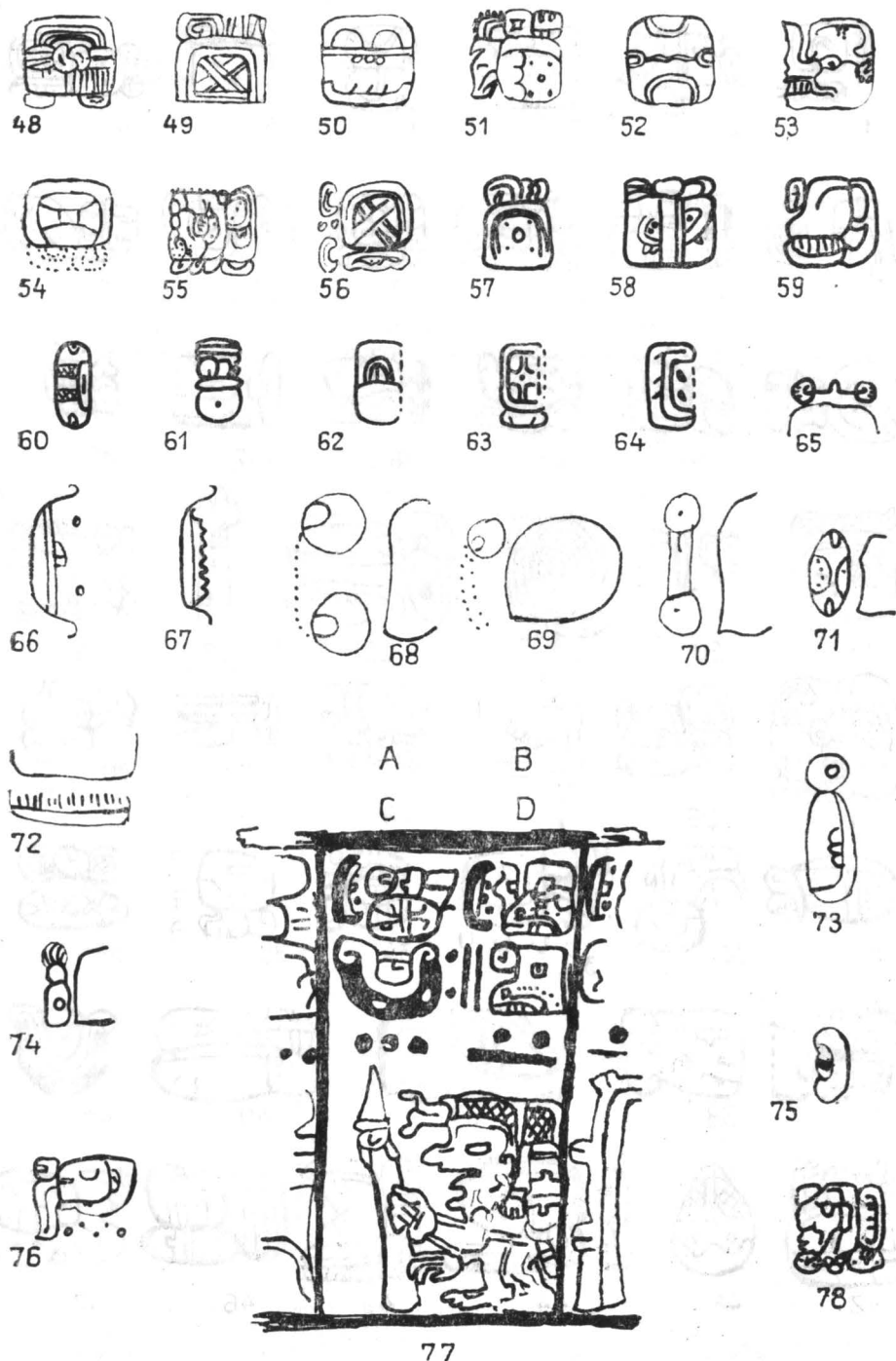

Fig. 2

în citirea elementelor glifice, de la A—B—C—D, la D—C—A—B, în 1974, revine la ordinea obișnuită de citire, în 1978.

7.4. Comparația echivalențelor semantice ale diferitelor glife luate în parte duce la concluzia că puține dintre acestea au o traducere identică la mai mulți autori. Întrucît analiza acestui fapt necesită un spațiu mai amplu, ne rezumăm acum la a semna glifele din cele trei codice, care au fost traduse la fel de toți autorii :

- u* = pronume liber, „el, al său” (fig. 66);
- ti* = „particulă pentru exprimarea direcției și a locului” (fig. 74);
- te* = „arbore și clasificator numeral” (fig. 73);
- chac* = „roșu” (fig. 60 și 71);
- zac* = „alb” (fig. 61);
- ek* = „negru” (fig. 62);
- kan* = „galben” (fig. 63);
- yax* = „verde” (fig. 64);
- kin* = „soare, zi” (fig. 26, primul semn din stînga, sus).

7.5. Numele zilelor și ale lunilor din calendarul maya sînt denumite la fel, nu în urma unui proces de descifrare, ci ca urmare a prezentării în paralel a ideogramelor și a numelor, de către Landa în lucrarea sa.

7.6. Ca urmare a unei corelații între desenele din codice și hieroglifele însoțitoare, s-a ajuns la un consens și în privința cîtorva nume de animale.

7.7. Printre glifele cu semnificație sigură se numără și cele care reprezintă diferitele zeități, fără să se cunoască însă mereu numele acestora. În 1904, P. Schellhas constată că în cele trei codice apare un număr limitat de figuri de zei, care nu trec de 30, ceea ce i-a permis să stabilească faptul că fiecărui zeu îi corespunde un glif. În lipsă de nume, aceștia au fost marcați prin litere majuscule, cunoscîndu-se doar funcțiunea lor (al morții, al agriculturii, al ploii etc.). Dintre aceștia, cel al morții, după D. G. Brinton, s-ar fi numit *Ah Puoh*, dar, în 1970, Thompson arată că de fapt este vorba de o adaptare arbitrară a autorului amintit, după un supranume al episcopului Las Casas, căruia i se mai spunea și *Eopuco*²⁵.

7.8. Partea cea mai importantă și mai solidă a descifrării de pînă acum pare să fie semnificația datelor calendaristice încrustate pe diferite monumente și, alături de acestea, cîteva glife referitoare la evenimente petrecute în preajma datelor citite (fig. 55, 56, 57, 58).

7.9. Așa cum am afirmat și la începutul acestor rinduri, rezultatele obținute pînă acum în descifrarea scrieri maya, din codice și inscripții, nu ne îndreptățesc să considerăm că problema a fost rezolvată. Rămîne ca studiile viitoare, precum și eventualele descoperiri arheologice să contribuie la o descifrare unanim acceptată.

²⁵ Idem, *Maya History and Religion*, Norman, 1970.

A N E X Ă

(Semnificația figurilor 1 — 78)

Glife analizate de Whorf (1941)

1. șarpe; 2. iguana; 3. lună din calendarul maya; 4. vânătoare cu lancea și arcu; 5. vânătoare cu cursa; 6. a prinde cu lațul; 7. a sfredeli; 8. a aprinde focul; 9. Itzamna, zeu; 10. stăpînul nostru.

Glife deselbrate de Knorozov (1952)

11. cîine, cu simbolul sacrificiului; 12. cîine; 13. curcan.

Glife interpretate de Thompson (1962, 1972)

14. zeul lumii, asociat cu Vest; 15—17. acțiune; 18. în Est, lit. soare-răsare; 19. lung. Ch'en, cu afixul „negru”; 20. acțiune; 21. personificare prin sufixul te; 22. cer; 23. arbore divin, cedru; 24. ziua 4 din luna Zec; 25. personificarea zeului-pește; 26. secetă; 27. simbolul sacrificiului; 28. teroare, război; 29. cacao; 30. arbore verde; 31. arbore de foc, abanos; 32.—35. porumb; 36. zeii Bacab; 37. Vest; 38. zeul morții; 39. dus în spate, lit. destin, soartă; 40. meșteșugar; 41. pachet, atributul zeului negustor; 42. arșiță; 43. copilă de jaguar; 44. el a fost purtat pe umeri; 45. schimb; 46. carne; 47. război, teroare.

Glife-lemblă, date de H. Berlin (1958, 1977)

48. Tikal; 49. Naranjo; 50. Yaxchilan; 51. Piedras Negras; 52. Palenque; 53. Copan; 54. Tonină.

Glife de evenimente (Proskouriakoff, 1960, 1963)

55. origine, naștere; 56. căsătorie; 57. sfârșit, moarte; 58. ridicare pe tron; 59. captură.

Glife acceptate de toți autorii

a) Culori: 60 și 71. roșu; 61. alb; 62. negru; 63. galben; 64. verde.

b) Afixe: 65. nu; 66. el, al lui; 67. el; 68. și, atunci (Álvarez); 69.—70. masculin (Álvarez); 72. și; 73. arbore, clasificator; 74. direcție, loc; 75. sufix abstractiv (Thompson);

Alle glife

76. zeul morții (Dresda, 13 b); 77. fragment de codice (Madrid, 91 a); 78. Pacal, guvernator (Palenque, sarcofag).

THE DECIPHERMENT OF THE MAYA HIEROGLYPHICS.

THE PRESENT STAGE

(Abstract)

The autor makes a short history of the studies in Maya Hieroglyphic Writing, marking its main moments: the beginnings of Landa, the linguistic attempts of Whorf, Knorozov, Álvarez, then the contributions of the archaeologists Thompson, Proskouriakoff, Berlin and the present studies.

The conclusion of the study is that the Mayan Writing has not been solved completely yet.

Octombrie 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CU PRIVIRE LA CORELATELE ACCENTULUI. PRIVIRE CONTRASTIVĂ RUȘO-ROMÂNĂ

DE

A. BĂN

1. *Accentul ca unitate suprasegmentală.* În lucrările de specialitate, mai ales din ultimele decenii, unitățile planului de expresie al limbii vorbite se împart în două clase: *unități segmentale* și *unități suprasegmentale*.

Unitățile celor două clase au însușiri atît comune cit și diferite. Una dintre trăsăturile comune ale acestor unități constă în faptul că ambele, fiind elemente ale planului de expresie al limbii vorbite, se compun din substanțe fizice ce pot caracteriza sunetul în general: tonul fundamental, timbrul, înălțimea, intensitatea, durata etc.¹

Dintre deosebirile prezentate în diferite lucrări de fonetică generală², este de ajuns să menționăm doar cîteva:

1. unitățile segmentale se disting de cele suprasegmentale prin faptul că contractează relații diferite³, aparținînd unor categorii diferite;

2. unitățile segmentale se disting, de asemenea, de unitățile suprasegmentale prin aceea că ele pot să apară și izolat, pot fi extrase din lanțul vorbirii, pe cînd unitățile suprasegmentale nu pot fi extrase și nu pot fi reproduse *nici chiar artificial*⁴;

3. unitățile segmentale sînt una față de cealaltă într-un raport de succesiune, pe axa sintagmatică, pe cînd unitățile suprasegmentale se află într-un raport de simultaneitate față de cele segmentale, în sensul că o unitate suprasegmentală poate cuprinde concomitent mai multe unități segmentale⁵.

Din cele arătate reiese că unitățile suprasegmentale se așază, întotdeauna, pe o anumită succesiune a unităților segmentale⁶ și, indiferent ce fel de elemente (logice sau afective) le reprezintă în planul conținutului,

¹ L. R. Zinder, *Obščaja fonetika*, Leningrad, 1960, p. 273.

² N. S. Trubetzkoy, *Osnovy fonologii*, Moscova, 1960, p. 222—241; R. Jakobson, *Hang-Jel-Vers*, Budapesta, 1972, p. 33—35; A. Martinet, *Osnovy obščej lingvistiki*, în „Novoe v lingvistike”, III, Moscova, 1963, p. 432—445; Laziczius Gyula, *Fonetika*, Budapesta, 1963, p. 107—138; Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 41—43; Kassai Ilona, *Prozódiai oppozíciókról (Hosszúság-rövidség)*, în „Általános nyelvészeti tanulmányok”, X, Budapesta, 1974, p. 45—47; etc.

³ Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 40.

⁴ P. S. Kuznecov, *K voprosu ob udarenii i tone v fonologičeskom i fonetičeskom otnošenii*, în *Teoretičeskie problemy prikladnoj lingvistiki*, Moscova, 1965, p. 97.

⁵ Alexandra Rocerici și D. Copceag, *Intonație, sistem, normă și vorbire*, în FD, VII, 1971, p. 117.

⁶ P. S. Kuznecov, *op. cit.*, p. 97.

ele se distribuie și funcționează într-o indisolubilă unitate și interdependență cu anumite succesiuni ale unităților segmentale⁷. Astfel, se poate afirma că între unitățile segmentale și suprasegmentale, ambele fiind esențiale componente ale planului de expresie, se pot stabili ierarhii de raporturi.

2. *Accentul și unitatea accentuală a lanțului vorbirii.* Se deosebesc două categorii de unități suprasegmentale: *accentul și intonația* (în accepțiunea largă a cuvintului). Ele se află într-un raport ierarhic și fiecareia dintre aceste categorii îi corespunde o anumită secvență a unităților segmentale. Așadar, în cadrul lanțului unităților segmentale pot fi reliefate *unități* (secvențe sau grupuri) *accentuale* și *unități* (secvențe sau grupuri) *intonaționale*.

Unitatea accentuală a lanțului vorbirii, într-o serie de limbi, printre care și rusa și româna, este reprezentată, în general, „de cuvinte cu autonomie sintactică singure sau împreună cu auxiliarele”⁸, adică cu elementele proclitice și enclitice⁹. Unitatea accentuală a lanțului vorbirii poartă și numele de *cuvînt fonetic*¹⁰.

Un contur intonațional este reprezentat de o sintagmă¹¹ avînd cel puțin un cuvînt fonetic sau de un enunț format cel puțin dintr-o sintagmă.

3. *Accentul, corelatele și tipurile de corelate.* La nivelul unităților accentuale, accentul trebuie considerat, în primul rînd, ca un mijloc fonetic de încadrare a lor într-o unitate superioară. Acest principal rol accentul îl îndeplinește (atît în limbile cu accent liber cît și în cele cu accent fix) prin prezența unui element culminativ pe o silabă a unității accentuale. Relevarea elementului culminativ, relevarea silabei accentuate față de cele neaccentuate se realizează, în general, prin trei mijloace de bază: *prin diferență de intensitate, de durată și de înălțime*¹². Aceste mijloace sînt considerate drept corelate care coexistă, apar împreună și acționează simultan¹³. Prin demonstrarea simultaneității de acțiune a corelatelor accentului, s-a pus la îndoială și justetea deosebirii unor limbi după accentul „dinamic”, „melodic” sau „cantitativ”¹⁴. În marea majoritate

⁷ Ni se pare întemeiată observația conform căreia, oricît de important este rolul unităților suprasegmentale în transmiterea și perceperea mesajului, purtătorii de bază ai valorilor informaționale ale planului de conținut trebuie considerate semnele formate din unitățile segmentale.

⁸ *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 259 (în continuare: *Tratat...*).

⁹ Compusele de tipul *tălmeș-bălmeș*, în limba română, și *drug druga*, în limba rusă, formează, de asemenea, o singură unitate accentuală.

¹⁰ A. Graur, A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938, p. 12; R. I. Avanesov, *Russkaja literaturnaja i dialektnaia fonetika*, Moscova, 1974, p. 79.

¹¹ Prin sintagmă înțelegem unitatea sintagmatică a lanțului vorbirii inferioară enunțului și superioară cuvîntului fonetic; cf. L. V. Șcerba, *Fonetika francuzskogo jazyka*, Moscova, 1953, p. 8; E. A. Bryzgunova, *Praktičeskaja fonetika i intonacija russkogo jazyka*, Moscova, 1963, p. 166–173.

¹² În încercările experimentale ale lui R. Jakobson și M. Halle, aceste trei mijloace fonetice sînt considerate drept trăsături prozodice, adică trăsături distinctive ale prozodelor; vezi R. Jakobson, M. Halle, *Fonologija i jejo otnošenje k fonetike*, în „Novoe v lingvistike”, II, Moscova, 1962, p. 248.

¹³ I. T. Stan, *Cu privire la funcția și corelatele accentului*, în „Lucrări științifice”, Filologie, Oradea, 1971, p. 58.

¹⁴ Fónagy Iván, *A hangsúlyról*, în „Nyelvtudományi Értekezések”, 18, Budapesta, 1958, p. 64.

a cazurilor însă s-a căutat și se caută identificarea corelatului care are rolul conducător în realizarea efectului de accent ¹⁵.

Cum bine se știe, în funcție de sesizarea caracterului mai pregnant al uneia sau alteia dintre trăsăturile fonetice ale realizării efectului de accent într-o limbă sau în unele grupuri de limbi, lingvistica tipologică a ajuns la concluzia, general răspândită, că, în majoritatea limbilor europene (engleză, franceză, rusă, germană, română, cehă, maghiară etc.), accentuarea se realizează, în primul rînd, prin diferențe de intensitate și numai în puține limbi (de exemplu în sîrbocroată, suedeză, lituaniană) elementul culminant se caracterizează prin diferențe de înălțime.

Pornind de la aceste constatări, în lucrările de lingvistică generală, din punct de vedere accentologic, limbile sînt împărțite în *limbi cu accent de intensitate* (dinamic, monotonie) și *limbi cu accent muzical* (politonic, accent melodic)¹⁶.

Este evident că prin prisma cercetărilor tipologice, care au drept scop stabilirea fenomenelor lingvistice cu caracter universal, împărțirea limbilor, în general, și a celor europene, în special, în cele două categorii amintite nu și-a pierdut valabilitatea nici în prezent.

Se cere menționat însă că această categorisire, făcută pe baza unor însușiri general valabile ale mai multor limbi ¹⁷, reprezintă numai o latură a acestui important fenomen lingvistic. Pe plan lingvistico-didactic, de exemplu, această categorisire se dovedește a fi mai puțin operantă (sau chiar inoperantă) decît, să zicem, datele obținute prin analize contrastive ale accentului din două sau mai multe limbi. Este limpede că, privind accentul sub aspectul deosebirilor între limbi, se poate ajunge la concluzii interesante: în categoria limbilor cu accent de intensitate (dinamic) sînt încadrate limbi cu cele mai diferite trăsături accentologice și sub raportul ponderii corelatelor acestuia.

4. *Aspecte ale contrastării interlingvistice ruso-române.* Ca în orice contrastare lingvistică, și în cazul nostru rezultatele analizei intralingvistice trebuie să fie supuse unor operații de analiză interlingvistică. Concret, e nevoie, pe de o parte, de stabilirea gradului de concurență a corelatelor accentului în ambele limbi, iar pe de altă parte de reliefarea unor raporturi interlingvistice (ruso-române) în acest sens.

Înainte de a intra în discutarea acestor probleme, trebuie să menționăm că ne vom referi numai la durată și intensitate, postulînd ideea, general răspândită, conform căreia, în limbile cu „accent de intensitate” (accent dinamic), mișcarea tonului fundamental intră în interacțiune cu celelalte corelate ale accentului nu atît la nivelul unităților accentuale, ci la cel al unităților intonaționale ¹⁸ (vezi și *infra*, 5.).

După clasificarea tipologică a limbilor, atît limba rusă cît și limba română sînt încadrate în categoria limbilor cu „accent de intensitate” (accent dinamic, monotonie), intensitatea fiind, explicit sau tacit, considerată mijlocul acustic esențial în realizarea efectului de accent.

¹⁵ I. T. Stan, *art. cit.*, p. 56–58.

¹⁶ *Tratat...*, p. 259–260.

¹⁷ Fónagy Iván, pentru susținerea sau combaterea unor teorii și ipoteze existente în accentologia generală, utilizează datele experimentale de intensitate, înălțime și durată obținute din limbile: maghiară, franceză, italiană, română, germană, rusă și engleză (*op. cit.*, p. 13–63).

¹⁸ R. I. Avanesov, *op. cit.*, p. 83–84.

Referitor la limba rusă, opinia despre caracterul dinamic al accentului, demonstrată și experimental, se bucură de o largă răspîndire, mai ales în manualele școlare și universitare. Totodată, și durata a fost și este considerată un corelat esențial al accentului rusesc.

După constatarea lui Z. Oliverius, vocalele accentuate sînt de 2—3 ori mai lungi decît cele neaccentuate¹⁹. În cercetările lui K. Bolla diferența medie dintre vocalele accentuate față de cele neaccentuate este de 64 %, în așa-zisele poziții ale primului grad de reducere, și 46 % în pozițiile de gradul doi de reducere, adică în medie sînt de 2 ori mai lungi vocalele accentuate decît cele neaccentuate²⁰. Pondere mare a duratei în realizarea efectului de accent a fost demonstrată și în urma sintezei vorbirii: în alcătuirea cuvintelor sintetice este de ajuns să se alungească o vocală, pentru ca aceasta să fie percepută ca accentuată²¹.

Bazîndu-se pe diferite date experimentale, unii dintre cercetători susțin că nu intensitatea este factorul principal în realizarea și perceperea contrastului de accent în limba rusă, ci diferența mare de durată dintre silaba (în primul rînd vocala) accentuată și cele neaccentuate, la care se asociază diferența de intensitate și, în anumite cazuri, o variație rapidă a curbei melodice²². Așadar, durata este considerată de către unii cercetători o trăsătură invariantă a accentului rusesc.

În tradiția lingvisticii românești prin accent se înțelege scoaterea în relief, prin diferența de intensitate (sau de înălțime) a unei silabe în raport cu celelalte silabe ale cuvîntului²³, duratei²⁴ acordîndu-i-se atenție în primul rînd la nivelul unităților intonaționale²⁵. Iorgu Iordan, însă, analizînd cantitatea sunetelor pe planul funcțiilor afective ale limbii, a examinat diferența de durată a vocalelor într-o strînsă legătură cu accentul, dependența dintre lungimea sunetelor și accent caracterizînd-o drept o legătură „ca de la cauză la efect”²⁶. Mai tîrziu, P. Neiescu, în urma analizei chimografice demonstrează, printre altele, existența diferenței de durată dintre silaba accentuată și cea neaccentuată, mai ales dintre vocalele accentuate și cele neaccentuate. De exemplu, [a] accentuat, după datele sale, în cuvîntul [baba] are o durată de 17,66 sutimi de secundă, față de

¹⁹ Zdeněk F. Oliverius, *Fonetika ruskogo jazyka*, Praga, 1974, p. 56.

²⁰ K. Bolla, *Problemy eksperimental'nogo issledovanija dlitel'nosti glasnyh zvukov v sovremennom russkom literaturnom jazyke* (Rezumatul tezei de candidat în științe), Moscova, 1963, p. 11.

²¹ L. V. Bondarko, *Zvukovoj stroj sovremennogo ruskogo jazyka*, Moscova, 1977, p. 152.

²² Zdeněk F. Oliverius, *op. cit.*, p. 56; L. V. Bondarko, *op. cit.*, p. 152; L. L. Bulanin, *Fonetika sovremennogo ruskogo jazyka*, Moscova, 1970, p. 162; Gossy Mária, *Az intonáció percepciója ésszehasonlító vizsgálatban*, în „Magyar Fonetikai Füzetek”, 5, Budapesta, 1980, p. 103—104; T. M. Nadeina, *Akustičeskie i vosprinimaemye parametry ruskogo slovesnogo udarenija*, în „Vestnik MGU”, 4, 1979, p. 53.

²³ A. Graur, A. Rosetti, *art. cit.*, p. 12; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, București, 1963, p. 468 (în continuare: *Gramatica...*); Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, 1967, p. 39.

²⁴ Cercetări privind durata vocalelor accentuate s-au efectuat cu mai bine de 40 de ani în urmă. Vezi Harry A. Rozitzke, *Rémarque sur la durée des voyelles accentuées du roumain*, în BL, VII, 1939, p. 83—95.

²⁵ A. Graur, A. Rosetti, *art. cit.*, p. 12; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1975, p. 48—58.

²⁶ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 53.

[a] neaccentuat din cadrul aceleiași cuvînt, acesta avînd o durată doar de 11,83 sutimi de secundă²⁷.

Pornind de la constatările privind rolul duratei în perceperea contrastului de accent în limba română, P. Neiescu stabilește un raport causal între durată și accent și în procesul de adaptare a cuvintelor de origine maghiară în limba română și a cuvintelor de origine română în limba maghiară, susținînd teza conform căreia, în urma adaptării cuvintelor românești la sistemul limbii maghiare, vocalele accentuate au devenit lungi, iar vocalele lungi din limba maghiară au fost asimilate de limba română ca accentuate²⁸. Teza lui P. Neiescu a fost sprijinită, integral sau parțial, și argumentată cu materiale lingvistice și de către alți autori²⁹.

Constatarea faptului că în limba română, în cadrul unei silabe de aceeași structură, vocalele accentuate sînt întotdeauna mai lungi decît cele neaccentuate a fost dovedită și de datele experimentale ale lui Andrei Avram: sunetul [a] accentuat, de pildă, în cuvîntul [mama], are o durată de 12,50 sutimi de secundă, față de [a] neaccentuat, acesta avînd 8,53 sutimi de secundă³⁰.

Analizînd cantitatea vocalelor limbii române și sub raportul interacțiunii ei simultane cu ceilalți factori ai relevării accentului (intensitatea și frecvența tonului fundamental), Andrei Avram ajunge la concluzia că durată singură are mai mică importanță decît toți ceilalți factori, care constituie „suportul” fizic al accentului³¹. Adesea duratei mai mari a silabei (a vocalei) accentuate nu i se asociază o creștere a intensității și a înălțimii³². Astfel, în limba română durată nefiind o trăsătură invariantă a accentului, este apreciată ca fiind un element redundant³³.

Așadar, cu toate că se confirmă teza conform căreia în limba română, în mod obișnuit, o silabă (vocală) accentuată este, în același timp, mai lungă decît o silabă (vocală) neaccentuată³⁴, prioritate în realizarea efectului de accent i se atribuie intensității vocii.

Referitor la limba rusă, cum s-a arătat mai sus, se argumentează, cu date experimentale, ipoteza că principalul rol în realizarea efectului de accent îl are diferența exagerată de durată a vocalei (silabei) accentuate față de durată vocalelor (silabelor) neaccentuate. Acest evident contrast de durată, asociat și cu un dinamism mai pregnant, determină specificul ritmicii cuvîntului rusesc, complet diferită de ritmica cuvîntului românesc,

²⁷ P. Neiescu, *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii române*, în CL, I, 1956, nr. 1–4, p. 66.

²⁸ Idem, *Există legătură între cantitate și accent? Observații asupra cuvintelor de origine românească în limba maghiară și asupra celor de origine maghiară în limba română*, în CL, III, 1958, p. 135–142.

²⁹ Vezi L. Balázs, *Accentul în cuvintele românești*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 64–74; Fr. Király, *Într-o problemă controversată în lingvistica românească: ce fel de raport există între cantitatea vocalelor și accentul cuvintelor?*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 63–73; Gy. Márton, *Cu privire la corelația dintre accent și durată vocalelor în împrumuturile românești ale graiului ceangău din Moldova*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 81–86.

³⁰ Andrei Avram, *Durata vocalelor și perceperea accentului în limba română*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 263–269 (în continuare: *Durata vocalelor...*).

³¹ *Ibidem*, p. 268.

³² Idem, *Observații asupra duratei vocalelor în limba română (În legătură cu înălțimea și cu intensitatea)*, în FD, VII, 1971, p. 58.

³³ Idem, *Durata vocalelor...*, p. 269.

³⁴ *Ibidem*, p. 268.

căruia îi este specific un contrast moderat nu numai sub raport cantitativ, ci și din punctul de vedere al intensității.

Privind corelatele accentului sub raportul interlingvistic, se poate stabili că durata silabelor accentuate este mai mare în limba rusă decât în limba română, dar durata silabelor neaccentuate este mai mare în limba română decât în limba rusă³⁵. S-ar putea, după observațiile noastre, emite și ipoteza unui alt raport interlingvistic, analog: diferența de intensitate este mai pregnantă în limba rusă și mai puțin pregnantă în limba română. În orice caz, pe plan articulatoriu este ușor de constatat că, în limba rusă, curentul de aer fonator se concentrează asupra rostirii silabei accentuate, în primul rând a vocalei aflate în silaba accentuată, astfel că, în timpul articulării vocalelor din silabele neaccentuate, slăbește considerabil forța curentului de aer fonator. În limba română, intensitatea silabei accentuate este mai puțin pregnantă, deoarece forța curentului de aer fonator se distribuie mai echilibrat între silaba accentuată și cele neaccentuate.

Constatarea menționată necesită, bineînțeles, noi cercetări; cert este însă faptul că intensitatea și durata pe planul elementelor suprasegmentale apar deseori într-o condiționare reciprocă³⁶. Chiar și în limbile în care diferența de cantitate este utilizată ca trăsătură relevantă a unităților segmentale, aceeași vocală aflată sub accent este mai lungă decât în poziție neaccentuată³⁷. În limba maghiară, de exemplu, [á] accentuat din cuvântul [áráz] este evident mai lung decât [á] neaccentuat din cadrul aceluiași cuvânt.

Revenind la concluzia formulată mai sus cu privire la diferența de durată și intensitate dintre accentul rusesc și cel românesc, este de subliniat că din această deosebire interlingvistică decurge și o altă situație nu mai puțin importantă: în limba română, cum bine se știe, lipsa accentului nu provoacă nici o schimbare în caracterul timbrului vocalic (a se compara sunetele accentuate și neaccentuate în următoarele cuvinte: [hártá], [elemént], [odór]), pe când în limba rusă, în pozițiile neaccentuate se manifestă o permanentă tendință spre omogenizarea timbrului vocalic, în special din punctul de vedere al aperturii: vocalele semideschise și deschise devin mai închise ([a] > [ʌ] > [ə] sau [a] > [ě] > [ɪ]; [e] > [ě] > [ɪ]); vocala [o] se delabializează ([o] > [ʌ] > [ə]), iar vocalele [i], [y] și [u] devin mai puțin închise decât în pozițiile accentuate. Acest fenomen, numit în fonetica limbii ruse reducerea calitativă (качественная редукция) a vocalelor neaccentuate, este condiționat nu atât de slăbirea intensității, cât de prescurtarea exagerată a articulației acestor vocale. După mărturia lui L. V. Șcerba, „Cantitatea mică exercită o influență directă asupra calității...”³⁸. După opinia noastră, această influență directă poate fi considerată, pe lângă datele experimentale, argumentul suprem în favoarea tezei după care accentul rusesc, în primul rând, este *nu atât dinamic, ci un accent de cantitate*. Chiar dacă sîntem de

³⁵ A. Băn, I. T. Stan, *Cu privire la durata vocalelor în limbile rusă și română (Cercetări de fonetică experimentală)*, în StUBB, series Philologia, fasc. 2, 1971, p. 101–107; I. T. Stan, *art. cit.*, p. 57.

³⁶ R. Jakobson, *op. cit.*, p. 33.

³⁷ Fónagy Iván, *op. cit.*, p. 17, 64.

³⁸ L. V. Șcerba, *Russkie glasnye v kačestvennom i količestvennom otnošenii*, Sanktpeterburg, 1912, p. 103–104.

acord cu părerea că în etapa actuală nu este posibil să se reliefeze cu precizie rolul conducător al vreunui dintre parametrii accentului dinamic ³⁹, constientizarea, pe plan didactic, a rolului însemnat pe care-l are durata în realizarea efectului de accent în limba rusă s-a dovedit justă și eficientă.

5. *Accentul și unitatea intonațională a lanțului vorbirii.* În expunerea noastră de până acum, accentul a fost privit la nivelul unităților accentuale. La acest nivel se are în vedere „accentul obiectiv”, adică fie rostirea izolată a cuvintelor, fie poziția lor „neutră” din punct de vedere prozodic, în cadrul sintagmelor sau al enunțului. Se pune întrebarea : ce se înțelege prin poziție „neutră” din punct de vedere prozodic ? O poziție, în cadrul unei sintagme sau enunț, poate fi, după opinia noastră, considerată „neutră” sub aspectul prozodic, dacă cuvântul fonetic respectiv nu este purtătorul accentului sintagmatic sau al celui logic și nici al vreunui contur melodic. În această ipostază, accentul îndeplinește în primul rind o funcție contrastivă ⁴⁰, de încadrare a unității accentuale într-o unitate fonetică superioară.

Totodată, cum bine se știe, unitățile accentuale în cadrul sintagmelor și al enunțurilor pot contracta relații de ordin ierarhic superior, intrând în componența structurilor intonaționale și participând, cu celelalte mijloace de intonație ⁴¹, în primul rind cu linia melodică, la transmiterea și perceperea mesajelor.

Situându-se în componența construcțiilor intonaționale, accentul unui cuvânt fonetic poate să îndeplinească rolul *accentului sintagmatic* (sau al frazei), *al accentului logic*, *al celui emfatic*. Accentul cuvintelor fonetice relevante intonațional apare aproape întotdeauna ca „purtătorul” centrului intonațional al curbelor melodice.

În cazurile în care accentul funcționează la nivelul unităților intonaționale, poate fi stabilit un alt raport al corelatelor sale, se pot înregistra alte „colaborări” ale intensității, duratei, și, mai cu seamă, ale frecvenței tonului fundamental. Tocmai de aceea, analizând corelatele accentului și interacțiunea lor, este necesar să se clarifice, de la bun început, ipostaza în care îl privim. Este evident că în realizarea efectului de accentsintagmatic, logic și, mai cu seamă, a accentului emfatic, mișcarea tonului fundamental, care la nivelul unităților accentuale se consideră „cantitate neglijabilă”, apare ca un corelat esențial al lor ⁴². În același timp, se schimbă și interacțiunea duratei și a intensității, în sensul creșterii lor, față de accentul unităților accentuale, într-o măsură mai mică în accentul sintagmatic și într-una mai mare în accentul logic ⁴³. Iar în accentele emfatice,

³⁹ I. T. Stan, *art. cit.*, p. 58.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 56.

⁴¹ Noțiunea de intonație o înțelegem într-o accepțiune largă, considerind că între elementele intonației figurează, în primul rind, linia melodică, adică variațiile de înălțime, accentul de intensitate, durata, pauza ; vezi Alexandra Roceric-Alexandrescu și D. Copceag, *Sugestii pentru cercetarea structurală a intonației*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 273 ; E. A. Bryzgunova, *op. cit.*, p. 158.

⁴² R. I. Avanesov, *op. cit.*, p. 84. La accentul sintagmatic această mișcare, acest contur poate fi coborîtor, brusc sau moderat urcător, iar la accentul logic se observă un ton moderat urcător ; vezi E. A. Bryzgunova, *Vzuki i intonacija russkoj reči*, ed. a III-a, Moscova, 1978, p. 16—18, 26—28, 38—40, 46—47, 78, 99—100.

⁴³ Zdeněk Oliverius, *op. cit.*, p. 57.

raportul între durată și intensitate se schimbă în funcție de caracterul laturii emoționale a comunicației⁴⁴.

Dealtfel, despre accentul sintagmatic, logic și, mai ales, despre cel emfatic se poate vorbi numai condiționat, deoarece toate aceste „accente” (caracterizînd, în ultimă instanță, o sintagmă sau un enunț, adică o unitate intonațională) constituie elemente ale anumitor construcții intonaționale. Dacă totuși utilizăm aceste noțiuni, trebuie, după opinia noastră, să facem următoarele precizări :

Deseori sub noțiunea de *accent sintagmatic* (sau accent al frazei) se înțelege mijlocul de relevare a cuvîntului cel mai important din punctul de vedere al conținutului. Altfel spus, se confundă *accentul sintagmatic* cu *accentul logic*, două fenomene ale enunțului diferite fizic și funcțional. *Accentul sintagmatic* apare, în mod obligatoriu, pe silaba accentuată a ultimului cuvînt fonetic al sintagmei. Are un loc fix și este un component obligatoriu al intonației unei sintagme, participînd la organizarea prozodică, într-o unitate comunicativă a sintagmei. De exemplu, în enunțul românesc rostit în trei sintagme *Știa să deosebească buchile / dar era incapabil / să descifreze o scrisoare //*, purtătoare ale accentelor sintagmatice sînt cuvintele *buchile*, *incapabil* și *scrisoare*. *Accentul logic* servește la evidențierea predicatului logic⁴⁵ și apare numai în cazul cînd este determinat de situația vorbirii, de context sau de intenția vorbitorului. Locul lui în enunț nu este fix ; în principiu orice cuvînt al sintagmelor unui enunț poate fi relevat cu ajutorul accentului logic⁴⁶. În afară de aceasta, accentul logic (față de accentul sintagmatic, care coincide întotdeauna cu silaba accentuată a cuvîntului fonetic respectiv) poate să apară și pe un element neaccentuat al acestuia⁴⁷ : bunăoară, în limba română, *A venit după mine (nu înaintea mea)* ; în limba rusă : *Nado iskat' mjač ne pered dómom (a za dómom)*.

К ВОПРОСУ О КОРРЕЛЯТАХ УДАРЕНИЯ. РУССКО-РУМЫНСКИЙ СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ ОБЗОР

(Резюме)

После вводных замечаний относительно места ударения среди суперсегментных элементов языка, автор рассматривает в сопоставительном плане фонетические характеристики ударения. Он показывает, что согласно традиционной типологической точке зрения как русское, так и румынское ударение (и ударение многих других языков) характеризуется как динамическое, силовое ударение, так как основным способом выделения ударного гласного в обоих языках считается большая сила и напряженность данного гласного.

⁴⁴ M. I. Matusievič, *Sovremennyi russkij jazyk. Fonetika*, Moscova, 1976, p. 239.

⁴⁵ L. R. Zinder, *op. cit.*, p. 291.

⁴⁶ M. I. Matusievič, *op. cit.*, p. 235, 259.

⁴⁷ *Gramatica...*, p. 471 ; M. I. Matusievič, *op. cit.*, p. 236.

В то же время экспериментально-фонетические исследования русского ударения показывают, что главным различием между ударным и безударными гласными является различие не в силе, а в длительности этих гласных. Что же касается длительности гласного ударного слога в румынском языке, она оценивается специалистами как имеющийся, но избыточный признак румынского ударения.

В заключение автор отмечает, что другое соотношение между силой, высотой и особенно высотой ударного гласного обнаруживается в тех случаях, когда словесное ударение выполняет определенную функцию (синтагматического, логического или эмфатического ударения) в составе интонационных конструкций.

Martie 1981

*Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

DESPRE EXPRESIILE CU VERBE IMPERSONALE- UNIPERSONALE COPULATIVE

DE

D. BEJAN

1.0. Structura formală a expresiilor. Aceste expresii impersonale-unipersonale sînt alcătuite din verbul copulativ *a fi* impersonal (mai rar și alte verbe copulative : *a părea, a se părea, a apărea, a rămîne, a deveni*), adverbe, substantive, verbe la supin, pronume, numerale, interjecții.

1.1. Expresii în care al doilea termen este adverb.

1.1.1. Adverbe de timp : *e tîrziu, e devreme, e timpuriu, e prematur* etc.

1.1.2. Adverbe de mod propriu-zise : *e bine, e cumva, e cum* (*Spu-ne-mi cum e cînd ești bolnav*), *e degeaba* etc.

1.1.3. Foarte numeroase sînt în aceste expresii adverbele care provin din adjective.

1.1.3.1. Din adjective propriu-zise.

Cele mai multe dintre expresii au adjective împrumutate sau for-mate după modelul acestora. Le-am grupat după elementul lor final, chiar dacă în limba română acest element nu e detașabil : *-al* : *se pare ilegal, e infernal, e senzațional, e principal* etc. ; *-(a)bil* : *e condamabil, e deplorabil, e detașabil, e formidabil* ; *-iv* : *devine abuziv, nu mi se pare constructiv, e obiectiv, e semnificativ, e (mai) operativ* etc. ; *-ar* : *nu mi se pare necesar, e arbitrar, nu pare regulamentar, e extraordinar, e reacționar* etc. ; *-ist* : *e fantezist, e antirealist* etc. ; *-il* : *e inutil, pare dificil, ni se pare neverosimil, e umil, e util, apare util* (*Apare mai util să-l păstrezi, decît să-l distrugi*) etc. ; *-ent* : *e decent, e inconsecvent, mi se pare indecent* etc. ; *-iu* : *pare hazliu, e obligatoriu, e iluzoriu, devine impropriu, e pretimpuriu* etc. ; *-ic* : *e cinic, pare (mi se pare) dogmatic, e dramatic, e fantastic* etc. ; *-os* : *e avantajos, e caraghios, pare curios, e dureros, e dizgrațios, e monstruos* etc. ; *-ant* : *e amuzant, pare antrenant, e degradant, e deprimant, e enervant* etc. ; *-at* : *e ciudat, e delicat, pare perimat, e ingrât* etc. ; *-aș* : *e pătimaș, e gingaș, e trufaș*.

Mai puțin numeroase, dar frecvente, sînt expresiile cu adverbe provenite din adjective primare : *e rău, e frumos, e sigur, e limpede, e ușor* etc.

1.1.3.2. Din adjective provenite din participii : cu *-tor* : *e ademenitor, e amenințător, e dăunător, e hotărîtor, pare jignitor, mi se pare sfidător* etc. ; *-ât* (pozitive sau negative) : *e complicat, e minunat, e nejustificat, e nemotivat*,

pare demodat; -ut: *e plăcut, pare neplăcut* etc.; -it: *e neobișnuit, e nemaipomenit, e necinstit, pare neobișnuit*¹.

1.1.3.3. Unele expresii sînt eliptice de verbul copulativ: *probabil, posibil, bine, sigur* etc.²

1.1.3.4. Nu există expresii cu adjective. Neexistînd subiect, prezența adjectivului nu e posibilă.

1.2.0. Expresii în care al doilea cuvînt e un substantiv.

1.2.1. Expresii fixe, în care substantivul denumește:

a) timpul: *e ziuă, e dimineață, e seară, e vară, e ianuarie* etc.;

b) fenomene ale naturii: *e soare, e ceață, e vreme [bună]* etc.;

c) stări psihice, verbul copulativ *a fi* fiind sprijinit de pronume personal în dativ: *mi-e rușine, mi-e scîrbă, mi-e teamă, mi-e dor, mi-e milă, mi-e silă* etc.;

d) stări fiziologice, verbul fiind însoțit de pronume personal în dativ: *mi-e sete, mi-e foame, mi-e frig, mi-e greață* etc.

1.2.2. Foarte numeroase pot fi expresiile ocazionale, contextuale, în care substantivul apare determinat:

1.2.2.1. De un articol nehotărit.

a) Substantivul nu are alte determinări: *e o aberație, e un abuz, e o anomalie, e o bagatelă, e o bazaconie, e un chin, e un declin, e o fără-delege, e o himeră* etc. Expresiile de acest tip sînt cele mai numeroase.

b) El apare însoțit de un adjectiv: *e o afacere teribilă, e o ambiție deșartă, a fost o simplă coincidență, e un curaj deosebit, e un deranj prea mare, e o indiferență crasă, e o jertfă supremă, e o adevărată măiestrie, e un optimism exagerat, e o pasiune plăcută, e o priveliste sinistă* etc.

c) Substantivul e urmat de un alt substantiv cu prepoziție: *e o dovadă de nesupunere, e o cinste pentru noi, e o demonstrație de forță, e o dezertare de la datorie, e un exemplu de devotament, e o îndatorire de onoare, e o măsură de precauție, pare o pierdere de vreme, mi se pare o dovadă de prietenie* etc.

d) Substantivul e urmat de un genitiv cu articol posesiv: *e o deformare a adevărului, e o depășire a atribuțiilor, e un exercițiu al minții, e o încălcare a adevărului, e o mîndrie a tuturor, e un obicei al românilor, mi se pare o răsturnare a adevărului, pare o simplificare a lucrurilor* etc.

e) Substantivul are mai multe determinări: *e o bucurie deosebită pentru noi, e un dezinteres total față de munca altuia, e o pasiune prea mare din partea ta* etc.

1.2.2.2. Substantivul e articulat cu articol hotărit (și desigur determinat): *e culmea prostiei, e ironia soartei* etc.

1.2.2.3. Substantivul din expresie e precedat de prepoziție: *e de mirare, e la mintea cocoșului, e sub orice critică, e peste puterile mele, a rămas de pomină, ajunge de risul orașului [să zici așa ceva]*³.

¹ Considerăm că în expresii de tipul: *mi-i scris, mi-i dat, e indicat, e știut* al doilea cuvînt e verb la participiu, deci avem de-a face cu verbe pasive *impersonale-unipersonale*. Pentru terminațiile participiului, vezi *Gramatica*, ed. a II-a, 1963, I, p. 267.

² Vezi și Mircea Zdrengea, *Limba română contemporană. Morfologia*, Cluj, 1970, p. 215.

³ Vezi Gh. Poalelungi, *Despre propozițiile impersonale în limba română*, în „Materiale ale sesiunii științifice a Institutului pedagogic București, pe anul 1956”, București, 1957, p. 69.

1.2.2.4. Există și expresii eliptice de verb : *păcat, rușine, ce folos* etc.⁴

1.2.2.5. Există un paralelism între unele verbe impersonale-unipersonale, expresii cu substantive și expresii cu adverbe :

ne consternează	e o consternare	e consternant
ne demoralizează	e o demoralizare	e demoralizator
ne emoționează	e o emoție	e emoționant
ne epuizează	e o epuizare	e epuizant
ne încintă	e o încintare	e încintător
ne înjosește	e o înjosire	e înjositor
ne întristează	e o întristare	e întristător
ne jignește	e o jignire	e jignitor
ne liniștește	e o liniștire	e liniștitor
ne măgulește	e o măgulire	e măgulitor
ne molipsește	e o molipsire	e molipsitor
ne onorează	e o onoare	e onorant
ne place	e o plăcere	e plăcut
ne rușinează	e o rușine	e rușinos
ne stînjenește	e o stînjenire	e stînjenitor
ne tulbură	e o tulburare	e tulburător

1.3. Expresii în care al doilea cuvînt e un verb la supin : *e de afirmat, e de ajuns, e de anunțat, e de apreciat, e de arătat, e de crezut, e de declarat, e de dezvăluit, e de dorit, e de raportat, e de remarcat, rămîne de văzut, rămîne de adevărit, rămîne de stabilit, pare de necrezut, mi se pare de necrezut* etc.

1.4. Expresii în care al doilea cuvînt e un pronume : *e ceva, pare ceva, mi se pare ceva, e tot aceea*.

1.5. Expresii în care al doilea cuvînt e un numeral : *e opt, e zece*,

1.6. Expresii cu interjecții : *e vai*, care poate fi eliptică : *vai* (de el). Interjecția poate fi substantivizată, ca în versurile : „*El vine spre pașă : e groază și vai / Că vine furtună*” (Coșbuc, *Opere*, I, 1958, p. 646).

2.0. Caracteristicii lexicale, morfologice și sintactice.

2.1. În legătură cu statutul de expresii sau de locuțiuni al acestora.

Lucrările de specialitate le numesc expresii impersonale sau unipersonale⁵, locuțiuni impersonale⁶ sau construcții specifice limbii române⁷. Credem că e mai adecvat să li se spună expresii și nu locuțiuni, pentru că nu sînt formate dintr-un verb obișnuit, ci dintr-un verb copulativ și un alt cuvînt și pentru că, de regulă, nu au drept echivalent un cuvînt simplu, cum au, în general, locuțiunile.

⁴ Vezi și Șt. Giosu, *Propoziția subiectivă*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Iași, XII, 1961, fasc. 1, p. 70.

⁵ *Gramatica limbii române*, ediția I, vol. II, București, 1954, p. 70 ; G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, București, 1957 ; Gh. N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, în LL, 7, 1963, p. 231—257 ; *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 104 ; Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1972, p. 37—79 ; Gavril Neamțu, „*Predicatul nominal*” și determinanții săi. *Probleme de teorie și analiză*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1977, p. 140—149.

⁶ I. A. Căndrea, *Cours complet de grammaire roumaine*, București, [1928], p. 215 ; Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale*, București, 1958, p. 111—115.

⁷ Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 105.

2.2. *În legătură cu caracterul impersonal sau unipersonal.* Din punctul de vedere al flexiunii verbale, expresiile despre care vorbim sînt unipersonale, nu au decît formă de persoana a III-a sau, condiționat, numai la a III-a.

Din punctul de vedere al autorului acțiunii, avem de-a face cu expresii *impersonale*, căci ele nu satisfac relația cu un asemenea autor sau cu un subiect. Unele dintre ele își păstrează această calitate întotdeauna (*e devreme, e tirziu, e cald, mi-i foame, e zece* etc.). Cele mai multe expresii sînt impersonale contextuale, impersonalizarea (= lipsa subiectului, a autorului acțiunii) asigurindu-le-o numai propoziția subiectivă, care ia locul subiectului: *e avantajos să, e monstruos să, mi-e milă să, e o demonstrație de forță să, e de remarcă că, pare ridicol să* etc.⁸

Spre deosebire de verbe, care se clasifică în *personale (tripersonale)* și *unipersonale* — după flexiune și în *personale (tri-, uni- și im-)*, după autorul acțiunii și în *impersonale — unipersonale* — după ambele (flexiune și autorul acțiunii), expresiile discutate aici sînt numai *impersonale-unipersonale* propriu-zise și contextuale (ocasionale)⁹.

2.3. *Referitor la funcția sintactică a expresiilor în discuție,* lucrările de specialitate le încadrează, pe bună dreptate, la predicatul nominal¹⁰. În lucrări mai vechi, ele au fost considerate predicate verbale¹¹.

3.0. Concluzii.

3.1. Expresiile de care am vorbit sînt *impersonale-unipersonale*, spre deosebire de verbe, care pot fi *tripersonale, unipersonale* și *impersonale-unipersonale*.

3.2. Unele din expresiile discutate își păstrează calitatea de impersonale-unipersonale întotdeauna, altele (mai numeroase) dobîndesc această calitate contextual, ocazional, principala marcă a acestui lucru fiind propoziția subiectivă.

3.3. Cele mai numeroase sînt *expresiile cu adverbe* (mai rar adverbe propriu-zise și mai frecvent adverbe provenite din adjective), *cu substantive* și *cu verbe la supin*. Sporadic, avem expresii cu *numerale, pronume* și *interjecții*.

3.4. Cel mai frecvent în expresii e verbul *a fi*. Dar în compunerea lor pot intra și alte verbe copulative: *a ajunge, a apărea, a deveni, a părea, a se părea* și *a rămîne*.

3.5. Din punct de vedere sintactic, aceste expresii sînt predicate nominale.

⁸ Aceste construcții pot avea subiect la forma de persoana a III-a, devenind impersonale din punctul de vedere al autorului acțiunii (*este posibil acest lucru*), numai că în asemenea situații adverbul din expresie își pierde calitatea de adverb și devine adjectiv, avînd de-a face cu un verb copulativ unipersonal.

⁹ Vezi D. D. Drașoveanu, *Curs de sintaxă*, Cluj-Napoca, 1979.

¹⁰ G. Beldescu, *op. cit.*: *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, [vol. II; Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*; Gavril Neamțu, *op. cit.*; Paula Diaconescu, *op. cit.*

¹¹ Vezi *Gramatica limbii române*, ediția I, vol. II.

SUR LES EXPRESSIONS À VERBES IMPERSONNELS- UNIPERSONNELS COPULATIFS

(Résumé)

En roumain, les expressions verbales impersonnelles-unipersonnelles ont pour premier constituant des verbes impersonnels unipersonnels (copulatifs), dont le plus fréquent est *a fi*; les autres seraient : *a apărea*, *a părea*, *a se părea*, *a rămîne*. Ces verbes sont suivis :

— d'adverbes (proprement dits ou provenus d'adjectifs : *e bine*, *e ușor*, *pare ilegal*, *e condamabil*),

— de substantifs (*e ziuă*, *e soare*, *mi-e foame*, *e un abuz*, *pare o pierdere de vreme*),

— de verbes (*e de afirmat*, *e de necrezut*, *rămîne de văzut*),

— de numéraux (*e opt*, *e zece*) et

— d'interjections (*e vai*).

Le nom d'« expressions » et non de « locutions » elles se le justifient — d'un côté — par le fait qu'elles sont formées non pas de verbes ordinaires, mais de verbes copulatifs + un autre mot —, et de l'autre — parce que leur équivalent n'est pas habituellement un mot simple, comme c'est le cas pour les locutions.

Rapportées à l'agent de l'action et à la personne, ces structures sont considérées comme impersonnelles-unipersonnelles.

Du point de vue syntaxique, ces expressions sont des prédicats nominaux.

Noiembrie 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CAUZALA ARGUMENTATIVĂ

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0. Pentru anumite structuri cauzale, stabilirea termenilor respectivei relații face necesare anumite demersuri.

1. **Cauză — efect.** Spunem și (1) *Ion are temperatură fiindcă este bolnav.*,

1.1. dar spunem și (2) *Ion este bolnav fiindcă are temperatură.*

Comparând (2) cu (1), vedem, ca notă comună, aceeași relație cauzală, exprimată prin *fiindcă*, iar ca notă distinctivă că, în timp ce în (1) termenii reflectă fidel realitatea, cauza — în subordonata cauzală, efectul — în regentă, în (2) termenii sint, față de aceeași realitate, învers a fi: cauza — în regentă, iar efectul — în subordonată.

În această inversare, din (2), se conține însăși problema de soluționarea căreia ne vom ocupa mai jos și care problemă constă în contradicția dintre două planuri, ambele ale conținutului, al celui gramatical și al celui extragramatical.

În planul conținutului gramatical, adică nu numai formal, subordonata din (2), *fiindcă are temperatură*, trebuie să fie considerată ea, și nu regenta, drept cauzală, pentru că ea este cea care are la marginea din stînga conjuncția subordonantă, iar aceasta, ca totdeauna, regizează (modal-personal)¹ de la stînga la dreapta² (cu aderența³ în același sens), cerîndu-l pe *are* (nu pe *este*) și făcîndu-l astfel pe el — ca Ts⁴ din structura Tr (*este*) + Rs (*fiindcă*) + Ts (*are*) — termenul «cauză»⁵; în planul extragramatical, același termen, faptul de a avea temperatură, reprezintă însă «efectul».

Soluții

A. Dacă ne-am opri la constatarea contradicției, ar însemna să invocăm drept soluție o nouă inversiune, pe care am numi-o «inversiune cauzală», după modelul celei temporale⁶. O atare soluție nu numai că nu ar rezolva contradicția, ci, dimpotrivă, ar fixa-o.

¹ Vezi, despre regimul verbal modal-personal, context diagnostic al conectivelor subordonante interpropoziționale, [1], p. 19—29.

² [2], p. 241. *Regizări* de la dreapta la stînga și astfel *legături* de la stînga la dreapta pot realiza interpropozițional, în situații speciale, numai adverbele și pronumele relative (*ibidem*).

³ Despre aderența conectivului subordonant la termenul regizat, vezi [3], p. 28, pct. B.

⁴ Ts = termen subordonat; Tr = termen regent; Rs = element relațional — conectiv sau morfem de relație — subordonant.

⁵ Despre relație ca creator al calității de termen, și nu invers, vezi [4], p. 158.

⁶ Vezi *Construcții temporale inverse*, în [7, II], p. 299.

Observații.

a. Pentru sintaxa limbii române, inversiunea temporală nu se impune cu necesitate a fi acceptată; așa după cum în *Am ajuns cînd se însera* subordonata reprezintă circumstanța temporală, tot așa și în *Se însera cînd am ajuns*: „Cînd se însera?”, ..., cînd am ajuns!”

b. Este în schimb necesară acceptarea unei «inversiuni conecive», în fraze ca *Doresc să te ajut, numai că nu pot* (= *Deși doresc să te ajut, nu pot*), cel puțin pentru motivul că astfel numai că, încadrat de [7, II], p. 249, la coordonare, își găsește locul legic în domeniul subordonării, legic, intrucît, așa după cum arătam în [1] p. 23, pct. 5, întregul funcționează ca elementul singur de la marginea din dreapta, numai că, precum că.

B. Dealtfel, chiar făcînd abstracție de dezideratul lichidării contradicției în discuție — desființarea ei va fi consecință și nu scop —, structurile de tipul (2), *Arde fiindcă iese fum, E oxigen pentru că întreține arderea, A plecat (pentru) că nu era acolo*, fac neacceptabilă soluția A. dintr-un motiv obiectiv, acela al situării temporale a termenilor relației cauzale atît gramaticale, cît și extragramaticale.

Precizare. Intrînd în domeniul «correspondenței timpurilor» (mai departe CT), precizăm că rămînem la CT din [6, II]⁷, ca una care, raportînd timpul predicatului subordonatei la timpul predicatului regentei, păstrează corespondența dintre termenii gramatical și cei ai realității: subordonata cauzală — anterioară, consecutiva și finala — posterioare etc., spre deosebire de CT din [7, II]⁸.

Intrucît pune mai clar în evidență raportul temporal, reținem exemplul *A plecat, că nu (mai) era acolo*: faptul de a nu se mai fi aflat acolo, de ex. la ora 8, este posterior faptului de a fi plecat, la ora 7; ar însemna ca — chiar în codul CT adoptat (vezi *Precizare*) — subordonata cauzală să fie posterioară regentei sale.

Soluția B. va apăra anterioritatea cauzalei și a cauzei, desființînd totodată și contradicția formulată mai sus.

Această soluție, dealtfel previzibilă ca unica posibilă, constă în a arăta că termenii relației cauzale nu sînt nici *a plecat*, nici *nu era*.

Termenul regent, efectul, este materializat intonațional, și anume prin intonația declarativă, pe care o echivalăm cu verbele corespunzătoare, ale declarației: **afirm... fiindcă...**

Faptul că un sens exprimat intonațional se poate constitui în Tr al unei relații cauzale apare mai evident cînd intonația este interogativă: *Cît e ceasu'?, c-al meu a stat.*, unde Tr este, prin echivalare, verbul *a întreba*.

Termenul subordonat, la rîndul său, nici el nu este *faptul* de a nu se mai fi aflat acolo (*nu era*); el nu este cauză, după cum am arătat mai sus, nici în raport cu *a plecat*, față de care este posterior, dar nici în raport cu *afirm*, de data aceasta nu din motive de CT, căci este anterior lui *afirm*, ci pentru că, luat ca fapt *în sine*, el nu obligă la operarea unei deducții, nici la actul afirmării relatului său (*a plecat*).

⁷ Această CT este dealtfel conformă cu cea din gramatica latină și, presupunem, cu a sintaxei generale.

⁸ Pentru motivarea mai dezvoltată a opțiunii noastre, vezi [5], p. 27 și urm.

Observație. Cînd *ca fapt* el se constituie drept cauză, se obține o cauzală de tipul (1); în acest caz efectul este tot un fapt, iar *ca Tr* avem un sens organizat fonematic și nu echivalentul intonației (afirm): **Nu am discutat cu el, pentru că nu era acolo.**

Acest act, al *afirmării*, se află în relația de la efect la cauză, cu un alt act, cel al *constatării*, încît *Ts* este un verb din această categorie: **...întrucît am constatat.**

Reunindu-i, termenii discutați, și dispunîndu-i în lanțul vorbirii, segmental, obținem: **Afirm** la ora 9 [că] *a plecat* la ora 7, **întrucît am constatat** la ora 8 (deci înainte de a afirma) [că] *nu mai era acolo* la ora 8; **Afirm** [că] *Ion este bolnav, întrucît constată* [că] *are temperatură.*

Concluzie (la 1.1.).

(a) Cauzala *întrucît am constatat* este astfel anterioară lui *afirm*. Formula soluției **B.** este: **Afirm** «cauza», **întrucît constată** «efectul».

(b) Relația cauzală gramaticală „urcînd”⁹ la nivelul *afirm* — *constat*, ea „duce cu sine” și calitatea, aparentă de altfel, de termen gramatical¹⁰ — cauză și de termen gramatical — efect al predicatelor *nu era*, respectiv *a plecat*; acestea sînt astfel scoase din corespondența încrucișată cu termenii planului extragramatical, rezultatul fiind și desființarea contradicției, tot aparentă, descrise la început.

C. Există structuri, de asemenea cu conjuncții cauzale, dar diferite de tipul discutat mai sus, încît la acestea (vezi *infra* 2. și 3.) formula soluției **B.** nu va putea fi aplicată, decît dacă-i aducem unele modificări, neesențiale; odată însă acestea aduse, varianta pe care o vom obține, **C.** va fi preferabilă precedentei, **B.**, ca mai economică, ea explicînd nu numai structurile de la 2. și 3., ci și structurile de la 1.1.

2. Parte — întreg. Ex. (3) *Am fost în Oltenia, căci Craiova se află în Oltenia.* Relația cauzală, exprimată prin *căci*, în planul termenilor exprimați, după cum vedem, nu se verifică: nu de aceea am fost în Oltenia.

3. Noțiuni și note opuse. Luăm un exemplu în care avem contrarietate (4) *Nu-i alb, că-i negru.* Nici aici, în planul termenilor exprimați, relația cauzală (*că*) nu se verifică, „negrul” nefiind cauza „non-albului”.

Observație. A-l substitui aici, și în general, pe *că* cu *ci* ar însemna eludarea problemei, scoaterea din discuție a structurii, iar a-l încadra pe *că* între conjuncțiile coordonatoare adversative este o imposibilitate gramaticală (vezi [1], p. 24 și urm.).

Ambele structuri, și (3), și (4), se vor rezolva în același fel (iar ca ele și structura (2), pe care o vom relua mai jos, la 4.).

Constatînd că în amîndouă relația cauzală nu se verifică în planul termenilor exprimați, dar știînd că ea există prin conjuncțiile cauzale *căci*, *că*, nu rămîne decît să identificăm, ca mai sus, la 1.1., termenii între care această relație se situează.

Pentru aceasta, plecăm de la silogisme pe care structurile (3.) și (4.) le presupun. Silogisme fiind sub formă de entimemă, vom pune premisa subînțeleasă între paranteze.

⁹ Punem cuvîntul între ghilimele, *întrucît*, înțeles cu sensul propriu, ar însemna să nesocotim teza saussuriană a unidimensionalității lanțului vorbirii (vezi [8], p. 103).

¹⁰ Vezi nota 5.

Silogismul ex. (3): (Craiova se află în Oltenia.) / Eu am fost în Craiova. // Deci eu am fost în Oltenia.

Silogismul ex. (4): (Obiectele clasei O — admitem că — sînt sau negre sau albe.) / Acest obiect, aparținînd clasei O, este negru. // Deci acest obiect nu este alb.

4. Structura (2) presupune și ea un silogism, încît o putem relua, aliniînd-o structurilor (3) și (4), supunînd-o adică aceleiași interpretări.

Silogismul ex. (2): (Cine are temperatură este bolnav.) / Ion are temperatură. // Deci Ion este bolnav.

(a) Constatăm ca notă comună celor trei structuri, (3), (4) și (2), considerate din punctul de vedere al corespondenței cu componentele silogismului, faptul că *subordonata cauzală corespunde premisei, iar regenta — concluziei*.

(b) Relația de la premisă (premise) la concluzie nu este însă o relație cauzală, ci una de concludere (deducțională, consecuțională), încît termenii exprimați din cele trei structuri (ex. *nu -i alb — e negru*) nu sînt ai relației gramaticale cauzale exprimate prin *căci, că, fiindcă*, ci ai relației logice conclusive exprimate prin adverbul *deci*¹¹ — premisa și concluzia.

(c) Reținem această nouă antinomie, *concluzie — premisă*, cu care o înlocuim pe cea de la B., *cauză — efect*, și obținem, ca formulă a soluției C., *Afirm « concluzia » întrucît constat « premisa »*.

Observație. Pe poziția lui *constat* pot sta, se subînțelege, în funcție de gradul de evidență a conținutului premisei, și alte verbe sau expresii verbale, cum sînt: *văd, este știut, este (unanim) recunoscut, este un fapt (o realitate)* ș.a.

Pe poziția lui *afirm* pot sta *declar, afirm, susțin* ..., nu însă și *deduc*, deoarece actul deducerii rămîne la nivelul conținutului logic; ca dovadă, cînd *deduc* este urmat de *întrucît* sau de orice altă conjuncție cauzală, se obține o altă structură cauzală decît cea din formula noastră: ex. *Deduc întrucît (din cauză că), n-am încotro.*, structură care îl exclude pe *afirm*. Intonația nu se constituie decît în anumite situații ca Tr. (Vezi pentru asta [5].)

(d) Coexistă deci reunite, și în formula C., două planuri ale conținutului:

1° planul conținutului gramatical, același din B., format din *afirm întrucît constat*. Pe baza acestei structuri, subordonata în discuție este *cauzală* ca în orice structură *x fiindcă y*;

Observație. Dacă am face abstracție de unidimensionalitatea lanțului vorbirii, structura din acest plan ne-ar apărea ca o supra-structură.

2° planul conținutului logic, constituit din *obiectul afirmării* (conținutul concluziei) și *obiectul constatării* (conținutul premisei). Acesta din urmă reprezintă, pentru obiectul afirmării, justificarea, temeiul logic, « rațiunea logică », argumentul.

5. În concluzie, pentru a reflecta atît calitatea de cauzală, ce ține de planul 1°, cît și specificul ce rezultă din planul 2°, solidar cu planul 1°, ni se pare adecvată, pentru tipurile discutate, (2), (3), (4), denumirea de subordonate *cauzale argumentative*.

¹¹ În legătură cu negarea calității de conjuncție a lui *deci* și pentru negarea existenței propozițiilor gramaticale conclusive, vezi articolul nostru [1], p. 30, pct. 3.

6. Subsidiare.

(a) Cauzalele argumentative își au opozant în subordonatele construite cu conjuncția subordonatoare neologică *or*; acestea ar putea fi numite subordonate *contraargumentative*; ca încadrare, ele fac parte din subordonatele *opozitionale*.

(b) Întrebuințarea lui *căci*. Din punct de vedere normativ, deosebim, în ce-l privește pe *căci*, trei categorii de contexte: 1) cînd introduce subordonate necircumstanțiale, el este de-a dreptul un *hiperurbanism*; 2) cînd introduce cauzale obișnuite, fie ale cauzei obiective, fie ale celei subiective, el este *livresc*; în această măsură socotim justă observația din [7, II]: „*căci* este *livresc*” (p. 302); 3) cînd introduce cauzale argumentative, în majoritatea cazurilor el nu ne mai apare ca *livresc*: ex. *Ion este bolnav căci are temperatură*, și celelalte exemple folosite, mai puțin exemplul (4).

BIBLIOGRAFIE

1. Drașoveanu, D. D., *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19–32.
2. Idem, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241–246.
3. Idem, *Coordonarea / subordonarea — o diviziune dihotomică*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 27–32.
4. Idem, *Relația — dimensiunea esențială a sintagmei*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 155–158.
5. Idem, *Prin consecutio temporum la un sistem al subordonatelor cauzale*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 27–33.
6. *Gramatica limbii române*, vol. II, Academia Republicii Populare Române, București, 1954.
7. *Gramatica limbii române*, vol. II, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
8. Saussure, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1971.

LA CAUSALE ARGUMENTATIVE

(Résumé)

L'auteur met en discussion des structures causales pour lesquelles l'établissement des termes rend nécessaires certaines démarches; celles-ci expliquent un type spécial de la causale — *l'argumentative*.

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE DUBLA SUBORDONARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

FRIEDA EDELSTEIN

1.1. Posibilitatea subordonării unei propoziții față de doi sau chiar trei termeni regenți între care nu există nici un raport sintactic a intrat în atenția cercetătorilor ¹. Aceste propoziții cumulează, în exemplele date, funcții sintactice fie omogene (*a.* subiectivă + subiectivă, *b.* atributivă + atributivă, *c.* completivă directă + completivă directă), fie eterogene (*d.* atributivă + subiectivă, *e.* atributivă + predicativă suplimentară, *f.* atributivă + completivă directă, *g.* atributivă + completivă indirectă, *h.* completivă directă + subiectivă, *i.* completivă directă + completivă indirectă; *j.* atributivă + completivă directă + completivă directă, *k.* atributivă + completivă directă + subiectivă).

1.2. Tipul de enunț bazat pe structurile menționate este însă și altfel explicat. În capitolul „*Les constructions du type casa pe care spune că a văzut-o, casa care el spune că e modestă, problemele de care voim să ne ocupăm*” al studiului său monografic asupra propoziției relative în limba română, Elsa Nilsson consideră că „ce qui caractérise les constructions roumaines auxquelles ce chapitre va être consacré, c'est que de la subordonnée relative dépend une subordonnée de deuxième ordre (c.-à-d. subordonnée à la proposition relative), et que le relatif se rapporte par le sens au verbe de cette dernière subordonnée” ². Potrivit celor de mai sus, în enunțul *casa pe care spune că a văzut-o*, am avea propoziția relativă *pe care spune* și, dependentă de ea, subordonată „de ordinul al II-lea” *că a văzut-o*. Soluția este nesatisfăcătoare; ea nu se poate justifica nici în planul structurii, nici în al conținutului: (a) datorită imposibilității de a i se găsi relativului o funcție sintactică în propoziția cotată drept relativă, interpretarea în discuție implică separarea celor două calități ale sale: în timp ce ca termen intrapropozițional relativul se subordonează lui *a văzut* și face parte din respectiva propoziție, în calitate de conectiv interpropozițional l-ar lega pe *spune de casa*; (b) în planul conținutului, pretinsa propoziție relativă *pe care spune* nu poate fi raportată la substantivul *casa*, sfera acestuia fiind determinată prin *a văzut-o* (*casa pe care a văzut-o*, nu **casa pe care spune*); ca dovadă, *pe care*, substitutul lui *pe casa*, nu este reluat (prin *o*) pe lângă *spune*, ci pe lângă *a văzut*.

¹ D. D. Drașoveanu, *Elemente de analiză sintactică (frază)*, în D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghia, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959, p. 21—22; *Gramatica limbii române*, II², București, 1963, p. 265; V. Hodiș, *Subordonarea multiplă a propozițiilor relative*, în LL, XX, 1969, p. 93—108; idem, *Aspecte ale multiplei subordonări în frază*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 247—253 (vezi și bibliografia dată la p. 247, nota 4).

² *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, [1969], p. 80.

2.0. Aducerea din nou în discuție a structurilor respective o socotim legitimată nu atât prin obiecțiile formulate față de soluția propusă, ci din considerentul că unele dintre textele folosite de autoare ³, texte la care am adăugat și alte exemple conținând același fenomen, permit semnalarea unor aspecte nerelevante ale dublei subordonări.

2.1. Propoziția cu doi Tr nelegați sintactic între ei poate cumula funcție atributivă + circumstanțială:

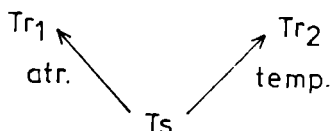
2.1.1. Temporală :

(1) *Chiar pe marginea malului e o movilă, pe care când te-i sui, ai înaintea ochilor o minune de tablou.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, Î.L. 14 ⁴.

(2) *Era mai cu seamă un mi bemol, care horeăia rău de tot și pe care de câte ori îl auzea, se cabra și lua o atitudine de vădită protestare.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, R. 64.

Subordonatele *pe care când te-i sui* și *pe care de câte ori îl auzea* au ca Tr₁ substantivele *movilă*, respectiv *mi*, iar ca Tr₂ predicatoarele *ai*, respectiv *se cabra*.

În schemă :

Față de ambii Tr₂ subordonarea lui Ts (*te-i sui* și *auzea*) se realizează prin conective temporale.

2.1.2. Finală :

(3) *Vreau să alung gândul că bunica mea Fana e aceeași cu femeia pe care m-am dus anume ca s-o cunosc la Monaco.* SERGHI, RFR, XIV, 1947/2, 45.

Tr₁ : *femeia* ⁵

Tr₂ : *m-am dus*

Ts : *pe care ... ca s-o cunosc.*

2.1.3. Consecutivă :

(4) *Vor ajunge la o simplificare esențială, la o unitate statornică și definitivă, pe care nu sîntem încă destul de evoluți ca să o descoperim* ARGHEZI, L. 162.

Tr₁ : *unitate*

Tr₂ : *nu sîntem destul de evoluți*

³ Vezi *infra*, exemplele: (2) – (4).

⁴ Abrevieri: ALEXANDRESCU, O. = Gr. Alexandrescu, *Opere*, [București], 1957; ARGHEZI, L. = T. Argezi, *Lina*, [București], 1965; BRĂTESCU-VOINEȘTI, Î.L. = I. Al. Brătescu-Voinești, *Intunerie și lumină*, București, [f.a.]; BRĂTESCU-VOINEȘTI, R. = I. Al. Brătescu-Voinești, *Rădăcire*, București, [1937]; F = funcție; SERGHI, P.P. = Cella Serghi, *Pînza de păianjen*, [București], 1962; SERGHI, RFR = Cella Serghi, *Fragment*, în „Revista Fundațiilor”, XIV, 1947, nr. 2; Tr = termen regent; Ts = termen subordonat.

⁵ Pentru economie de spațiu, în continuare structurile nu le vom mai reprezenta sub formă de scheme, ci încolonind termenii.

Ts: *pe care ... ca să o descoperim.*

2.1.4. Comparativă condițională:

(5) *Ne-am întors în casa în care locuisem, dar în care parcă n-am fi trăit niciodată, atât era de rece.* SERGHI., P.P. 57.

Tr₁: *casa*

Tr₂: *atât era de rece*

Ts: *în care parcă n-am fi trăit niciodată.*

2.1.5. Condițională:

dacă o împingeai, dădeai într-o odaie-mansardă. SERGHI, P.P. 45.

Tr₁: *ușă*

Tr₂: *dădeai*

Ts: *pe care dacă o împingeai.*

(7) *Rizind d-acele două, statornică pereche, [...]*

De celelalte patru contese ideale, [...]

Pe care dacă prințul le ia la bal de mină,

Nu mai vorbesc cu nimeni câte o săptămână. ALEXANDRESCU, O. 193.

Tr₁: *contese*

Tr₂: *nu vorbesc*

Ts: *pe care dacă prințul le ia la bal de mină.*

2.1.6. Concesivă:

(8) *Au ajuns într-un impas, pe care deși l-au depășit de mult, nu se consideră încă pe deplin redresați.*

Tr₁: *impas*

Tr₂: *nu se consideră*

Ts: *pe care deși l-au depășit de mult.*

2.2. Pentru funcția atributivă a propoziției dublu subordonate, materialul prezentat atestă atât aspectul determinativ, cât și pe cel explicativ; în ceea ce privește funcția circumstanțială, el nu furnizează date decît pentru funcția temporală, finală, consecutivă, comparativă condițională, condițională și concesivă, dar teoretic trebuie admis că și alte funcții se cumulează cu cea atributivă.

2.3. În sprijinul admiterii dublei subordonări în situațiile în care a doua funcție este circumstanțială (2.1.1.—2.1.6.) stau: 1. analogia cu subordonatele ce cumulează funcție atributivă și subiectivă sau atributivă și completivă directă; 2. faptul că pronumele relativ funcționează ca element joncțional subordonator, fie că propoziția are rol determinativ, fie că are rol explicativ; ca dovadă în plus avem cazurile cînd ea apare — ca în exemplele (2) și (5) — coordonată cu o altă propoziție atributivă, ceea ce exclude ipoteza „legăturii relative”⁶.

2.4. Faptul că, prin modificări cum ar fi: schimbarea cazului pronumelui relativ, folosirea lui cu altă propoziție, eliminarea sau inserarea unei propoziții, subordonata își pierde funcția atributivă și menține numai rolul de circumstanțială nu poate constitui un contraargument, deoarece astfel

⁶ Vezi articolul nostru, *Despre „legătura relativă” în limba română*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p.337—343.

de schimbări se pot opera și în situațiile unde dublu subordonata are funcție atributivă + subiectivă sau completivă directă. A se compara de exemplu :

Ne-am întors în casa în care locuisem, dar în care parcă n-am fi trăit niciodată, atât de rece era.

cu :

Ne-am întors în casa în care locuisem, dar care era atât de rece, parcă n-am fi trăit niciodată în ea.

și :

Vuia în sobă tăciunile aprins care se zice că face a vînt și a vreme rea.

cu :

Vuia în sobă tăciunile aprins despre care se zice că face a vînt și a vreme rea.

Dealtfel, asemenea schimbări sînt posibile numai dacă Tr_2 poate avea ca actant sau circumstanțial pronumele relativ, substituit al lui Tr_1 . Eliminarea prin acest procedeu a dublei subordonări face uneori necesară o restructurare, în urma căreia enunțul devine mai analitic. Acolo unde nu există un actant sau circumstanțial comun lui Ts și Tr_2 (ca, de exemplu, în (9) *Nu îl cunoștea pe juristul pe care era obligat să-l consulte*), dubla subordonare nu poate fi evitată decît prin modificări ale structurii, care afectează întreaga organizare sintactică a enunțului.

3.1. Propoziția dublu subordonată poate avea funcție circumstanțială față de Tr_1 , iar față de Tr_2 , funcție necircumstanțială :

3.1.1. Subiectivă :

(10) *N-au realizat ce trebuia, deși e evident că li s-au asigurat toate condițiile.*

Tr_1 : *n-au realizat*

Tr_2 : *e evident*

Ts : *deși ... că li s-au asigurat toate condițiile.*

3.1.2. Predicativă suplimentară :

(11) *Se bucură de mai mult sprijin decît pare să merite⁷.*

Tr_1 : *mai mult*

Tr_2 : *pare*

Ts : *decît ... să merite.*

3.1.3. Atributivă :

(12) *Te bucuri de mai multă afecțiune decît am impresia că ai intuit vreodată.*

Tr_1 : *mai multă*

Tr_2 : *impresia*

Ts : *decît ... că ai intuit vreodată.*

3.1.4. Completivă directă⁸ sau indirectă :

⁷ După *Gramatica limbii române*, II², p. 210, verbul *a părea* „se plasează la limita dintre verbele care pot fi construite cu un element predicativ suplimentar și verbele copulative”.

⁸ V. Hodiș, în LL, XX, 1969, p. 105, arătînd că, „după modelul propozițiilor [...] relative după primul conectiv”, trebuie considerate ca „dublu-subordonate și propoziții relative prin al doilea conectiv, dar conjuncționale după primul”, citează un text cu o propoziție de acest tip, avînd prima funcție cauzală, iar a doua completivă directă : (13) *Nu este cu puțință să fie doi dascăli în sat, pentru că n-au din ce să trăiască amîndoi și pentru că închipuiește-și dumneata că încreștătură se face în sat [...].* SLAVICI, O. I 76.

(14) *A ajuns unde cred (sau sînt convins) că nu spera nici el să ajungă cîndva.*

Tr₁: *a ajuns*

Tr₂: *cred, respectiv sînt convins*

Ts: *unde ... că nu spera nici el.*

3.2. Dintre rolurile circumstanțiale compatibile cu acest tip de dublă subordonare, semnalăm: funcția circumstanțială de loc, de timp, cauzală, de mod comparativă și concesivă. Raportul sintactic fiind realizat, în majoritatea cazurilor, față de amindoi Tr prin conjuncție sau locuțiune conjuncțională, este exclusă punerea în discuție a unei eventuale anulări a vreunui dintre raporturile de subordonare (spre deosebire de situațiile de sub 2.1.).

4.0. Dintre posibilitățile de asociere a funcției subiective cu cea completivă, ca și a completivelor între ele în propoziții cu roluri sintactice eterogene, relevăm ca fiind mai frecvente:

4.1. Subiectivă + completivă directă sau indirectă:

(15) *S-a aflat în cele din urmă cui voia să-i lase colecția.*

(16) *Nu se știe cui s-a gîndit inițial să-i dea această șansă.*

4.2. Completivă directă + subiectivă sau completivă indirectă:

(17) *Nu știu cui trebuie să mă adresez.*

(18) *Vezi cui a fost silit să-i facă atîtea concesii?*

5.0. Mijloacele subordonării. Structura propozițiilor dublu subordonate, cu funcții omogene sau eterogene, prezintă numeroase combinații ale mijloacelor de realizare a funcțiilor sintactice față de cei doi Tr.

5.1. Conectiv (pentru F₁) + flexiune modală (pentru F₂)¹⁰:

a) Pronume sau adverb relativ (F₁) + conjunctivul sau gerunziul (F₂)¹¹:

Iată problema pe care neglijînd-o, s-ar putea să ai surprize neplăcute. Vezi și ex. (9).

Observații. 1. Construcția gerunzială este dublu subordonată, avînd rol atributiv pe lingă *problema* (Tr₁) și condițional pe lingă *s-ar putea* (Tr₂). Pronumele relativ *pe care* își realizează funcția sintactică intra-propozițională în cadrul construcției gerunziale, pe care o leagă totodată de substantivul din stînga sa.

¹⁰ V. Hodiș, în LL, XX, p. 98, dă exemplul (17) pentru a ilustra constatarea că „primul conectiv este uneori un pronume (sau adjectiv pronominal) relativ sau nehotărît”. Propoziția *cui ... să mă adresez* fiind însă interogativă indirectă (în cazul înlocuirii ipotaxei prin parataxă, ea devine interogativă directă), pronumele *cui* este, evident, și el interogativ. Observația este valabilă și pentru exemplele: (19) *Spune-mi cine bănuiești că a făcut-o* și (20) *Buarse care nu știa ale cui sînt altmănu prin cuiere* (ibidem, p. 99). Cf. și *Gramatica limbii române*, II², p. 286.

¹¹ Cf. D. D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 67–79.

¹² Peste tot în 5.1. și 5.2., am subînțeles și substituirile posibile ale conectivelor și ale modurilor raționale. Pentru 5.1. a)–b); 5.2. a)–e), vezi și exemplele date de D. D. Drașoveanu, în *Analize...*, p. 21–22; *Gramatica limbii române*, II², p. 265; V. Hodiș, în LL, XX, 1969, p. 97–99; idem, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 251; Elsa Nilsson, *op. cit.*, p. 81–85.

2. În enunțurile în care locul conjunctivului (sau al indicativului) este ocupat de un infinitiv, raportul de subordonare față de Tr_2 poate fi admis ca realizându-se (a) prin flexiune modală, dacă îl considerăm pe *a* morfem, sau (b) prin conectivul *a*, dacă îl considerăm prepoziție¹²: [...] **stele pe care nu cred a le mai vedea.** EMINESCU, CĂLIN N.¹³

b) Pronume, adjectiv sau adverb interogativ ori nehotărit (F_1) + conjunctivul (F_2); vezi ex. (15)–(18).

c) Conjuncție, locuțiune conjuncțională sau adverb cu rol de conjuncție (F_1) + conjunctivul (F_2); vezi ex. (11).

5.2. Conectiv + conectiv :

a) Pronume sau adverb relativ (F_1) + pronume sau adverb relativ (F_2); vezi ex. (1).

b) Pronume sau adverb relativ (F_1) + pronume, adjectiv sau adverb interogativ ori nehotărit (F_2); vezi nota 9, ex. (20).

c) Pronume sau adverb relativ (F_1) + conjuncție sau locuțiune conjuncțională (F_2); vezi ex. (3)–(8) și (14).

d) Pronume, adjectiv sau adverb interogativ ori nehotărit (F_1) + conjuncție (F_2); vezi nota 9, ex. (19).

e) Conjuncție, locuțiune conjuncțională sau adverb cu rol de conjuncție (F_1) + conjuncție (F_2); vezi ex. (10) și (12).

f) Conjuncție sau locuțiune conjuncțională (F_1) + pronume, adjectiv sau adverb interogativ (F_2); vezi nota 8, ex. (13).

6. Concluzii. 1. Cumularea de funcții sintactice eterogene din cadrul dublei subordonări față de doi Tr nelegați sintactic între ei permite stabilirea următoarelor tipuri: 1. funcție atributivă + (a) funcție necircumstanțială sau (b) circumstanțială; 2. funcție circumstanțială + necircumstanțială; 3. (a) funcție subiectivă + completivă directă ori indirectă sau (b) funcție completivă (in)directă + subiectivă ori completivă (in)directă. Caracteristică enunțurilor de tipul 1. (a), 2. și 3. este, în majoritatea cazurilor, o asimetrie a segmentului intercalat, asimetrie rezultată din substituirea printr-o legătură, numai la unul dintre capetele propoziției incidente, a non-raportului sintactic, specific intercalărilor; în locul pauzei, care ne-am aștepta să izoleze și la dreapta incidenta, apare astfel o marcă a subordonării.

2. Propoziția dublu subordonată nu este întotdeauna discontinuă, poziția incidentală a regentei a doua fiind dependentă de valoarea raportului realizat între această regentă și dublu subordonata, respectiv de situația topică uzuală a acesteia față de propoziția ei regentă; dublu subordonata este deci continuă cînd la funcția atributivă se asociază una temporală, comparativă condițională, condițională sau concesivă.

¹² Vezi *Gramatica limbii române*, I², p. 266; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 206; *Limba română contemporană*, I, București, 1974, p. 206; D. D. Drașoveanu, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 72.

¹³ Exemplu citat de V. Hodîș, în LL, XX, p. 104.

À PROPOS DE LA DOUBLE SUBORDINATION EN ROUMAIN

(Résumé)

L'auteur discute les situations où une proposition subordonnée, en cumulant deux fonctions syntaxiques différentes, a deux termes régissants (Tr_1 et Tr_2), sans qu'il y ait entre eux aucune relation syntaxique.

On y peut distinguer trois types : 1. la proposition a le rôle de complément du nom + un deuxième rôle (a) non-circonstanciel (situations signalées dans la littérature de spécialité ; voir note 1) ou (b) circonstanciel ; 2. la proposition a une fonction circonstancielle + une fonction non-circonstancielle ; 3. la proposition a le rôle (a) de sujet + celui d'objet direct ou indirect ; (b) d'objet (in)direct + celui de sujet ou d'objet (in)direct.

En ce qui concerne la structure des propositions de ces types, l'on constate que la première fonction est réalisée par un connectif, tandis que la seconde est réalisée soit par le mode du verbe, soit par un deuxième connectif.

La proposition à double subordination est continue ou discontinue selon que le deuxième terme régissant (Tr_2) est placé à l'intérieur ou après elle, ce qui dépend de la fonction syntaxique réalisée : on y respecte l'ordre des mots usuel. La proposition à double subordination est continue, si l'une des deux fonctions est celle de complément du nom et l'autre temporelle, comparative conditionnelle, conditionnelle ou concessive.

Martie 1981

*Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

INNOVATIONS SYNTAXIQUES DU FRANÇAIS PARLÉ. DE LA DISJONCTION AU DÉCUMUL

PAR

LIGIA STELA FLOREA

Pour soustraire l'agencement de la phrase à l'emprise trop contraignante de l'ordre des mots — la soi-disante « séquence progressive » qui assigne à chaque terme une place bien déterminée dans l'économie de l'ensemble — le français parlé recourt d'une façon courante et de plus en plus constante à divers expédients d'efficacité variable, dont le plus systématique semble être la disjonction avec sa variante grammaticalisée, le décumul.

Le détachement en tête ou en fin d'énoncé (projection ou postjection simple ou double) d'un mot, d'un syntagme ou d'une proposition tout entière et le recours au pronom de relais (rappel) adéquat confère à la phrase un rythme saccadé, haletant, une allure souple et nerveuse apte à reproduire les soubresauts de la pensée sujette à l'impact de la poussée affective.

On assiste, comme lors de la segmentation, au « développement cinématique »¹ de la phrase qui, en butte aux mêmes accidents (anacoluthie, ellipse, interruption) s'élabore en deux ou trois temps, selon qu'il s'agit d'une disjonction simple ou complexe (double projection ou double postjection ou projection et postjection à la fois)². Voici quelques exemples :

1. Quant aux Américaines, n'en parlons plus
projection du COD
2. Alors pourquoi que tu veux l'être, institutrice ?
postjection de l'Attr.
3. L'argument que tu aurais pu lui asséner,
tu l'as dit en passant. projection du COD, COD→P
4. Et quand je suis dans la montagne, tu te le demandes, où je dors ?
postjection du COD, COD→P
5. Moi, le bonheur, ça me tue. double projection du
Sujet et du COD
6. Ils en ont, un de ces culots,
tous ces marchands de soupe !
double postjection du Sujet et
du COD
7. Moi, je l'ai vu trois fois, projection du Sujet + postjection
« les Casse-Pieds ». du COD

¹ L'expression appartient à Marcel Cressot, *Le style et ses techniques. Précis d'analyse stylistique*, Paris, 1956.

² Termes employés par J. Perrot et M. Louzoun dans l'article intitulé *Message et apport d'information*, « Langue Française », 1974, n° 21, p. 122—135.

On y a marqué par des pointillés les termes isolés et par des traits continus, les éléments de rappel.

Ces derniers, doublés par les effets prosodiques (contour intonatoire et débit césuré) sont ceux qui assurent désormais la cohésion de la phrase, opérant la réintégration du terme détaché dans un contexte (de type micro ou macrosyntaxique). Les pronoms redondants et les morphèmes suprasegmentaires ont donc le rôle de marquer les connexions syntaxiques qui relient deux segments de l'énoncé : le terme isolé (mot, syntagme ou proposition) et le noyau de la phrase proprement dite, ou, stylistiquement parlant, le thème et le *propos* (*topic and comment*). Ce qui distingue nettement ces connexions de celles qui concourent à l'organisation syntaxique de l'énoncé standard, c'est, évidemment, leur nature mélodique et anaphorique³.

Vu que le nouvel ordre séquentiel est considéré l'expression d'une hiérarchisation subjective-affective des unités syntaxiques, le phénomène en question est généralement situé sous le signe de l'emphase. La grammaire transformationnelle représente la phrase emphatisée par la formule :

$$\Sigma \rightarrow \begin{cases} \text{Assert} \\ \text{Interr} + (\text{Nég}) + (\text{Passif}) + \text{Emph} + \text{P} \\ \text{Excl} \\ \text{Perf} \end{cases}$$

où Assert. /Interr/Excl/Perf sont les constituants obligatoires de la phrase de base Σ et Nég ou/et Passif ou/et Emph sont des constituants facultatifs ; P est le symbole de la phrase noyau⁴.

Etant donnée la structure dirématique de la phrase disjointe — le constituant emphatique fonctionnant comme générateur de structures binaires — le phénomène en cause reçoit également d'autres dénominations : *thématisation* (du français « thème ») ou *topicalisation* (de l'anglais « topic »).

Il comporte également un autre aspect qui s'impose d'emblée à notre attention : une de ses variantes les plus usitées, la disjonction du sujet relayé par les anaphoriques neutres *ce* et *ça* ou par l'indéfini *on* constitue, selon toute évidence, un moyen de supprimer la redondance de marques flexionnelles sujet-prédicat et sujet-attribut, ce qui revient à lever une double contrainte formelle : l'accord et l'ordre direct. En fait une redondance d'ordre syntaxique, réalisée par des marques fonctionnelles-positionnelles se substitue à une redondance morphologique — réitération de marques additionnelles — un procédé synthétique se voyant supplanter ainsi par un procédé analytique. Les exemples ci-dessous sont révélateurs, à cet égard :

8. Oh, les gens charitables, *ça* ne manque pas dans les rues.

9. Les taches de lait, alors *ça* c'est impossible à enlever.

³ L'idée qu'entre le segment isolé et la phrase organisée il n'y a qu'une simple relation anaphorique dont le support est le pronom de rappel, nous la retrouvons également dans l'une des plus récentes études sur l'emphatisation par disjonction, appartenant à François Corblin : *Sur le rapport phrase — texte. Un exemple : l'emphase*, « Le français moderne », 1979, n°1, p. 17—34.

⁴ Cette formule est empruntée à J. Dubois et Fr. Dubois Charlier, *Éléments de linguistique française. Syntaxe*, Paris, 1970.

10. La typo, les lettres en plomb, c'est fini.

11. Nous, les Français, *on* s'était fait des tas d'amis.

12. Alors là les matinées : ... ça se passe à faire le lavage⁵.

Outre les faits déjà signalés : la suppression de la co-occurrence de marques sujet-verbe (tous les cas de 8 à 12) et sujet-attribut (ex. 9 et 10), à l'aide de *ça* ou de *on* et respectivement de *ce*, on y relève également d'autres faits, relativement inédits qui n'ont pas encore été retenus jusqu'ici, à savoir la reprise du terme détaché par un double élément de relais (ex. 9) ou, vice versa, la reprise de deux termes détachés par un seul anaphorique pronominal (ex. 10).

La possibilité d'affranchir la phrase d'une double servitude grammaticale (ordre séquentiel et accord) est, aussi, ce qui a fait suivre à ce procédé syntaxique la voie de la grammaticalisation, c'est-à-dire, atteindre ce stade, où, le débit césuré devenu débit continu (vu la disparition de la pause orale et graphique qui séparait le thème du propos), on ne saurait plus parler d'une dislocation de la phrase⁶ mais d'un décumul d'unités syntaxiques.

Le décumul représente un aspect particulier de la disjonction ou, plus exactement, un stade ultérieur dans l'évolution de ce phénomène, stade où il n'y a plus de pause entre le terme isolé et le reste de l'ensemble. Ayant retrouvé son débit continu, la phrase semble avoir retrouvé du même coup son unité formelle (d'ailleurs, malgré sa discontinuité, elle n'en conservait pas moins une certaine cohérence psychologique) et l'expédient qui ne faisait qu'une simple diversion à l'ordre grammaticalement institué, devient lui-même un procédé grammaticalisé : le décumul du sujet, de l'objet direct ou indirect, de l'attribut et du complément circonstanciel.

L'anticipation ou la reprise de l'objet direct ou indirect par un pronom redondant est un procédé syntaxique commun au français et au roumain sans qu'on puisse cependant établir à cet égard des correspondances parfaites entre les deux langues.

1. Aussi loin que je cherchais dans ma mémoire je ne *leur* avais rien fait *aux Allemands* = Nu le făcusem nimic nemților.
(Louis-Ferdinand Céline)
2. Je *les* connaissais un peu ces *gens-là*. *Îi* cunoșteam un pic pe oamenii ăia (Louis-Ferdinand Céline)
3. Il aurait mieux fait de *te* le dire à *toi*. = Făcea mai bine să ți-o spună, *ție*. (Dialogue enregistré)
4. *Toine* je l'ai pas vu depuis belle lurette. = *Pe Toni* nu l-am mai văzut de un car de ani.

⁵ La majorité des exemples qui fournissent son matériel illustratif au présent article sont des échantillons de dialogues enregistrés sur bande magnétique à l'Institut d'Études Linguistiques et Phonétiques de Paris ou au cours de l'enquête effectuée par l'École de Saint-Cloud en vue d'établir le lexique du français fondamental. Nous ne possédons qu'une partie de ces deux corpus : 42 textes comptant 156 pages dactylographiées.

⁶ Le terme de « phrase disloquée » appartient à Charles Bally qui l'utilise à côté de « phrase segmentée » pour désigner ce genre de structure emphatique dans son *Traité de stylistique*, 3e édition, 1951 et dans *Linguistique générale et linguistique française*, 1re édition, 1932. Ils ont passé ensuite chez la plupart des auteurs qui ont entrepris l'analyse de ce genre d'élocution.

5. Tu *la* mangeras *cette pomme* ≠ O să măninci mărul ăsta.

6. *Ça* je m'en souviens très bien. ≠ De asta îmi amintesc foarte bine.

7. J'y avais pas pensé à *ça*. ≠ Nu mă gîndisem la asta.

En français, comme en roumain on peut anticiper ou reprendre des noms au trait inhérent / + Animé / ou / - Animé / substantifs ou leurs substituts :

Il les rangeait *chacune* sur une table. = Le așeza pe fiecare pe o masă.

Toutes les *deux* il les aimait éperdument. = Pe amîndouă le iubea la nebunie.

Je ne l'avais jamais vu *celui-là*. = Nu-l văzusem niciodată pe acela.

Mais, à l'encontre du roumain, le français opère aussi le décumul de l'objet indirect précédé de *à* et *de* et celui du complément circonstanciel (de lieu ou de cause).

8. Il faut s'en méfier énormément *du cœur*. (L.-F. Céline)

9. J'y avais pas pensé à *ça*. (Dialogue enregistré).

10. *Au lycée* j'y viens pour avoir mon bac. (Emission T.V.).

11. A présent il n'y passe pas deux personnes par jour ici. (Céline)

12. Je m'y plais énormément à *Seigy* maintenant. (Dialogue enregistré)

13. On y danse *dans votre cave*? (R. Queneau).

14. D'avoir entendu *ça* elle en est devenue rouge de honte.

(Chr. Rochefort)

Quant au décumul du sujet, il n'a pas un correspondant roumain constant et systématique, ce tour n'étant plus un fait généralement valable pour tous les sous-codex de la langue mais un trait spécifique au roumain parlé (relâché) : *Vine el tata, Fetele s-or dumiri ele odată, O ști ea ce să facă Leana, dac-o ști*, etc. En français, de tels exemples sont beaucoup plus fréquents et apparaissent dans tous les registres du parler voire de l'écrit :

15. Le Directeur ... *qui* va lui — il va cotiser. = Directorul *care*,
el va cotiza.

16. Et *moi*, qu'est-ce que j'ai, *moi* j'ai rien du tout pour moi.

17. Mais il *en* venait quand même *des conférenciers*.

18. Il est moche *son bahut*. // *Le gars* il avait pas de bol.

19. *Cela* ne te fait rien *si je vais avec toi*?

20. *Ça* m'arrange de *rester ici*.

A ce qu'on a pu remarquer, le français pratique non seulement le décumul du sujet substantival mais encore du sujet pronominal ou infinitival. Celui du pronom *je* — *moi je* — passe déjà pour un phénomène typique au parler quotidien, de quelque niveau que ce soit, constituant, avec les interjections, les particules et les énoncés exclamatifs les supports de la fonction expressive-affective du langage oral.

Le décumul du sujet s'inscrit dans la lignée de deux procédés syntaxiques français ; l'un plus ancien, normatif, pour ainsi dire, et l'autre, une innovation plus récente qui n'a pas encore réuni les suffrages de tous les grammairiens. Il s'agit, dans le premier cas, de la structure interrogative inversive *Ton père a-t-il été d'accord?* et dans le second, de la tournure impersonnelle où le sujet (nom, infinitif ou proposition) subit une sorte de décumul du fait qu'il se trouve doublé d'un pronom neutre (*il, ce, ça*) :

Il est arrivé du monde.

C'est inutile de lui poser cette question.

Ça vaut la peine de vous y arrêter un peu.

Les différences qui séparent les deux types de structures ne nous intéressent guère ici ⁷ — du reste elles s'effacent complètement en présence des impersonnels *ce* et *ça* (voir les deux derniers exemples ⁸) — on s'occupera uniquement des analogies. Dans un cas comme dans l'autre le pronom (sujet « apparent ») ne fait que marquer la position du sujet « réel », étant un simple indice formel de ce dernier. Dans les deux cas « morphèmes et sémantèmes sont conçus et exprimés séparément », selon le mot de Jean Vendryès ⁹.

En ce qui concerne le décumul, il ne se laisse plus approximer en termes de « sujet logique » et de « sujet grammatical » comme le tour impersonnel, pas plus que dans les termes utilisés par Léo Spitzer pour décrire la phrase topicalisée : « elle marque une alternance de l'expression spontanée à portée affective avec l'expression réfléchie à portée explicative » ¹⁰.

Dans le décumul il y a plus : la tendance, devenue habitude, à faire du pronom redondant un morphème de la fonction syntaxique, une espèce de désinence casuelle, destinée à contrecarrer toute dérogation à l'ordre séquentiel standard, suppléant ainsi à l'absence du morphème suprasegmentaire.

C'est le phénomène inverse à celui qui substituait à la flexion substantivale, réduite et puis supprimée par les langues romanes, un ordre des mots relativement fixe, remplaçant de la sorte une marque additionnelle, morphologique par une marque positionnelle, syntaxique. Précisons davantage ceci : inverse en tant que forme de manifestation mais identique en tant que sens d'évolution ; le décumul ne représente au fond qu'un stade ultérieur dans cette évolution vers l'analytisme qui caractérise, d'une part le passage graduel du latin vulgaire aux langues romanes et, de l'autre, le procès actuel de différenciation code écrit — code oral.

Le décumul agit sans conteste dans la même direction : il tend à restreindre les modalités synthétiques-flexionnelles au profit des moyens analytiques d'expression — à une différence près : cette fois il ne s'agit plus d'un moyen suprasegmentaire tel que l'ordre séquentiel mais d'un procédé intrasegmentaire, l'anaphore — ce que les exemples ci-dessous prouvent d'une façon assez éloquente :

⁷ Pour la distinction phrase impersonnelle — phrase disjointe voir Ligia Stela Florea, *À propos de la dualité « sujet grammatical » — « sujet logique »*, communication présentée devant la Société Roumaine de Linguistique Romane, Cluj-Napoca, mai 1980.

⁸ C'est parce que *ce* et *ça*, par opposition à *il*, réfèrent dans le tour impersonnel à un segment de l'énoncé, se comportant donc, malgré leur caractère neutre, en vrais anaphoriques — pronoms de relais. La différence entre le tour impersonnel et le décumul d'unités syntaxiques réside dans le fait que le premier assigne une position fixe au prétendu « sujet réel (logique) », qui est situé obligatoirement après le « sujet grammatical (apparent) », tandis que le décumul offre tant la possibilité de l'antéposition que celle de la postposition du substantif ou de l'infinitif sujet.

⁹ Jean Vendryès, cité d'après Léo Spitzer, cf la note 10.

¹⁰ Léo Spitzer, *Le rappel chez M. Céline*, « Le français moderne », juin 1935.

Les enfants ça casse tout. (Dialogue enregistré)

Ça ne vous plaît pas les cheveux longs. (Idem)

C'est vraiment con les contes de fées. (R. Queneau)

Les hommes c'est bon à aimer de loin. (Le Canard enchaîné) Ils nous font entrevoir les implications morphologiques de ce phénomène : la disparition des marques de co-occurrence sujet — verbe, d'un côté, et sujet — attribut, de l'autre. C'est l'anaphore pronominale qui assume dorénavant ce rôle de liant que remplissait l'accord en qualité d'indice formel d'une relation syntaxique : *ça* prend en charge de rattacher le verbe à son sujet, de même que *c'est*, en vraie copule-charnière, rattache l'attribut au sujet, ajoutant à son statut d'auxiliaire syntaxique, donc de support de la prédication, le statut d'indice verbo-pronominal de la fonction sujet.

Vingt ans se sont écoulés depuis les enregistrements dus à l'école de Saint-Cloud, datant de 1950—1953 et jusqu'à ceux effectués par un groupe de chercheurs à l'Institut d'Etudes Phonétiques et Linguistiques de Paris en juin-août 1973, intervalle qui nous permet de suivre la courbe ascendante du processus de grammaticalisation qui nous mène de la disjonction au décumul. Si dans le corpus du français fondamental ce dernier tenait une place assez réduite par rapport à la première (30 sur 150), dans le nouveau corpus cette proportion se trouve presque renversée, le décumul défrayant plus de la moitié de l'inventaire (100 sur 177).

Celui-ci est, par ailleurs, loin de constituer une innovation récente du français parlé ; il date, vraisemblablement, d'une époque antérieure aux enregistrements susmentionnés, à en juger surtout d'après une certaine catégorie de constructions (locutions figées) qui témoignent, sinon de la grammaticalisation, au moins de la lexicalisation du procédé en question :

Il n'en finit plus de nous casser les oreilles.

J'en ai assez (marre, ras le bol) de tes caprices.

Je m'en fous éperdument de ce qu'il pense.

Si ça ne vous ennuie pas de descendre, j'ai mon dîner qui va brûler.
(G. Simenon)

Ne m'en veux pas d'avoir lâché ces vilains mots.

En français parlé, ce besoin de doubler le nom d'un pronom anaphorique est d'autant plus impérieux que celui-ci joue dans la langue contemporaine le rôle d'une désinence antéposée, donc d'une caractéristique verbale. Le mot pourvu d'un prédéterminant nominal est un substantif, alors que celui précédé d'un déterminatif verbal-personnel est un verbe. C'est là, suivant l'opinion de A. Sauvageot¹¹, une distinction relevante en cas d'homonymie, plus exactement d'homophonie. Exemples :

le savon / nous savons

il ouvre la porte / il la porte

Mais, chose curieuse, le verbe connaît lui aussi dans le parler courant une espèce de décumul. Le contenu sémantique et le support grammatical du constat se trouvent parfois dissociés : l'un s'exprime par le participe passé du verbe, simple sémantème de l'action verbale, tandis que l'autre

est fourni par des formes verbales impersonnelles (*Il y a, C'est*), véritables auxiliaires syntaxiques véhiculant les marques de la prédication. L'énoncé verbal (dans l'acception de R. Wagner et J. Pinchon¹²) se voit convertir ainsi en un énoncé bifonctionnel à présentatif — structure préférentielle du français parlé. Exemples :

Il n'y a pas de date de précisée
pour On n'a pas précisé de date.

Il y a plusieurs personnes d'arrivées
pour Plusieurs personnes sont arrivées.

C'est vingt minutes de gagnées
pour On a gagné vingt minutes.

Un de perdu et dix de retrouvés
renvoit toujours en profondeur à une structure avec *c'est*.

Ces constructions présentent un double avantage : de permettre d'un côté au locuteur, qui pense d'abord à l'événement, d'introduire l'idée de constat avant même d'avoir achevé la préconstruction de l'énoncé (ce qui arrive souvent aux journalistes et aux speakers). Elles offrent ensuite la possibilité de réduire une phrase verbale passive ou active à un modèle de phrase extrêmement fréquent dans le français parlé — l'énoncé bifonctionnel à présentatif — ce qui représente une importante économie d'effort de sélection pour les locuteurs. Dans la variante complexe « expansive », pour ainsi dire, le rôle de la préposition est assumé par le pronom relatif qui atténue quelque peu la séparation entre morphèmes et sémantèmes tout en maintenant la structure binaire de la phrase. C'est le type d'organisation linguistique propre aux communiqués de presse et, dans certaines circonstances, à la communication orale¹³ :

Il y a eu un homme qui a été tué ce soir à Belfast.
(Télésoir, 11.08.71)

En souhaitant que c'est l'Europe qui en profitera.
(Europe 1, 10 h 21.05.71)

Il y a le chauffage central qui ne marche pas. (Conv. enreg.)
C'est le facteur qui vient d'arriver. (Conversation enregistrée).

Revenons-en, pour conclure, au décumul proprement dit dont la situation présente un parallélisme presque parfait avec celle de la disjonction, tant en ce qui concerne les types fonctionnels que leurs occurrences respectives dans le parler quotidien. On y retrouve aussi bien des phénomènes d'anticipation que d'évocation du sujet, du complément d'objet (direct ou indirect) et du circonstanciel, y compris des cas de décumul complexe (double anticipation ou évocation, et anticipation + évocation de deux unités syntaxiques différentes), comme dans les exemples ci-dessous :

Nous la machine à laver on l'a déjà. (Chr. Rochefort)
Ça lui plaît pas à Lise ça. (Dialogue enregistré le 5.06.73)

¹² cf R. Wagner — J. Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, 1962.

¹³ Ces circonstances relèvent évidemment du contexte de l'énonciation. De telles séquences ne sauraient être préférées qu'en situation d'échange, d'interlocution, de dialogue, car elles supposent la préexistence d'un stimulus verbal du type question, qui pour les deux derniers exemples sera : *Qu'est-ce qu'il y a ?* respectivement *Qu'est-ce que c'est ?*

Mais *ça moi je* voulais pas *prolonger la discussion*.

(Dialogue enregistré le 7.07.73)

Dans le premier exemple, il y a décumul du sujet et de l'objet direct, les deux antéposés et repris par des pronoms conjoints, alors que dans le second c'est le contraire qui arrive : le sujet et l'objet, indirect cette fois, sont tous les deux postposés et préfigurés l'un par un pronom personnel, l'autre par un démonstratif, l'élément de relais étant, dans ce dernier cas, identique au mot relayé. Le troisième exemple renferme toujours un décumul complexe, du sujet et de l'objet direct, mais dans des hypostases nettement distinctes : l'un repris et l'autre préfiguré par un anaphorique pronominal (évocateur et respectivement anticipant).

Du point de vue statistique encore, le décumul et la disjonction présentent un certain nombre de similitudes ; d'une part comme de l'autre, on donne la préférence aux mêmes types fonctionnels : ainsi le décumul du sujet enregistre une fréquence supérieure par rapport à celui de l'objet et celui-ci, à son tour, l'emporte comme nombre d'occurrences sur le décumul du complément circonstanciel. Mais en ce qui concerne le premier type de décumul, on remarque une prédominance nette de l'anticipation sur l'évocation et de l'anticipation par *ce* sur l'anticipation par *ça* ou par des pronoms personnels, le rejet en fin d'énoncé du substantif, du syntagme nominal ou de la proposition offrant la possibilité au locuteur de commencer sa phrase par un pronom, forme de prédilection que revêt le sujet dans la langue de conversation. C'est ce qui fait également qu'un sujet substantival soit soumis au décumul plus souvent qu'un sujet pronominal. Toujours à l'instar de la disjonction, le décumul simple enregistre une fréquence d'occurrence supérieure à celle du décumul complexe.

Qu'on ait affaire là à un phénomène plus ou moins général, à un procédé courant du français parlé, nous le prouve aussi bien sa présence à tous les niveaux de la langue de conversation (soignée, familière, relâchée, populaire) que son extension dans la sphère des modèles de performance de la phrase, les soi-disant « modalités d'énoncé »¹⁴ : depuis la phrase assertive et interrogative — soit-elle construite par coordination ou par subordination — et jusqu'à la phrase exclamative et performative. C'est dans le cadre de la subordination, plus exactement, de la proposition relative, qu'a été signalé et cerné pour la première fois le mécanisme du décumul¹⁵.

Ces innovations syntaxiques attestent deux tendances complémentaires du français parlé qui gouvernent la dynamique des structures orales : tendance à simplifier et à uniformiser l'organisation de la phrase par l'utilisation intensive des moyens prosodiques qui se substituent pro-

¹⁴ *Modalités d'énoncé vs modalités d'énonciation*, dichotomie introduite par la théorie de l'énonciation afin de distinguer les diverses catégories du dictum (assertif, interrogatif, exclamatif et impératif) d'avec les catégories du modus (déontique, désidératif, allétique, épistémique, etc.) voir T. Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, Bucarest, 1979.

¹⁵ Cf. Pierre Guiraud, *Le système du relatif en français populaire*, in « *Langages* », 1966, n° 3. Le décumul du relatif, comme le titre l'indique, est propre à un certain sous-code du français parlé. Il a aussi son équivalent roumain, mais qui relève, lui tantôt de la langue standard, tantôt du langage populaire :

L'homme que je l'ai vu = Omul pe care l-am văzut.

Sa fille qu'elle en était si fière = Fata ei care era așa mândră de ea, pentru : de care era așa mândră.

gressivement aux outils grammaticaux, par le développement des procédés analytiques aux dépens des procédés synthétiques. Ils conduisent, d'un côté, à l'abolition de certaines contraintes formelles et, de l'autre, à l'apparition d'un nouveau système de connexions : les anaphoriques — éléments de relais.

Ces tendances découlent des coordonnées spatio-temporelles et sociales-psychologiques de l'acte de parole : contact direct et immédiat entre les locuteurs, présence du contexte situationnel qui supplée au caractère lapidaire de l'expression, impact des fonctions expressive, conative et phatique sur la dimension référentielle du message.

Mars 1980

*Université „Babeş-Bolyai”
Faculté de philologie
31, rue Horea, Cluj-Napoca*

DIN TERMINOLOGIA PORUMBULUI : TERMENI PENTRU NOȚIUNEA 'PĂNUȘĂ, FOAIE (PE ȘTIULETE)'

DE

VIOREL BIDIAN

Bazîndu-ne pe materialul din ALR I, ALR II și din unele dintre atlasele lingvistice românești pe regiuni (al Banatului, al Olteniei, al Transilvaniei și al Maramureșului)¹, precum și pe cel excerptat, din unele texte dialectale², vom face unele considerații asupra termenilor folosiți în graiurile dacoromâne pentru a denumi noțiunea 'pănușă'.

Cercetarea acestor termeni e interesantă mai ales sub aspectul formării lor, din mijloacelor la care vorbitorii au recurs pentru a denumi o noțiune referitoare la o realitate nouă, porumbul cultivîndu-se la noi doar din secolul al XVII-lea³.

În atlasele amintite au fost cercetate și răspunsurile obținute pentru alte părți ale porumbului (frunze, tulpină, știulete, snop de strujeni) sau ale altor plante (găoacea bobului de griu, păstăi de fasole etc.), dar, din păcate, unele din aceste noțiuni au fost programate doar de chestionarul ALR II, care, cum se știe, are o rețea de localități destul de rară. Urmărirea termenilor pentru aceste noțiuni a fost necesară, deoarece unii dintre ei desemnează și noțiunea de 'pănușă', uneori în aceleași graiuri, dar, mai frecvent, în graiuri învecinate.

Deși pănușa nu are o valoare economică deosebită (precum știuletele, grăunțele sau chiar tulpinile), folosindu-se în alimentația animalelor și mai rar la împletituri sau la umplut saltele, ea este bine cunoscută de cei care cultivă porumb și, cu foarte rare excepții, numirile pentru ea sînt vii în mintea vorbitorilor respectivi. Doar în puține puncte informatorii atlaselor n-au știut să răspundă la întrebarea pentru 'pănușă'⁴, au ezitat înainte de a răspunde sau au spus că nu se cultivă porumb în satul lor.

Graiurile dacoromâne cunosc numeroși termeni pentru 'pănușă': *foaie, foiară, frunză, pană, pănușă* (cu variantele *pănujă, penușă*), *pănușea*

¹ ALR II, s. n., vol. I, h. 109; ALR I, material nepublicat, chestiunea 904; NALR — Banat, ALRR — Mar., NALR — Trans., chestiunea 1 005; NALR — Olt., vol. III, planșa 70.

² ALRT II; *Texte dialectale Oltenia; Texte dialectale Muntenia*, vol. I—II; Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”*. I. *Texte. Sintaxă*, București, 1973. Menționăm că în aceste texte termeni pentru 'pănușă' apar foarte rar și că în toate cazurile ei sînt aceiași cu cei notați în anchetele pentru atlase din localitățile respective.

³ Cîteva date privind cultura porumbului în țara noastră, cu trimiteri bibliografice, am dat în articolul *Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'știulete'*, apărut în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 179—183.

⁴ Formulată astfel în *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*: Cum le ziceți la frunzele care învelesc știuletele de porumb?

(*pănujeă*), *penúșură*, *pănoje*, *păndóje*, *pănușéie*, *pănușie*, *ghijă*, *ghijură*, *șușorcă*, *pițiană* (*pițiană*), *vejă*, *vrijă*, *vejii* (pl.), *veștie*, *ho(a)spă*, *vo(a)spă*, *voavă*, *furoască*, *flioască*, *păpușoi*, *floacsă*. Trebuie să precizăm că unii dintre acești termeni apar însoțiți de determinanți, deoarece folosiți singuri au în acele graiuri alte sensuri, denumind fie altă parte a porumbului, fie părți asemănătoare ca formă, funcție etc. ale altor plante. Astfel, *foaie* apare uneori în sintagme ca *foaie de drugă*, *foi de știulete*, *foile de pe tuleu* etc., în graiuri în care *drugă*, *știulete*, *tuleu* desemnează noțiunea 'știulete'. Determinantele au fost necesare, întrucât în acele graiuri *foaie* are și înțelesul „frunză de porumb”. Determinantele au fost notate uneori și pe lângă termenii *pănușă*, *vejii* (*pănușe mîînîțele* și *vejii mîînîțele*), pe lângă *hospă* (*hospă de mălai*) etc.

Cu sensul „pănușă” termenul *foaie* nu este menționat în principalele dicționare ale limbii române. E vorba în acest caz de o specializare, de o restrângere a sensului general de „parte terminală a plantelor, subtire și lată, de obicei verde, și care crește pe ramuri, sau, mai rar, de-a dreptul pe tulpină” (DA). Este termenul cu cea mai mare arie pentru noțiunea 'pănușă', cuprinzând aproape întreaga Oltenie, Muntenia, Dobrogea (mai puțin nordul ei) și o parte din sudul Transilvaniei și al Moldovei. În această arie mare a fost notat în câteva puncte termenul *frunză*, uneori alături de *foaie*, precum și alți doi termeni, *furoască* și *păpușoi*, fiecare în cîte o localitate.

Foiază, pl. **foieze** cu sensul „pănușă” nu este atestat, după cunoștința noastră, de vreun dicționar al limbii române. Cuvîntul a fost notat de ALR I la Pui (Hațeg) și Cîmpu lui Neag (lîngă Uricani), iar în anchetele la NALR — Trans. a mai fost notat în alte cinci localități din Țara Hațegului și la Poiana Sibiului. Este adevărat că O. Densusianu atestase pluralul *foieze* cu acest sens din Țara Hațegului⁵, fără să menționeze din ce localități. Îl considerăm, ca și D. Loșonți⁶, un derivat de la *foaie* cu suf. -ează, ca și *spetează*, *sfirlează*.

Frunză apare în atlasele lingvistice românești cu sensul „pănușă” în mai multe localități din întreaga țară, fără ca ele să se grupeze în arii compacte. Cu acest sens cuvîntul apare uneori însoțit de determinanți (*frunzele tului* — ALR I, 160, *tulău* desemnînd noțiunea 'știulete') sau ca primul ori al doilea răspuns, alături de *foaie*. Termenul e mult mai frecvent în graiurile dacoromâne cu sensul propriu „frunză (la porumb)”.

Pană e atestat, ca regional, cu acest sens de DLR. Cuvîntul formează o arie unitară în centrul Moldovei, care se continuă cu a mică arie la nord de Brașov. În câteva puncte izolate *pană* cu sensul „pănușă” apare și în alte regiuni (ALR I, 368; ALR II, 260; ALR I, 116). Tot sporadic a fost notat în anchetele pentru NALR — Banat (într-un punct, alături de *ghijă*), NALR — Trans. (într-un punct, alături de *pănușă*), ALRR — Mar. (într-un punct) și în trei puncte din NALR — Olt.

Pănușă este dat de DLR ca un cuvînt literar, regional fiind considerat în sintagma *pănuși mîînîțele* avînd sensul „pănușă”. Se mai dau și alte-

⁵ Vezi *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 318.

⁶ Grum, *grumur* și derivatele lor, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 189.

sensuri ale cuvintului : (regional, în sintagmă) *pănuși mari* = tulpinile uscate de porumb (Guruslău – Zalău), și, tot regional (Trans. și prin Bucovina), „știulete de porumb, cu sau fără boabe”, „găoacea (invelișul) bobului de grâu”. Cuvintul formează o arie destul de compactă în Moldova de nord și Bucovina, întilnindu-se și în Transilvania centrală și în Dobrogea de nord. *Pănușă* este un derivat al lui *pană* cu suf. *-ușă*. Într-o arie din nord-estul Transilvaniei, în care *pană* se pronunță *peană*, a fost notată, în general, varianta *penușă*.

Pănușeă, neatestat de dicționare, înregistrat de S. Pop la Mociu, jud. Cluj (ALR I, 247), a fost notat în anchetele la NALR – Trans. în patru localități din aceeași zonă, într-un punct ca al doilea răspuns, primul fiind *pănușă*. În mod sigur, cel puțin în unele din aceste localități, *pănușeă* are sensul „pănușă”, iar *pănușă* pe cel de „strujean, tulpina porumbului”. Astfel, diminutivul *pănușeă* denumește ceea ce în alte graiuri e desemnat prin sintagma *pănuși minînțele* ('pănușă'), opusă lui *pănuși mari* ('strujean').

Penûșură, pl. **penûșuri**, cuvînt regional, atestat de DLR din Hodac, jud. Mureș (după ALR I, 229), este evident o formă refăcută după *penușuri*, plural al lui *penușă* și nu al lui *penuș* cum spune aceeași sursă. În anchetele pentru NALR – Trans. a fost notat termenul *penușură*, în afară de Hodac, în alte două localități din apropiere.

Pănujă, atestat de DLR (cu trimitere la *pănușă*), este cunoscut în mai multe localități din Maramureș și în cîteva din nordul Transilvaniei.

Pănujeă, notată de S. Pop la Iapa (Maramureș), reapare într-o localitate apropiată la anchetele pentru ALRR – Mar.

Pănóje (**pănójie**), pl. **pănóji**, forme neatestate de DLR, au fost înregistrate de ALR I și ALR II în cîteva puncte din Țara Oașului și din apropiere.

Pănușie (ALR I, 335, 355), din nord-vestul Transilvaniei, este probabil o variantă lexicală a lui *pănușea*.

Pănușie, din aceeași zonă geografică (ALR I, 333, ALR II, 334), este un derivat de la *pănușă* cu suf. *-ie* (DLR, s.v.).

Ghiă, pl. **ghije**, **ghiji**, **ghijuri**, atestat de dicționare cu mai multe sensuri („coaia verde a nucii”, „coaia de ou”, „foaie, frunză de porumb”, „pănușă” etc.), apare cu acest din urmă sens în întreg Banatul, precum și în cîteva localități vecine acestuia din Oltenia și din Transilvania de sud-vest. Față de celelalte sensuri, cel de „pănușă” este, cu siguranță, mai puțin vechi, și s-a ajuns la el prin transfer semantic.

Termenul **ghijură**, întilnit și el în Banat, este o formă refăcută din pluralul *ghijuri* al lui *ghijă*.

Șusórcă formează o arie compactă în Crișana, la sud de Oradea, pînă la Mureș. În mai multe localități din Munții Apuseni, vecine cu această zonă, a fost notat în anchetele pentru NALR – Trans. acest termen (în ALR I și II apărea în Transilvania un singur punct cu *șusórcă* : 94 = Avram Iancu). În două puncte de aici a fost notată forma *șisiorcă*, și în altul

șușorcă. CADE înregistrează termenul *șușorcă* cu sensul „pănușă” pentru Moldova și Transilvania și-i dă ca etimon ung. *susorka*. Am încercat să găsim în graiurile ungurești din Bihor sau din apropiere acest termen (în materialul cules de Murádin László pentru *Atlasul graiurilor maghiare din R. S. România* și în *A Magyar Nyelvjárások Atlasza*) și, surprinzător, în urma acestor investigații, etimologia propusă de Candrea se pare că nu poate rezista, întrucît forme apropiate apar doar în unele graiuri din Ungaria de nord (*suska*) și în pusta maghiară, dar nu *susorka*. E foarte probabil ca acest cuvînt să aibă ca etimon termeni cu sens asemănător sau identici din graiuri slave de sud (bulgărești sau sirbești).

Pițiană apare cu sensul „pănușă” într-o arie nu prea mare din preajma Năsăudului și în localitățile de la nord-est de acesta, unele din Maramureș. În alte graiuri, nu prea îndepărtate, ceva mai la vest de acestea, *pițiană* desemnează frunzele porumbului. În cîteva localități din această arie a fost notată varianta *pîțiană*, iar în NALR — Trans., într-un punct, *puțiană*. DLR indică etimologie necunoscută, dar trimite pentru comparare la magh. *picijany*. Murádin László⁷ consideră că formele maghiare *picijen* și *picijany* trebuie raportate la variantele din graiurile românești *pițiene*, *pîțiene*.

În cîteva localități din nordul Transilvaniei și din Maramureș au fost notați pentru ‘pănușă’ termenii *veje* (formă de pl.), *véjie*, *véştie*, iar într-un punct din Banat *vrijă*, ca al doilea termen, primul fiind *ghijă*. În cazul lui *vrijă* s-ar putea să fie vorba de o contaminare între *vrej* și *ghijă*. Cît privește celelalte forme, în aceleași graiuri *véjie*, *vėjuri* se spune și tulpinii porumbului, strujenilor (a se vedea ALRR — Mar., vol. III, h. 812—815), dar pentru a se evita omonimia pentru ‘pănușă’ se folosește *vėjii mîînîțele*.

Véştie, notat de S. Pop la Vima Mare, alături de *pănujă*, reapare, tot numai în această localitate, în ancheta pentru NALR — Trans., de la doi informatori.

La *hoaspă*, *hospă* și *voaspă*, *vospă* cu sensul „pănușă” se pare că s-a ajuns de la înțelesul mai general, existent în multe graiuri, de „pojghiță în care e învelit grăuntele cerealelor și al unor legume ca fasolea, mazărea etc.” (DA). Termenii aceștia formează o arie nu prea mare în Apuseni și o altă arie, tot redusă, la nord-est de Oradea.

Voavă, atestat în cite un punct din ALR I și ALR II, ambele situate la vest de Turda, a mai fost notat în NALR — Trans. în alte două localități din aceeași zonă, în una dintre ele alături de *floacsă*. Ca și *hoaspă*, *voaspă*, *flioască* și *voavă* are înțelesul, în unele graiuri transilvănene, de „păstăi dezghiocate, păstăi din care au fost scoase boabele”, sens de la care s-a putut ajunge relativ ușor la cel de „pănușă”.

Furoască, pl. *furoaște*, notat de E. Petrovici într-un singur punct (836 Peștișani, jud. Gorj), reapare în același punct, și doar acolo, la anchetele NALR — Olt. Cuvîntul nu apare în nici unul din principalele dicționare ale limbii române.

⁷ Cuvinte de origine românească în graiul maghiar de pe Valea Arieșului, în FD, IV, 1962-p. 254.

Flioască, pl. **flioaste** cu sensul „pănușă” e atestat de DA după *Glosarul* lui Viciu, din Lupșa. S. Pop îl notase la Mogoș, iar noi, în anchetele pentru NALR — Trans., la Lupșa și Valea Mănăstirii, toate localități din aceeași zonă a Apusenilor. DA derivă pe *fleoască* din verbul *fl(e)oșcăi*.

Păpușoi, pl. **păpușoaie**, notat de S. Pop în punctul 926 (= Drăgănești — Vlașca) cu sensul „pănușă”, s-ar putea să fie rezultat al unei neatenții a informatorului sau al neînțelegerii întrebării.

Floaesă, pl. **floaese** a fost notat într-un singur punct din NALR — Trans., la Ocoliș, jud. Alba, alături de *voavă*.

Încercînd să sintetizăm observațiile de mai sus, se impune să subliniem, pe lingă bogăția termenilor utilizați de graiurile dacoromâne pentru a denumi această noțiune, faptul că ei provin, aproape toți, din lexicul limbii comune, cel mai adesea prin transfer semantic sau prin derivare cu sufixe.

DE LA TERMINOLOGIE DU MAÏS : TERMES POUR LA NOTION ‘PĂNUȘĂ, FOAIE (PE ȘTIULETE)’ « FEUILLE QUI ENVELOPPE L'ÉPI DE MAÏS »

(Résumé)

En utilisant les Atlas linguistiques de la langue roumaine, l'auteur présente les termes daco-roumains pour la notion ‘pănușă, foaie (pe știulete)’. Presque tous ces termes proviennent du lexique de la langue commune, soit par transfert sémantique, soit par dérivation avec suffixes. Pour certains termes, l'auteur n'accepte pas l'étymologie de divers dictionnaires roumains.

Aprilie 1981

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DESPRE NUMELE LUI IOAN BUDAI-DELEANU

DE

I. PĂTRUȚ

1. Numele scriitorului și al familiei din care provenea era *Budai*; *Deleanu* este un substitut, respectiv, în istoria literară, un adaos (vezi *infra*). Părintele scriitorului, Solomon *Budai*, apare în acte ca preot greco-catolic, în satul Cigmău (locul de naștere al scriitorului), com. Geoagiu, jud. Hunedoara, între anii 1780—1800¹. Dintre descendenții săi sint înregistrați ca preoți în Cigmău: Iosif *Budai* (1803), Iacob (?) *Budai* (1807), Ioan *Budai* (1805—1836)². Și în satul învecinat Homorod a funcționat ca preot un frate al scriitorului: Solomon *Budai* (1813—1843)³.

2. S-a afirmat că antroponimul *Budai* ar avea „terminație ungu-rească”⁴ sau, după altă părere, „etimologie slavă”⁵.

3. În primul caz, Gh. Cardaș a avut în vedere, probabil, numele maghiar, omograf, *Budai* (rostit însă *búddai*, în trei silabe)⁶, fără a ține seama de existența a numeroase antroponime românești derivate cu sufixul *-ai-*, pe care le voi analiza în continuare.

4. În limbile slave există un sufix antroponimic *-aj*-⁷. Numele *Budaj* nu este însă atestat la bulgari (Ilčev), nici la sîrbi (RJA), nu-mi este cunoscut nici la ucraineni⁸. El apare la croați, ca nume de familie

¹ Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu — documente inedite* —, București, 1967, p. 16, nota 32.

² Idem, *ibidem*. Mai figurează, tot acolo, un (același?) Ioan *Budai* (1834 [?]-1856). În schița genealogică anexată de Lucia Protopopescu articolului *Contribuții la biografia lui I. Budai-Deleanu. Familia Budai*, în LL, V, 1961, p. 155—180, nu apare un Iacob *Budai*: Ioan/Ion este fiul lui Iosif, fratele scriitorului, deci durata preoției sale trebuie verificată.

³ Idem, *Noi contribuții*..., p. 17.

⁴ Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada. Poemă eroi-comică în 12 cînturi*. Publicată de Gh. Cardaș, ediția a II-a, București, 1928, p. X.

⁵ Lucia Protopopescu, *Noi contribuții*..., p. 20.

⁶ Ung. *Budai*, antroponim cunoscut, este format de la numele unei localități *Buda* + suf. *-i* (cf. *Brassai* = Brașoveanu, *Tordai* = Turdeanu) (cf. acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 83). Menționez că localități astfel numite (*Buda*) există, mai multe, în Muntenia, Moldova și Bucovina (vezi Ion Iordan, Petre Giștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 93); din Transilvania cunosc una singură, înregistrată prima dată, în anul 1315 (Suciu, II, p. 242, s.v. *Vechea*, numele actual).

⁷ Vezi Ilčev, p. 25; LPSRH, p. XI.

⁸ Vezi M. L. Chudaș, *Z istoriji ukrajinskoji antroponimiji*, Kiev, 1977, indice.

Nu este atestat, printre numele mai vechi, nici la polonezi (vezi *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod redakcją i ze wstępem Witolda Taszyckiego, Wrocław — Warszawa — Kraków, I, 1965—1967, s.v.), nici la cehi (vezi Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praga, 1964, s.v.).

Adaug că în cunoscuta lucrare a lui Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, nu apare *Budaj*, vezi p. 37—38, s.v. *bud-*, *būd-*, unde îl găsim pe *Buda*, cu care este înrudit.

(LPSRH, p. 78), și la ruși, ca prenume (Tupikov, p. 67) (neavînd, nici la unii nici la alții, notat accentul).

5. Fiind cunoscut numai la slavii îndepărtăți, se poate accepta, cred, părerea că *Budai* este un derivat românesc, format, cu sufixul *-ai-*, de la tema *Bud-*, din nume ca *Bud*, *Budu*, *Buda*, *Bude*, *Budea*, atestate din vechime la români⁹. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în satul Homorod erau preoți David *Buda* și Petru *Buda*¹⁰.

Sufixul *-ai-*¹¹ apare într-o serie de antroponime, dintre care voi menționa¹²:

Albaidu nfm, un derivat față de *Alb(u)*, este considerat în DOR ca provenit din „al lui *Baidu*” [sic] (p. 187, s.v. *Baia*, *Baidu*, *Bae*);

Balai nfm (DOR, p. 187), derivat de la tema *Bal-*, cf. *Bal*, *Balu*, *Bala* etc. (DOR, p. 187);

Bilai nb (DOR, p. 202) trebuie raportat, evident, la *Bila* nb (și sat), *Bile*, *Bilea* nb¹³ (*ibidem*), cf. și (derivate cu alte sufixe) *Bilaș*, *Bileș* nfm, *Bilca* nfm, *Bilcea* nfm (*ibidem*) (cf. *Bilcești*, sat în componența orașului Cimpulung, jud. Argeș);

Birai apare, ca prenume, într-un document moldovenesc din anul 1499: [sat] на имѣ Бѣравичици [sic], гдѣ былъ Бѣран „cu numele *Biravicești*, unde a fost *Birai*” (Bogdan, II, p. 162)¹⁴. *Birai* trebuie raportat la *Biru* nfm, *Bira* nb, cf. (derivate cu alte sufixe) *Birla* nb, *Birlici* nfm (*Onom. rom.*, p. 67);

Bobaidu, cf. *Bob*¹⁵, *Bobe*¹⁶, *Boba* sat (numit după o persoană), jud. Olt (cf. *Onom. rom.*, p. 76);

Bodai, cf. *Bodea* pren, nfm, *Bod* nb etc. (*Onom. rom.*, p. 76);

Boșcaiu nfm actual, derivat față de *Boșca* nfm (Pașca, p. 185; pentru etimologie: *Onom. rom.*, p. 87);

într-o traducere a unui document de la Ștefan cel Mare, din anul 1487, apare un Irimie *Bulaidu* (Bogdan, I, p. 293; —u este un adaos grafic),

⁹ Într-un document din anul 1361, sint înregistrați *Bud*, *Sandor*, *Oprissa*, *Johannes*, *Dragomer* et *Bayla* filii *Locovoy* fideles *Olachi* nostri de terra *Maramarusiensis* „Bud, Șandor, Oprisa, Ioan, Dragomir și Băilă, fiii lui Loțovoi [?], fideli nostri români din țara Maramureșului” (*Doc. Val.*, p. 156). La anul 1386 apare, într-un document, un *Ivan filius Buda* de *Beresmort* „Ioan, fiul lui Buda din B.” (în notă se menționează că e vorba, probabil, de localitatea Roșia săsească — actual Roșia, jud. Sibiu) (*ibidem*, p. 325).

¹⁰ Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 17.

¹¹ N. A. Constantinescu îl înregistrează în DOR, în *Introducere* (p. LV), însă nu îl recunoaște uneori în cursul lucrării.

¹² Unele dintre antroponimele în discuție au forme în *-iu*, referitor la care vezi I. Pătruț, *Antroponime românești în -iu*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 63 și urm.

¹³ Este posibil ca, într-un document din 1502, *Bilea* să aibă funcțiune de prenume: „покупши [sic] господство мнѣмъ Бѣла” „a cumpărat domnia mea de la Bilea, partea lui Bilea” (DRH, A, I, p. 44, 46).

¹⁴ În rezumatul documentului, se afirmă că *Biravicești* este „sat pe Bistrița, din sus de Bacău” (*ibidem*, p. 161). De fapt, *Бѣравичици* este o formă greșită, intrucit satul e numit după *Birai*, așa cum se vede din documentul din 1500: село Бѣранно (*ibidem*, p. 173) „satul lui *Birai* (Birăeștii)” (*ibidem*, p. 172). Să fie același „sat pe apa Bistriței, anume *Birăeștii*” (dintr-un document din 1446, DRH, A, I, p. 374), identificat de autorii volumului cu „Gherăești, înglobat în m[unicipiul] Bacău” (*ibidem*, p. 439)?

¹⁵ În contextul unui document din anul 1421, pare a fi prenume: (martori în sfatul domnesc) „pan Danciul Julici, pan Stroșor Drujă, Stanislav al lui Iliș, Bob [Бос(а)] Oprışac” (DRH, A, I, p. 69, 70).

¹⁶ Probabil cu funcțiune de prenume într-un document din 1440: мѣмъ Мѣхѣла и мѣмъ Бѣе „de la Mihail și de la Bohe” (DRH, B, I, p. 157, 158).

după numele căruia a fost numită o așezare, consemnată într-un rezumat al documentului din același an : „răzeșii din Belzeni, « ce-i zic și Bulăeștii » (cf. mai sus „Bulaiu”) (*ibidem*) ; cf. și *Bulai*, sat, jud. Suceava ;

Burai nfm actual, *Buraiu* (DOR, p. 223), derivat față de *Bur*, *Bura* etc. (vezi *Onom. rom.*, p. 35) ;

Carai nfm, cf. *Cara* (der. *Cărăscu*, *Cărilă* etc.) (vezi *Onom. rom.*, p. 45) ;

Cotai nfm (DOR, p. 250), cf. *Cot* nfm, *Cota* nb etc. (vezi *Onom. rom.*, p. 77) ;

*Dragai*¹⁷ (DOR, p. LV, 264), cf. *Drag*, *Dragu* etc. ;

neîndoindu-ne că *Mălai(u)* poate reprezenta un supranume. E puțin probabil însă ca *Малаю/Малаю*, numele unic sub care e consemnat în citeva documente, din anul 1525, un mare postelnic din Țara Românească¹⁸, să fie o poreclă ; după părerea mea, antroponimul reprezintă un prenume, derivat, cu sufixul în discuție aici, față de *Malu* nfm, *Male(a)*¹⁹ nb (foste hipocoristice, cf. bg. *Málo* nb, *Máljo* nb. Ilčev ; scr. *Mále* nb. RJA), pe care autorul DOR le inserează s.v. *Mal*, „cont[aminat] și cu subst. *mal* [sic]”, în secțiunea *Nume calendaristice* [?] (p. 99) ;

Mogaiu nfm actual (DOR, p. 325) reprezintă un derivat față de *Moga*, fost hipocoristic, care apare din vechime ca nume unic²⁰ ; cf. și *Mogești*, sat, jud. Vilcea, (derivat cu sufixul -oș-) *Mogoș*, vechi hipocoristic²¹, nfm actual și nume de localități ; cf. și *Mogoșoia*, *Mogoșani*, *Mogoșeni*, *Mogoșești*, numiri de localități ;

satul *Momaiu*, jud. Olt, poartă numele unei persoane, ca și *Momu* top (DOR, p. 326) ; cf. *Mome* nfm (*ibidem*), (cu sufixul -oș-) *Momoiu* nb (*ibidem*), (cu sufixul -ot- + -ești) *Momotești* (*ibidem*) ;

Nastai nfm actual, înrudit cu *Nasta* nb, *Naste* nb, *Nastea* nb (DOR, p. 10, s. v. *Anastasia*) ;

din subst. *nămaie* (<lat. *animalia*) e greu de explicat forma *Nămaiu*²² nb, cum propune DOR, p. 331. Antroponimul, înrudit, *Namei* nfm (format cu sufixul -ei- ; cf. *Berindei* nfm actual, față de *Berinde* nfm actual ; *Ciulei* nfm actual, față de *Ciul* nb, *Ciulea* nfm. DOR, p. 241 ; *Florei* nfm actual, cf. *Florea* etc.), ne trimite la tema comună *Nam-*, cf. *Nămescul* nfm (DOR, p. 331), *Nămilă* nb (*ibidem*) ;

Tabai, înregistrat în DOR, p. 384, trebuie raportat la *Taba*, care a avut funcțiune de prenume, după cum rezultă din citatul următor : 1521 а потом ю плати Станцюа вт братѣм си : вт Кръчюм и вт Таба и вт Стан и вт Богдан и вт Еонко „iar apoi i-a plătit Stanciul de către frații

¹⁷ Deși are corespondent în limbile slave (cf. bg. *Dragaj* nb. Ilčev ; scr. *Dragaj* nb. RJA), *Dragai* poate fi derivat românesc.

¹⁸ DRH, B, II, p. 435, 444—448, 453.

¹⁹ Apare ca prenume într-un document din anul 1436 : Тоє кѣсе цю бы емѹ оурицѹ, съ вѣтѹ доходомѹ, емѹ, и братѣмѹ его, Малаѹ и Строн, и дѣтемѹ нѣ (ъ) „Toate acestea să-i fie uric [lui Luca de la Sihle — menționat], cu tot venitul lui, și fraților lui, *Malea* și Stroe, și copiii lor” (DRH, A, I, p. 222, 223).

²⁰ DRH, B, I, p. 273, 275 (a. 1480).

²¹ *ibidem*, p. 29 (a. 1389) : (jupan) *Morwu*.

²² Într-un document din anul 1506, sînt de două ori consemnate satele *Nămă[i]ești* — probabil identic cu cel actual (jud. Argeș), cu același nume — și *Mogoșani* (vezi *supra*) (DRH, B, I, p. 101).

săi: Crăciun și Taba și Stan și Bogdan și Voico" (DRH, B, II, p. 398, 399)²³; cf. și der. *Tăban* nfm actual (Pașca, p. 332);

Tulai nfm actual (cf. *Tulești*, sat, jud. Vaslui) trebuie raportat la *Tula* nb, *Tule(a)* nb (existente în DOR, p. 393);

DOR înregistrează un *Vagaiu* și un *Văgaia* nfm (p. 404), nume rare, ca și formele de care ar putea fi legate: **Vagu*, **Vaga*, necunoscute mie, dar cu corespondente în limbile slave: cf. rus. (derivat cu sufixul -ev-) *Vagaev* (= *Vagaj-ev*) nfm (rus. „отчество”) (Tupikov, p. 498), (derivat cu sufixul -in-) *Vagin* nfm (*ibidem*), cf. (Ivaško) *Vaga* (*ibidem*, p. 79); cf., la croați, *Vagaj* nfm (LPSRH, p. 701), *Vagaja* nfm (*ibidem*), *Vaga* nfm (*ibidem*)²⁴;

Vasai nfm (DOR, p. 169), derivat față de *Vasi* nfm (*ibidem*) sau *Vasa*, cunoscut mie, din Banat, ca hipocoristic (< bg., scr. *Vasa*, hipocoristic de la *Vasil*, resp. *Vasil'* / *Vasilije*).

6. Există și forme în care sufixul -*ai-* este urmat de un -*a* sau -*e*²⁵ (-*ai*e apare scris și -*ae*), cu funcțiune de nume de bărbat sau de femeie (soția celui care poartă numele în -*ai-*), devenite, unele, toponime:

Banae nb (DOR, p. 190), format de la tema *Ban-*, cf. *Ban*, *Bana*, *Banea*, *Banu* (*ibidem*; *Onom. rom.*, p. 85);

Bobaia sate, jud. Gorj, Hunedoara, cf. *Bobăia* nf actual (Pașca, p. 180); cf. și *Bobăești* sat (DOR, p. 205);

Brătae (DOR, p. 215), cf. *Brata* nb (*ibidem*); *Brātu* nb (Pașca, p. 188);

Cernaia nb (DOR, p. 235) și sat, jud. Mehedinți, cf. (cu sufixul -*ei-*) *Cernei* (*ibidem*), derivate față de *Cernu(l)* nb, *Cerna* nb (*ibidem*);

Cocaia nfm (DOR, p. 245), derivat dintr-o temă *Coc-*, cf. *Coc* nfm, care poate fi un supranume (cf. DOR, p. 245), dar și variantă a lui *Cocu* nfm (*ibidem*) și sat, jud. Argeș, *Cocul* nfm (Pașca, p. 212), *Coca* nfm (*ibidem*, p. 211; DOR, p. 245) și sate (jud. Buzău: *Coca-Antimirești*, *Coca-Niculești*, *Coca-Seacă*), *Cocă* nfm (DOR, p. 245). Pentru numele *Coc*, *Cocu*, *Coca* cf. bg. *Kóke* nb, *Kóko* nb (Ilčev);

Codae top (DOR, p. 244), cf. *Codăești*, localități în județul Vaslui, derivat din tema *Cod-*, cf. *Coda*, *Codea* (*Onom. rom.*, p. 68, 119);

Golae (Ursachi) (DOR, p. 285), cf. *Golăiești*, comună, jud. Iași, *Golăiaș*, numele unui boier, trebuie raportate la *Golul* nb, *Golea*, care a avut, se pare, și valoare de prenume (*Onom. rom.*, p. 42);

Honae nfm (și, cunoscut mie, *Onăie* nfm), din tema *Hon-*, cf. *Honea* (DOR, p. 296; *Onom. rom.*, p. 78);

Măgaia nb (DOR, p. 314), ca și (derivate cu alte sufixe) *Maganu* nfm (*ibidem*), *Magoe* nb (*ibidem*) sînt inrudite cu *Mag* nfm (*ibidem*), *Magă* nfm (*ibidem*), *Magă* nfm (*ibidem*), *Magul* (cf. *Măgulești*, înregistrat ca nume de sat, *ibidem*) și sînt explicate, forțat, din subst. *mag*,

²³ Aduc încă un exemplu, dintr-o traducere a unui document tot de la Neagoe Basarab: 1519 „Iar după aceea au avut prigonire cu Prodea și Stoica și Taba" (DRH, B, II, p. 326).

²⁴ La slavi, nume ca *Vaga*, *Vago* sînt normale și explicabile, conform sistemului pe care îl susțin: formate cu sufixul -*g-* (*Onom. rom.*, p. 24) de la radicalul *Va-*, detașat din nume ca *Vasil*, *Vartolomej* etc.

²⁵ Nume asemănătoare găsim și la derivate cu alte sufixe: -*ei-* + *a*: *Bobei*, *Bobeia* (DOR, p. 205); *Popei* nfm (DOR, p. 134), *Popeia* (DOR, p. LVIII); -*oi-* + *e*: *Baboe* nfm (DOR, p. 185), *Baloi*, *Baloe* (DOR, p. 188).

Pentru asemenea forme la slavi, vezi Franz Miklosich, *op. cit.*, p. 5, 6.

comparate, inutil, și cu ung. *mag* „simbure” (*ibidem*), deși formele *Maga* și *Magă* se opun unei asemenea etimologii, de asemenea *Magul*, care apare ca prenume într-un document din anul 1525 : *wt dla bratim chł, <n>o nme Dragomir n Marsł n Gt* „din partea fraților săi, anume Dragomir și Magul și St...” (DRH, B, II, p. 481, 482);

în afară de *Mălai(u)* (vezi *supra*), apare și *Mălaia* nb și nfm (DOR, p. 319), cf. și *Mălăescu* nfm, *Mălăești* / *Mălăiești* nume de localități, jud. Buzău, Dolj, Iași, Prahova etc., *Mălăiaș* nb (DOR, p. 319);

Negraia sat, jud. Vilcea, a fost, mai întâi, nume de persoană, cf. *Negrae* nb (DOR, p. 334), derivate față de *Negru*, *Negrea*;

Rădae nb (DOR, p. 356), *Rădaia* nb, cf. *Rădăești* sat, jud. Vaslui, derivate față de *Radu*, *Rade*;

satele *Robaia*, jud. Argeș, Vilcea, poartă nume de persoană, înrudit cu *Rob*, *Robu* nfm, *Roba* nb, *Robe*, care, prin forma lor, nu pot proveni din *rob* subst., ca în DOR, p. 361, ci trebuie raportate la bg. *Rob* nb, *Róbo* nb (Ilčev, inacceptabil explicate), scr. *Rob* nb (RJA), *Roba* nfm (RJA);

Togae nfm (DOR, p. 398), ca și (derivat cu sufixul *-oi-*) *Togoe* (*ibidem*, p. 398), conțin o temă *Tog-*, din nume ca **Tog(a)*, **Togu*, mie necunoscute, dar posibile, cf. bg. *Coganov* nfm (Ilčev), care poate fi analizat : *Cog-an-ov*; scr. *Cogulić* [= *Cog-ul-ic?*] nfm (RJA).

7. Forma *Budáiu* nfm (Pașca, p. 190), care redă (cu adaosul lui *-u*, conform ortografiei timpului) pe *Budaj* [anul] 1726 și *Budai* 1758, este prețioasă și pentru accent. Mai cunosc derivate cu sufixul *-ai-* accentuat : *Boșcăiu*, *Burái* (menționate mai sus) și *Luțăi* nfm, derivat față de *Luță* hipocoristic de la *Nicolae* sau *Pavel*.

Convingerea că derivatele de la acest tip aveau accentul pe sufix este sprijinită de numele cu *a > ă* în temă, fapt din care rezultă că accentul cădea pe sufix : *Mălaiu*, *Nămaiu* (vezi *supra*). Cum însă sufixul de mult timp nu mai era productiv, unele forme pot purta accentul pe temă, ca și numele nederivate (*Năstai* nfm actual, cf. *Năsta*, *Năste*).

Să avem în vedere că dubla accentuare se constată și la derivate cu sufixe mai productive decât *-ai-*, ca *-uț-*, *-iș-* etc. : *Póruț* (cf. *Póra*, *Póru*) / *Porúț(iu)*, *Ópriș* (cf. *Óprea*) / *Opriș* etc.²⁶.

8. Nu putem deci ști cum își accentua scriitorul numele. De asemenea nu cunoaștem cauza substituirii numelui, autentic, *Budai* prin *Deleanu* / *Delian(u)* (purtat și de unii dintre frații săi, vezi *infra*)²⁷. Motivele consemnate de Lucia Protopopescu nu sînt sigure²⁸. Unul dintre ele, anume că *Delian* ar reprezenta o „formă românească”²⁹, e bazat, poate, pe părerea autoarei că *Budai* ar fi de proveniență slavă³⁰, precum

²⁶ Vezi I. Pătruț, *art. cit.*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 66 : *Bářiš* / *Barișiu* etc.

²⁷ Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 21.

Am utilizat anterior termenul „substituire”, deoarece nu știu să fi întrebuințat vreunul dintre ie numele compus *Budai-Deleanu*. Acesta este deci o „creație” a istoriei literare.

²⁸ *Noi contribuții...*, p. 21–22.

²⁹ *Ibidem*, p. 21.

³⁰ Afirmăția „Numele familiei — *Bud*, *Buda*, *Budea*, *Budo*, *Budo*, *Budoiu* — foarte răspîndit, se întîlnește la români, avînd o etimologie slavă” (*ibidem*, p. 20) nu este exactă. Nu avem informații ca numele *Budo*(*u*) să fi fost purtat de predecesorii lui Solomon Budai, tatăl scriitorului; autoarea declară că nu este cunoscut numele bunicii scriitorului (*art. cit.*, în LL, V, 1961, p. 158). Formele *Budo*, *Budoiu* (așa și în articolul citat anterior) sînt repetate greșit, în loc de *Budai*, *Budaiu*.

și pe numele „românizat” *Budescul*, corectat din *Budénul*, cu care semnează *Prefața Lexiconului său românesc-nemțesc*, rămas în manuscris³¹. Oricum, utilizarea numelui *Deleanu/Delian* de către scriitor este cu totul restrînsă. Adevăratul nume pe care îl utiliza era *Budai*, cu care apare și în registrele Universității din Viena („Ioannes Budai, valachus Hunyadiensis”)³² și în tot timpul șederii sale la L’vov (1787, pînă la sfîrșitul vieții, 1820), sub forma *Buday*³³.

În urma cererii lui Aron Budai, notar și referent al consistoriului ortodox din Sibiu și secretar tezaurarial, frații Ioan și Aron Budai sînt ridicați la rangul de nobili transilvăneni³⁴, în anul 1820, așa după cum rezultă și din actul de pensie pentru urmașii săi, în care scriitorul e numit „Landrath [consilier] Johann von Buday”, iar soția sa : „Marianne von Buday”³⁵.

Notă. După încheierea articolului, am primit informația, de la directorul Școlii generale din Cigmău, Mihai Murg (cărui îi exprim mulțumiri), că în localitatea respectivă, precum și în cele din jur, nu se păstrează numele *Budai*. Există însă *Buda*, în Cigmău și în satele apropiate : Renghet, Bozeș și Gelmar, cu funcțiune de nume de familie. În localitățile învecinate, Geoagiu-Băi și Mada, apare (derivat cu sufixul *-oi*) *Budói*, ca nume de familie și supranume.

ABREVIERI

- Bogdan Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I—II, București, 1913.
 Doc. Val. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941.
 DOR N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
 DRH, A *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul I (1384—1448)*, București, 1975.

³¹ Elena Stingaciu, *Prefață la Lexiconul românesc-nemțesc*, în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 46 ; vezi și Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, București, 1970, p. 181.

Trebuie însă menționat că în manuscrisul *Lexiconului* autorul apăsă cu numele Ioan Budai (în titlul german : Johan Buday) (vezi Elena Stingaciu, *art. cit.*, p. 36 ; Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966, p. 16), însă într-o contestație din 20 martie 1819, semnată Joh. Buday, adresată împăratului, scriitorul declară că *Lexiconul* urma să apară „unter dem Namen [sub numele] Johann Delian” (Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 269, 279).

Deși se afirmă că el nu a semnat decît o singură dată cu numele *Delian* (Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 21), se pare că a utilizat acest nume și la școala din Blaj, căci de aceea Gheorghe Șincai îl menționează sub numele „Joannes Budai, alias Delean” (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980, p. 116, 117). Dealtfel și cîțiva dintre frații săi apar în scrise cu numele *Delean* : *Delean* Nicolaus, Antonius *Delean* (Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 21).

³² Lucia Protopopescu, *idem*, p. 58.

³³ *Ibidem*, p. 133.

Într-o scrisoare trimisă lui Gheorghe Asachi de către L. Lewandowski, soțul uneia dintre fiicele lui Ioan Budai-Deleanu, numele scriitorului apare sub forma *Budai* (vezi Aurora Ilieș, Gheorghe Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu, în „Studii și cercetări de bibliologie”, II, 1957, p. 277). În scrisorile lui Gheorghe Asachi, adresate ministrului instrucțiunii, în legătură cu achiziționarea manuscriselor scriitorului, numele e redat sub formele *Buday* (*ibidem*, p. 280, 281, 282, 283) sau *Budai* (*ibidem*, p. 280).

³⁴ Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 179, 181.

³⁵ *Ibidem*, p. 294, 295.

DRH, B	<i>Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească. Volumul I (1247–1500). Volumul II (1501–1525), București, 1966, 1972.</i>
Ilčev	<i>Stefan Ilčev, Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite, Sofia, 1969.</i>
LPSRH	<i>Leksik prezimena Socialističke Republike Hrvatske, Zagreb, 1976.</i>
nb	nume de bărbat
nfam	nume de familie
<i>Onom. rom.</i>	Ioan Pătruț, <i>Onomastică românească, București, 1980.</i>
Pașca	Ștefan Pașca, <i>Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului, București, 1936.</i>
pren	prenume
RJA	<i>Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm.</i>
Suciu	Coriolan Suciu, <i>Dicționar istoric al localităților din Transilvania, I–II, București, 1967, 1968.</i>
top	toponim
Tupikov	N. M. Tupikov, <i>Slovar drevnerusskich ličnyh sobstvennyh imen, St.-Peterburg, 1902.</i>

SUR LE NOM DE IOAN BUDAI-DELEANU

(RÉSUMÉ)

Le vrai nom, *Budai*, de l'écrivain représente un dérivé roumain, à l'aide du suffixe *-ai-*, d'un thème *Bud-* (cf. *Bud, Buda, Bude, Budu*).

Martie 1981

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

NOTE DE MORFOLOGIE DIALECTALĂ

DE

ROMULUS TODORAN

1. O schimbare de gen prin atracție

Substantivele, în tendința lor de a se încadra într-o clasă sau alta, sub presiunea sistemului, își modifică genul. Sint cunoscute numeroase substantive care, sub influența pluralului, își creează un nou singular¹, schimbându-și astfel nu numai tipul de declinare, dar și genul. Exemple ca următoarele ilustrează schimbările menționate:

M → F : (un) *plămîn* — (doi) *plămîni* → (o) *plămînă* — (două) *plămîni*

F → M : (o) *gogoasă* — (două) *gogoși* → (un) *gogoș* — (doi) *gogoși*

N → F : (un) *fluier* — (două) *fluiera* → (o) *fluieră* — (două) *fluiera*

F → N : (o) *colindă* — (două) *colinde* → (un) *colind* — (două) *colinde*.

Se impune să facem observația că, în exemplele de mai sus, cele două variante morfologice ale cuvintelor, diferite ca genuri, nu coexistă în graiul aceluiași vorbitor.

Într-o situație deosebită, cu totul specială, se găsește substantivul *jumătate*. Sensul fundamental al cuvîntului e „fiecare din cele două părți de mărime egală în care poate fi despărțită o unitate” (DA). În acest înțeles, se întâlnește mai des la singular. Întrebuințat eliptic, mai ales la plural, cuvîntul *jumătate* a ajuns la sensuri restrictive: „măsură de capacitate de 1/2 litru”, „pantofi”, „pingele”, „grămadă de (aproximativ 15) snopi, care constituie 1/2 parte dintr-o clăie” ș. a.

Genul acestui substantiv, cum îl indică și dicționarele, este feminin : (o) *jumătate* — (două) *jumătăți*.

În nord-vestul țării — în Crișana, Maramureș și în părțile de vest ale Transilvaniei propriu-zise —, substantivul *jumătate* apare cu o la singular, dar și cu *un* (vezi harta nr. 1), fiind un indiciu de schimbare a genului.

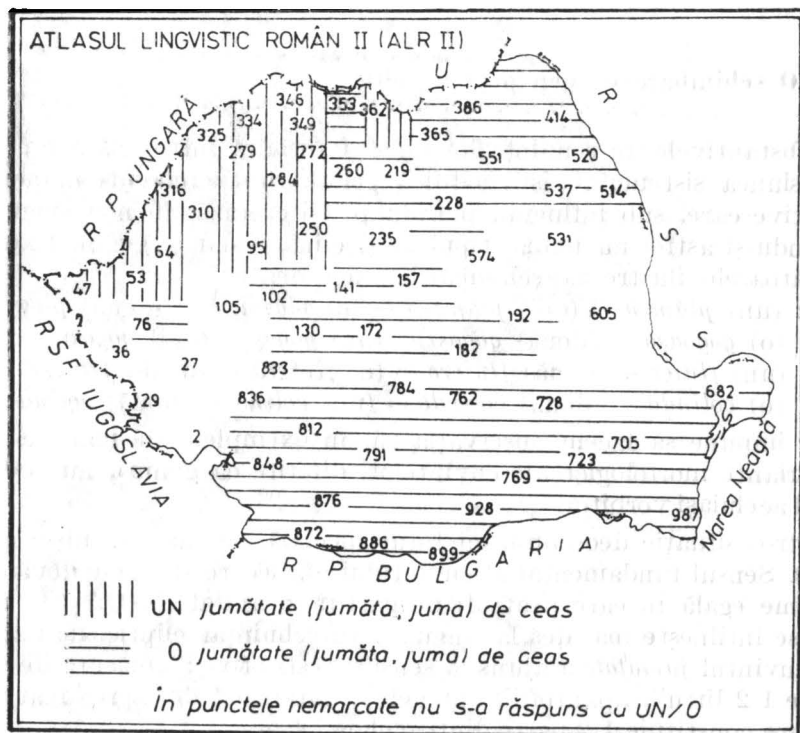
Urmărind mai îndeaproape acest fenomen, existent și în idiolectul autorului, se constată că genul substantivului este alternant, în

¹ Problema a fost studiată, pe baza unui material bogat, de J. Byck și A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I, 1933, p. 14—57.

graiul acelorași vorbitori, în funcție de genul substantivului determinant. Se spune :

(a) o jumăta de majă (ALR, s.n., IV, h. 1 026/284), o giumătate de talpă (ibidem, h. 1 192/346), o jumăta de pită, o jumăta de mierță, o jumăta de lebeniță (din idiolectul autorului) etc., cînd determinantul este feminin, și

(b) un jumătate (jumate, juma) de ceas (ALR, s. n., III, h. 754), un jumăta de chilom (ALR, s. n., IV, h. 1 023/272), un jumăta de chil

Harta nr. 1
(după ALR, s. n., III, h. 754)

(ibidem, h. 1 028/728), un jumăta de font (ibidem, h. 1 024/272, 362), un jumăta de lităr (ibidem, h. 1 028/284), un jumăta de jumătate de miel (ibidem, h. 1 094/349), un jumăta de caș, un jumăta de porc, un jumăta de colac (din idiolectul autorului) etc., cînd determinantul este, la singular, masculin².

În cazul în care determinantul nu este exprimat, dar e prezent în conștiința vorbitorului, rezultînd din context, substantivul jumătate se comportă la fel : (a) taie pita-n două : o jumătate-i a mea, o jumătate-i a ta ; (b) taie miel-n două : un jumătate-i a meu, un jumătate-i a tău (din idio-

² De menționat : la plural, se spune : două jumătăți de miel.

lectul autorului). În exemple ca acestea, genul feminin sau masculin (la singular) este marcat și de adjectivul posesiv, care se acordă în gen și număr cu obiectul posedat.

Din harta alăturată și din exemplele citate se poate stabili, cu destulă precizie, aria acestei particularități morfologice. Izolat, fenomenul *1-am* atestat în punctul cartografic 728 din ALR II (Sărățeanca — Buzău). În graiul aceluiași informator, în răspunsul dat la aceeași întrebare, întilnim: *un jumăta de chil sau o jumăta de ocă* (ALR, s. n., IV, h. 1 028). Exemplele: *o jumăta de ceas, o jumăta de oră* (ALR, s. n., III, h. 754/728 și *o juma de chil sau o juma de ocă* (ALR, s. n., IV, h. 1 024/728) ne arată că fenomenul nu s-a generalizat, fiind, poate, într-o fază incipientă. Desigur, în această zonă, fenomenul în discuție a apărut independent, în raport cu aria mai întinsă din nord-vestul teritoriului dacoromân, dar determinat de aceleași condiții.

Particularitatea morfologică de care ne ocupăm a pătruns din graiul popular în limba literară vorbită a unor intelectuali ardeleni și, de aici, chiar în limba literară scrisă, mai puțin îngrijită. Am întilnit-o într-o corespondență a scriitorului Pavel Dan, care provine dintr-un sat din cuprinsul ariei fenomenului (Tritenii de Sus, jud. Cluj): *atunci am scos singur o revistă cu o clasă de tembeli, pe care a trebuit să-i conving un jumătate* [= jumăta de] *an pînă să dee bani*³.

Explicarea fenomenului rezultă din condițiile în care apare. Determinantul exercită o influență asupra termenului determinat, prin atracție, schimbîndu-i genul din feminin în masculin (*un jumăta(te) de miel*), care, însă, se păstrează dacă determinantul e feminin (*o jumăta(te) de pită*). În conștiința vorbitorului este dominantă ideea calității (identității) obiectului denumit prin determinat și nu a cantității lui⁴.

Discutarea acestui fenomen dialectal din graiurile dacoromâne a pus în evidență atracția, ca mod de manifestare a relațiilor dintre elementele lingvistice, la nivel morfo-sintactic, și, totodată, a demonstrat cit de variate și diferite sînt și pot fi inovațiile și cauzele lor, care constituie însăși dezvoltarea internă a limbii.

2. Cîteva forme simple de mai mult ca perfect

În patru texte folclorice, în proză, culese din Boșorod, jud. Hunedoara (un sat în dreapta Streiului, cam la jumătatea distanței dintre Simeria și Hațeg) și publicate de O. Birlea⁵, se întilnesc cîteva forme simple de mai mult ca perfect, neobișnuite ca structură.

Iată aceste forme, pe conjugări:

³ Pavel Dan, *Ultimul capitol*, Cluj-Napoca, 1976, p. 265.

⁴ Din punct de vedere sintactic, sintagma discutată nu e mai puțin complicată. În concepția lui D. D. Drașoveanu (vezi *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—246), în *o jumătate de pîlă*, de este prepoziție și de pîlă atribut substantival prepozițional, iar în *un jumătate de miel*, de este postpoziție și *jumătate* de atribut al substantivului *miel*.

⁵ În *Antologie de proză populară epică*, [București], 1966, vol. II, p. 381—385, 463—465; vol. III, p. 98—103, 209—212.

Conjugarea a II-a. AVEA : *aveasă / aveşă* (pers. 3 sg.) : *ş-aveşă o fetiţă frumoasă* (II, 381) ; *fata aveşă o cloacă d'e aor şi cu pui d'e aor* (II, 383) ; *atunce fata luasă jant-ai-a care-i aveasă merind'ea în ie* (II, 384). — CÂDEA : *cădeşă* (pers. 3 sg.) : *împăratu-i cădeşă cu ruşine că um împărat să fie cu jinere prost dintră ţaraşi* (II, 381). — PĂREA : *părease / păreşe* (pers. 3 sg.) : *iel dacă avea mult, nu-i părease rău, măcar şi dac-ar veni ploaia să-l ud'e* (II, 463) ; *însă săracu lipsit şi năcăjit, lui i păreşe rău d'e iel să-l lase aşe* (II, 463). — RĂMÎNEA : *rumineaseră* (pers. 3 pl.) : *rumineaseră to săraşi, terminasă mîncarea* (II, 382).

Conjugarea a III-a. CUNOAŞTE : *cunoşt'esă* (pers. 3 sg.) : *fata cîn ilvăzu, il cunosc, însă iel nu-i mai cunoşt'esă, că îi şkimbasă făţogerea* (II, 383). — SPUNE : *spuñeasă / spuñeşă* (pers. 3 sg.) : *iel ş-adus amin't'e, bietu prost, d'e solzu-ăla, că ce-i spuñeasă peştele lui* (II, 382) ; *da ie nu spuñeşă d'i la unu la altu că ia pă toj îi keamă înt-ai-a sară* (III, 99).

Conjugarea a IV-a. ARĂDUI : *arăduiasă* (pers. 3 sg.) : *arăduiasă pă ie una într-una să spună uñe-i torsura* (III, 209). — FI : *ierasă* (pers. 3 sg. şi pl.) : *ierasă odată o-mpărat* (II, 381) ; *împăratu atuncea luo copilu cîn ierasă d'e tri ani* (II, 381) ; *ierasă într-on sat on flăcău, frumuşăl flăcău* (III, 98) ; *însă bărbatu ierasă dus d'e-acasă* (III, 99) ; *ierasă odată e femee leñşă* (III, 209) ; *ierasă odată doi fraţ* (II, 463). Tot aici trebuie să adăugăm o formă perifrastică de mai mult ca perfect, compusă din mai mult ca perfectul verbului auxiliar *a fi* — *ierasă*, pers. 3 sg. — şi participiu : *ierasă împăratu vestit* (II, 381) ; *ierasă vestit* = *vestise*. — GĂSI : *găşesă* (pers. 3 sg.) : *acolo să găşesă ş-on prost* (II, 381). — RÎNDUI : *rînduiasă* (pers. 3 sg.) : *ține-i rînduiasă pă iei să fie aşe, Dumñezău ştie* (II, 463).

Menţionăm că, în graiul din Boşorod, după textele consultate, celelalte timpuri trecute ale indicativului cunosc formele obişnuite. De exemplu, la imperfect : *lega, avea / ave, vedē, astrînje, punea, iera, viñe* etc., la perfectul simplu : (pers. 1 sg.) *avui* ; (pers. 2 sg.) *t'i răiş* ; (pers. 3 sg.) *legă, să culcă, bătu, dusă, pusă, strînsă, găsi, să linişti* ; (pers. 3 pl.) *lăsară, plecară, săcerară* etc. ; la perfectul compus : (pers. 3 sg.) *o dăruit, o făcut* ; (pers. 3 pl.) *or slăbit, or trăit* etc.

Printre formele de mai mult ca perfect menţionate mai sus, în context, lipsesc cele de la verbele de conjugarea I. Constatăm că verbele aparţinătoare acestei conjugări au mai mult ca perfectul în forma normală : (pers. 3 sg.) *şkimbasă* (II, 383), *terminasă* (II, 382) etc. Am întilnit totuşi o formă aberantă la sistem : (pers. 3 sg.) *luasă*, creată prin analogie cu perfectul simplu.

În explicarea formelor : *aveasă, cădeşă, părease, rumineaseră, cunoşt'esă, spuñeasă, arăduiasă, ierasă, găşesă* şi *rînduiasă*, trebuie să pornim de la structura morfologică a mai mult ca perfectului. Se ştie că mai mult ca perfectul se formează de la tema perfectului : (conj. I) *schimba-se*, (conj. II) *căzu-se*, (conj. III) *cunoscuse-se*, (conj. IV) *găsi-se*. Examinînd aceste teme, constatăm că, la conjugările II, III şi IV, tema perfectului diferă de cea a imperfectului. Numai la conjugarea I cele două teme sînt

identice. Acest fapt se vede mai clar din următorul tabel :

Conj. Tema	I	II	III	IV
Imperf.	<i>schimba-</i>	<i>cădea-</i>	<i>cunoștea-</i>	<i>găsea-</i>
Perf.	<i>schimba-</i>	<i>căzu-</i>	<i>cunosc-</i>	<i>găsi-</i>

Sub influența conjugării I, datorită faptului că tema mai mult ca perfectului este egală cu tema imperfectului, aceasta s-a impus și la mai mult ca perfectul celorlalte conjugări. Că avem a face cu tema imperfectului se vede și din faptul că la verbul *a fi* apare tema proprie acestui timp : *iera*⁶. Este încă un caz de uniformizare în conjugarea verbului românesc. Tendința de regularizare a formelor gramaticale face parte, după cât se pare, din universalile lingvistice⁷.

NOTES DE MORFOLOGIE DIALECTALE

(Résumé)

1. Un changement de genre par attraction. Dans le nord-ouest du domaine dacoroumain le substantif féminin *jumătate* « moitié » change de genre, en devenant masculin, lorsque le déterminant est de genre masculin : *un jumătate de miel*. Le genre du terme déterminé (régissant), est attiré par le genre du terme déterminant. 2. Quelques formes simples de plus que parfait. L'auteur atteste des formes comme les suivantes : *aveasă, cădeasă, spuneasă, ierășă, rânduiasă*, etc., dans la région de Hunedoara. Celles-ci sont expliquées par l'imposition du thème de l'imparfait au plus que parfait des verbes des IIe, IIIe et IVe conjugaisons, par analogie avec les verbes de la Ire conjugaison, où les thèmes de ces deux temps sont identiques.

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

⁶ I. Mării, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 215, semnalează forme de „imperfect”, din materialul nepublicat al *Atlasului lingvistic român*, de tipul *erarăș, erasăș*, pe care le explică ca aparținând mai întâi la pers. 1 pl., din tendința de a se evita „omonimia morfologică” între pers. 1 sg. și 1 pl. Lipsind contextul, nu putem ști în mod sigur dacă formele discutate sînt de imperfect.

⁷ Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *La régularisation : l'un des universaux de l'acquisition de la langue*, în CLTA, 10, 1973, fasc. 1, p. 63—83.

CONSIDERAȚII ASUPRA TIPĂRITURILOR BĂLGĂRĂDENE DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

EUGEN PAVEL

Statutul variantei literare sud-vest transilvănene din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea nu apare pe deplin clarificat, conferindu-i-se nu de puține ori un regim destul de incert. Analiza raportului dintre normă și dialect pornește, de regulă, de la stadiul atins de tipăriturile bălgărădene de la mijlocul aceluiași secol, față de care aparițiile ulterioare, pînă la 1702, ar marca un evident regres, cu repercusiuni asupra procesului de unificare a limbii române literare. Această dihotomie tranșantă se sprijină de fapt pe concepția despre limbă a lui Ioan Zoba din Vinț, sugestiile sale privind utilizarea sinonimelor, expuse în prefața la *Sicriul de aur*, situîndu-l la polul opus ideilor vehiculate de Simion Ștefan. Judecat mai mult prin prisma demersului său programatic, uneori în afara realității textuale, Zoba este socotit, în mod curent, un partizan al vorbirii dialectale. Strădaniile cărturarului din Vinț, figură controversată a epocii, au fost reevaluate în timp de către unii istoriografi¹, cercetări mai recente² încercînd să scoată în relief rolul, deloc neglijabil, în discordanță chiar cu opinia sa teoretică, pe care acesta l-a avut în cristalizarea unei variante regionale a limbii literare cu o fizionomie distinctă.

Exemplificările din primele două texte ale lui Zoba, respectiv din *Sicriul de aur* (Sebeș, 1683) și din *Cărare pre scurt* (Bălgărăd, 1685), au furnizat numeroase argumente spre a recunoaște traducătorului și editorului lor opțiunea pentru claritatea și accesibilitatea limbii, necantionată în regionalism. Folosirea pe scară largă a glosării unor lexeme, a explicitărilor introduse în paranteză sau prin intermediul repetiției sinonimice probează, în multe privințe, o atitudine față de faptul de limbă mult apropiată de cea a lui Simion Ștefan, aceeași tendință de cultivare a limbii nu atît prin impunerea unor norme, cît prin înțelegerea și acceptarea lor firească de către cititori.

¹ Vezi, de exemplu, I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răsîmpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 143; Augustin Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, p. 273.

² Vezi B. Kelemen, *Cu privire la lexicul lui Ioan Zoba din Vinț (Contribuții la istoria limbii române din sec. al XVII-lea)*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 239—243; idem, *Aportul tipăriturilor din Transilvania de la sfîrșitul secolului al XVII-lea la procesul de formare și unificare a limbii literare*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 279—282; A. Goția, *Note pe marginea Sicriului de aur*, în StUBB, series philologia, XVI, 1971, fasc. 2, p. 141—145; idem, *Din preocupările de limbă în secolul al XVII-lea*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 221—228.

Prea puțin studiată sub aspect filologic și lingvistic, ultima tipăritură a lui Zoba, *Molitvenicul* din 1689, indică, după cum vom vedea, un evident progres față de cărțile sale anterioare, ca și față de inesei izvoarele pe care le pune la contribuție, textul ilustrind indubitabil o consolidare a variantei literare locale. Aprecierile sumare asupra lucrării bălgrădene se situează pînă acum între două extreme. M. Gaster a sesizat faptul că limba acestui text este mult mai îngrijită în comparație cu primele tipărituri ale lui Zoba, supralicitudind însă inportanța cărții pentru retipărirea următoare ³. După părerea sa, reluată și de N. Drăganu ⁴, *Molitvenicul* lui Zoba ar fi fost tradus în întregime din slavonă, apoi reeditat, fără schimbări esențiale, la Buzău, în 1699 și 1701, și la Rîmnic, în 1706. Pe de altă parte, Ion Gheție susține că avem de-a face cu o reeditare a *Molitvenicului de-năle*; al lui Dosoftei, cu unele îndreptări și adaosuri ⁵, scrierea de la Bălgrad fiind reprodusă și în ediția din 1706 a lui Antim Ivireanul ⁶.

Cea de-a doua aserțiune se verifică parțial prin colaționare, Zoba urmînd într-adevăr pentru unele rînduiei și molitve ediția lui Dosoftei din 1681, în măsura în care acestea se încadrau ritualului slav. Deosebirile în desfășurarea liturgică a rînduieiilor, diferențele de ectenii, de succesiune a lecturilor biblice și, mai accentuate, în structura molitvelor „de trebi” ⁷, se explică prin aceea că Dosoftei a avut ca izvor principal *Trebnicul* lui Petru Movilă, apărut la Kiev, în 1646, care, la rîndul său, este tradus după Evhologhiul grecesc ⁸. Zoba, în schimb, rămîne fidel modelului slav, inspirîndu-se în unele părți și după *Molitvenicul* slavon, din 1635, de la Cîmpulung. Astfel, în cuprinsul *Molitvenicului* de la Bălgrad apar o serie de piese (*Molitva botezului pre scurt, Rînduiala panaghiei, Molitva la nașterea lui Hs. fiilor de duhovnicie, Molitva la zua sfîntului Petru, Întrebarea sfîntului Anastasie, Molitva celora ce întră în post, Molitva nevêstei după nuntă, Molitva la curățirea bezărecii, Molitva pre scurt a sfinți apa*) care se găsesc numai în ediții slave ⁹. Este prezentă apoi, în edițiile 1635 și, respectiv, 1689, dar nu și la Dosoftei, *Rînduiala la a dooa nuntă*. Pentru *Rînduiala botezului* are în vedere ambele surse, la fel ca și pentru *Rînduiala cununiei*, de la Dosoftei reținînd, în special, introducerea elementului local în ritual și formula binecuvîntării mirilor. Calitățile de editor ale lui Zoba se relevă,

³ M. Gaster, *Chrestomație română*, vol. I, Leipzig — București, 1891, p. XLIV; idem, *Geschichte der rumänischen Literatur*, în *Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, 3. Abteiling, Strassburg, 1901, p. 278.

⁴ N. Drăganu, *Un fragment din cel mai vechi molitvenic românesc*, în DR, II, 1922, p. 260.

⁵ Ion Gheție, *Evoluția normelor literare în tipăriirile ardelenesti de la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, în LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 450; idem, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 357 (abreviat în continuare GBD).

⁶ GBD, p. 371.

⁷ Pentru problemele de filiație a molitvenicelor românești, a se vedea și Dimitrie Bejan, *Edițiile românești ale molitvenicului*, în BOR, LIV, 1936, nr. 11—12, p. 688—692; Gh. Ciuhandu, *Un vechi molitvenic manuscris din Bihor în legătură cu alte molitvenice*, în BOR, LIX, 1941, nr. 9—10, p. 536—576; Viorel Chițu, *Rînduiala mîrlurisirii în molitfelnicele românești și slavon-ruse*, în „Ortodoxia”, XII, 1960, nr. 3, p. 431—447; C. Cornescu, *Rînduiala botezului în diferitele molitfelnice slave și românești folosite în biserica română*, în „Studii teologice”, XIII, 1961, nr. 9—10, p. 566—585; idem, *Rînduiala sf. țaine acununiei, mîrlurisirii și maslului în diferitele ediții ale molitfelnicului slav și român folosit în biserica română*, în MO, XIV, 1962, nr. 10—12, p. 602—623; Ioan Floca, *Molitfelnicul ortodox (Studiu istorico-liturgic cu privire specială asupra molitfelnicului românesc pînă la sfîrșitul secolului XVIII)*, în MA, 1962, nr. 1—2, p. 93—115.

⁸ Vezi Émile Legrand, *Bibliographie hellénique*, tom IV, Paris, 1894, p. 147.

⁹ Cf. Ioan Floca, *art. cit.*, p. 103.

aşadar, pregnant, el coroborînd în ediţia sa versiuni originale şi traduceri mai vechi, într-o sinteză adecvată cerinţelor epocii, după care s-au executat numeroase copii manuscrise. Dovedindu-se a fi mai mult decît un simplu compilator de texte, el însuşi mărturiseşte la sfîrşit, în *Cuvînt către cetitori* că, „încît am putut am silit, iară de n-am şi agiuns la înţeles desăvîrşit ce de am pus pe frîmsşeţea casei lui Dumnedzău plumb şi arame încă cu toată osîrdia am nevoit” (f. 199^r).

Zoba nu a ignorat nici tradiţia literară locală, avînd în vedere, pentru citirile biblice din Apostol şi Evanghelie, *Noul Testament* de la Bălgrad din 1648¹⁰. În ce priveşte psalmii incluşi la unele rînduiri, se porneşte atît de la *Psaltirea* de la Bălgrad din 1651 cît şi de la *Psaltirea* slavo-română a lui Dosoftei din 1680, pentru unele pasaje (Psalmul 6 din *Rînduiala ispovedaniei*, de exemplu) fiind mai vizibile similitudinile cu ediţia ieşeană. De menţionat că în *Molitvenicul* din 1681 este redat numai începutul psalmilor.

Cu toate că N. Drăganu¹¹ respingea o posibilă relaţie de filiaţie între *Molitvenicul* din 1689 şi *Molitvenicul* *Marţian*, datînd, după o precizare mai recentă¹², din jurul anului 1640 şi putînd fi localizat chiar la Alba Iulia, există totuşi un raport între manuscris şi *Rînduiala îngropării omului* din textul tipărit, ambele derivînd dintr-o traducere mai veche, după cum rezultă din fragmentele reproduse :

Ms. 4 329 (BCU Cluj-Napoca)

Veni moartea ca un răpitoriu şi mă răsipi. Sosi şi fiindu mă arătă şi fuu cum n-am vrut fi adevăr somnu, adevăru chipul zlacului eu simtu ce veniţi să strigăm împăratului celui fără de moarte. Doamne cu dulceaţa ta cea de vecie cuvîşadză prîstăvitul de la noi şi-l odihneşte în nebătrînită-ţi fericită.

(f. 2^v—3^r)

Mol. 1689

Veni moartea ca un răpitoriu, apropiu-să putregiunea şi mă răsipi. Veni şi mă arătă cum nu vream fi şi fuu cum n-am fost acum dzac întru adevăru-i umbră, întru adevăr sint chipul verdeţii ce veniţi să strigăm împăratului celui fără de moarte. Doamne bunătaţilor tale celor vécinice spodobeste pre cest prîstăvit de la noi, odihneşte pre el întru nebătrînită fericirea ta.

(f. 112^v)

Dealtfel, unele elemente de convergenţă din ritualul prohodului care apar şi în *Codicele Sturdzan* (aşa-numitele *Cugetări în ora morţii*), în *Codicele Teodorescu*, în *Molitvenicul* copiat de popa Ursu din Cotiglet în 1676 şi în molitvenicele lui popa Pătru din Tinăud, din 1688¹³, ne conduc spre un original comun¹⁴.

¹⁰ Vezi şi N. Drăganu, *art. cit.*, p. 261.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ion Gheţie, *Cîteva observaţii filologice asupra Molitvenicului Marţian*, în LR, XXIV, 1975, nr. 1, p. 33—38.

¹³ Ms. rom. 4 216 (BARS) şi Ms. 4 325 (BCU Cluj-Napoca); vezi şi Atanasie Popa, *Un cârturar bihorean din secolul al XVII-lea: popa Pătru din Tinăud*, în LL, 1969, XX, p. 196—197.

¹⁴ A se vedea în acest sens D. Russo, *Studii bizantino-române*, Bucureşti, 1907, p. 29.

În fine, *Cazaniile la oamenii morți*, anexate la o serie de exemplare din *Molitvenicul bălgrădean*¹⁵, numerotate în continuare și deci integrate compozițional în structura cărții, pot fi puse în legătură tot cu molitvenicele lui Ursu din Cotiglet¹⁶, ele sugerind o anume influență calvină, circulind, mai ales în Transilvania, și sub forma unor copii manuscrise dispartate.

Delimitarea surselor textologice ale ultimei cărți editate de Zoba din Vinț pune în lumină stăruința acestuia de a realiza o versiune îmbunătățită a *Molitvenicului*, mai uzuală și cu o notorietate mai mare decit aceea alcătuită de Dosoftei, cu toate că meritele de traducător ale celui din urmă sint mai evidente. Fără a fi atit de strins dependente, cum s-a opinat, edițiile slavo-române de la Buzău din 1699 și, respectiv, 1701, care conțin numai indicațiile tipiconale și lecturile biblice în românește, și cea apărută sub îngrijirea lui Antim Ivireanul, în 1706, al cărei prototip rămîne însă izvodul grecesc, fructifică evident, mai ales ediția rimniceană, și cartea lui Zoba.

Pentru argumentarea enunțurilor de mai sus, redăm, în paralel, câteva pasaje din texte corespunzătoare :

Rînduiala cununiei

Mol. 1681

Dumnezeu cel preacurat și a toată săzdaniiă făcătoare și rînduitorule carele coasta strămoșului Adam pentra ta dragoste de om o ai premenit de o ai făcut femeie și i-ai blagoslovitu-i și le-ai dzisu-le creștești-vă și mulțiti-vă și domniți pămîntul și preîmbii o mădulare i-ai arătat-u-i să fie cu însoțitura că pentra-aceasta și a lăsa omul tată-său și maică-sa și să va lipi la femeia sa și vor fi acei doi o carne.

(f. 36^v)

Mol. 1689

Doamne preacurate și a toată zidirea făcătoare și rînduitorule care ai schimbat coasta strămoșului nostru a lui Adam cu a ta iubire de oameni întru mulare și ai dzis nu-i bine omului a fi singur pre pămînt să-i facem lui ajutoru și blagoslovindu-i le-ai dzis creștești și vă înmulțiți și împlețiți pămîntul și-l biruiți pre el și pre amîndoi într-una i-ai înpreunat pentru acéia dzice că va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și să va lipi cătră mulare sa și vor fi amîndoi un trup.

(f. 30^v—31^r)

Mol. 1706

Dumnezeul cel preacurat și ziditorul a toată făptura carele pentru iubirea ta de oameni ai prefăcut coasta strămoșului Adam întru mulare și i-ai blagoslovit pre dînsii și ai zis : creștești și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul și pre amîndoi i-ai arătat un trup prin împreunare că pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mamă-sa și să va lipi de mulare sa și vor fi amîndoi un trup.

(p. 56—57)

¹⁵ BARS, fil. Cluj-Napoca, cota CRV 148; Biblioteca Mitropoliei din Sibiu (Cf. Ioan N. Beju, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în MA, XII, 1967, nr. 1—3, p. 84—86); Muzeul Unirii Alba Iulia, cota CVR 484, conține și *Iertăciuni la morți* (cf. D. Lupan, L. Hațieganu, *Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului de istorie Alba Iulia*, I, în „Apulum”, 1974, XII, p. 365); există ipoteza că aceste predici au fost adăugate ulterior, pentru a se grăbi vînzarea exemplarelor (Vezi Titus Furdul, Iacob Mirza, *Tipărituri românești vechi imprimate la Bălgrad conservate în fondul colecțiilor speciale ale Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj*, în MA, XX, 1975, nr. 9—10, p. 613—614).

¹⁶ Cf. Atanasie Popa, *Cărturari bihoreni: popa Ursu din Cotiglet secolul XVII*, în MMS, XLIV, 1968, nr. 566, p. 308.

*Molitor colivei**Mol. 1681*

Carele toate le feceși din
treg cu cuvîntul tău Doamne
și porunciși pămîntului
de tot feliul să facă poame
de-ndulcit și de hrana
noastră, care cu semințele
pre trei otroci și pre Daniil
decît cei în Vavilon cu
hrană dezmiardată cră-
viți mai luminați fi ară-
tași, însuși în tot bunule
împărate și semințele acës-
tea cu tot feliul de roade
blagoslovêște și pre carii
de dîns vor lua de vor
gusta sfîntêște-i că în slava
ta și în cinstea sfîntului
(*imê recû*) acêstea sînt puse
nainte de blagocestivul nos-
tru domn Ioan voievoda
și în pomană celor în di-
reapta credință săvrișiți.
Dăruiaște dară bunule și
celora ce înfrîmșară acês-
tea și fie pomenire toate
acêde de spăsenie cerșături
și de a văcultor tale
bunuri îndulcință.

(f. 78^v—79^r)*Mol. 1689*

Doamne ceta ce ai plinit
toate cu cuvîntul tău și
ai poruncit pămîntului să
crească multe feliuri de
roduri întru îndulcirea și
hrana noastră, carele pre
cei trei coconi și pre Daniil
carii era la Vavilon (fiind
hrăniți) cu semințe i-ai
arătat mai frumoși decît
pre cei ce era hrăniți cu
multe dulceți, însuși întru
tot bunule împărate și acês-
te semințe cu multe feliuri
de roduri le blagoslovêște
și sfîntêște pre ceia ce
vor gusta din trînsese, căci
acêstea întru slava ta și
întru cinstea sfîntului *imê
recû* le-au pus înainte ta
robii tăi și întru pome-
nirea acelor ce s-au sfîrșit
întru buna credință. Și
dăruiaște bunule celora ce
au înfrîmșat acêstea și
săvîrșesc pomenirea toate
cêrerile cêde ce sînt cătră
mintuirea și îndulcirea bi-
nelui tău celui vîcinic.

(f. 186^{r-v})*Mol. 1706*

Doamne cele ce ai plinit
toate cu cuvîntul tău și ai
poruncit pămîntului să
scoată multe feliuri de ro-
duri întru îndulcirea și hra-
na noastră, carele pre cei
trei coconi și pre Daniil
carii era la Vavilon (fiind
hrăniți) cu semințe i-ai
arătat mai frumoși decît
pre cei ce era hrăniți cu
multe dulceți, însuși întru
tot bunule împărate și
acêste semințe cu multe
feliuri de roduri le blagos-
lovêște și sfîntêște pre ceia
ce vor gusta din trînsese,
căci acêstea întru slava ta
și întru cinstea sfîntului
(cutarele) le-au pus ina-
intea ta robii tăi și întru
pomenirea acelor ce s-au
sfîrșit și întru buna cre-
dință. Și dăruiaște bunule
celora ce au înfrumusețat
acêstea și săvîrșesc pome-
nirea toate cêrerile cêde
ce sînt cătră mintuirea și
îndulcirea binelui tău ce-
lui vîcinic.

(p. 102)

*Psalmul 90**Psaltire, 1651*

Carele viază întru
ascunsul înălțatului
și în umbra puterni-
cului Dumnezeu să
sălășluiaște. Zice-
voiu Domnului scu-
tul meu ești și nădêj-
dea mea Dumne-
zăul meu întru ca-
rele nădăjduiescu.
Că acela te va scoa-
te den lațul vînă-
torului și de cumă
veninoasă. Cu are-
pile sale acoperi-te-
va și supt arepile lui
odehni-te-vei scut
și pavăță adevărul
lui. Și nu te vei tîme
de frica nopții și de
săgeata ce zboară
dzua. Și de ciuma ce

Psaltire, 1680

Cine lăcuiaște întru
ajutorul celui de
sus într-acoperemîn-
tul Dumnezeu ceri-
ului va lăcu. Dize-
va Domnului
sprijenitorul meu
ești și năzuiala mea
Dumnezeul meu
și nedejduiescu spre
îns. Că acela izbăvi-
te-va de silta vînă-
torilor și de cuvînt
tulbure. Cu spatele
sale umbri-te-va și
supt aripile lui te ne-
dejduiești. Cu armă
încungiura-te-va a-
devăratarea lui. Nu
te vei tîme de frică
de noapte. De să-
geată ce zboară dzua,

Biblia, 1688

Cel ce lăcuiaște în
ajutorul celui nalt
într-acoperemîn-
tul Dumnezeu ceri-
ului va petrece. Zice-
va Domnului spre-
jenitorul meu ești și
scăparea mea Dum-
nezăul meu și voiu
nădejdui pre el. Căci
el te va izbăvi den
lațul vînătorilor și
den cuvîntul gilce-
vitoriu. Cu spatele
lui va umbri ție și
supt aripile lui vei
nădejdui. Cu armă
te va încungiura adevă-
rul lui. Nu te vei
tîme de frică de
noapte. De săgeată
ce zboară zloa, de

Mol. 1689

Carele petrece întru
ajutorul înălțatu-
lui, în coporemîn-
tul Dumnezeu ceri-
ului să sălășluiaște.
Dize-va Domnului
folositorul meu ești
și scăparea mea
Dumnezeul meu și
spre dîns mă nădej-
duiescu. Că acela te
va izbăvi de lațul
vînătorului și de
cuvînt gilcevitoriu.
Cu spatele sale um-
bri-te-va și supt are-
pile lui te vei nădej-
dui. Cu armă încun-
giura-te-va adevă-
rul lui. Nu te vei
tîme de frica nopții
și de săgeata ce

îmblă întru negură
și de ciurma pustii-
toare întru amiazăzi.
(f. 173^{r-v})

de lucru prin tunē-
rec ce să petrēce,
de timpinuș și de
drac dē miadzādzi.
(f. 117^v—118^r)

lucru ce întru intu-
nērec umblă, de in-
tîmplare și de diavol
de amiazăzi.
(p. 411)

zboară dzua. De lu-
crul ce să petrēce in-
tru întunērec, de tim-
pinat și de dracul
de amiazādzi.
(f. 99^r)

Comparind aceste fragmente observăm modul în care *Molitvenicul* din 1689 îl urmează pe cel al lui Dosoftei și este reluat apoi în ediția munteană, relevându-se concomitent gradul de incluziune al normei literare în tipăritura de la Bălgrad față de edițiile aduse în discuție. Lectura primelor șase versete din Psalmul 90 ne edifică, de asemenea, asupra prelucrării pe care o dă Zoba pornind de la *Psaltirea* din 1651 și, într-o măsură mai mare, de la *Psaltirea de-năles* din 1680. Și în acest exemplu textul din 1689 stă pe același plan cu cel inserat în *Biblia* de la București, care poartă și mai simptomatic amprenta graiului moldovean, inspirindu-se în secțiunea respectivă tot după *Psaltirea* în proză a lui Dosoftei sau după o versiune moldovenească a psalmilor din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Deși aparent servil lui Dosoftei, Ioan Zoba ne oferă un model de limbă mult evoluat, din care sînt eliminate asperitățile impropriei structurii limbii române, debarasindu-se de particularitățile arhaice și regionale, de construcțiile sintactice forțate și greoaie. Față de limba pronunțat artificială a lui Dosoftei, care promovase, după aprecierea lui Ibrăileanu, cea mai neliterară limbă din tot veacul său¹⁷, aportul cărturarului ardelean la impunerea unei norme unice supradialectale se detașează în mod concludent.

Investigat mai în detaliu în primele sale două tipărituri, lexicul lui Zoba ne oferă fapte de limbă demne de interes, el optînd fără multe ezitări pentru termeni de largă circulație. Alături de particularitățile fonetice și morfologice ce apar în textul *Molitvenicului*, surprinse cu exactitate de Ion Gheție¹⁸, analizarea elementelor lexicale, incluse în categoria trăsăturilor secundare de definire a unei variante regionale, ilustrează propensiunea conștientă a editorului de a depăși atît sursele utilizate, cît și realitatea lingvistică a propriului grai în favoarea unor forme consacrate în mare parte de limba literară de mai tîrziu.

Multe dintre fonetisme, cum ar fi atestarea frecventă a semiocclusivei sonore *dz*, care coexistă însă cu *z*, mai accentuat în a doua jumătate a cărții, pot fi puse pe seama tipografului Chiriac Moldoveanu, dar intervenția acestuia trebuie limitată totuși la unele aspecte fonetice și de grafie, el nefăcînd modificări de substanță în text, a cărui revizie finală i-a revenit tot lui Zoba. Termenii dialectali și arhaici păstrați sînt, în majoritatea cazurilor, „scăpări” ale editorului, ce nu aparțin deci meșterului de la Cetățuia. Dealtfel, în funcție de titulatura pe care acesta din urmă și-a luat-o în finalul cărții din 1687, *Rînduiala diaconstvelor și cu a vâzglasenîilor*, i s-a conferit printr-o interpretare greșită a cuvîntului *Giesser* calitatea de

¹⁷ G. Ibrăileanu, *Curs de istoria literaturii române moderne (Epoca Conachi)*, în *Opere*, Vol. 7, București, 1979, p. 169.

¹⁸ GBD, p. 352—355.

„scriitor”, în loc de aceea de „turnător de litere”¹⁹, ceea ce nu îngustează atribuțiile sale la definitivarea altor tipărituri.

Sub raport lexical, în comparație cu aparițiile anterioare de la Sebeș și Bălgrad, procedeul glosării apare sporadic în *Molitvenic*: *căscarea* leilor, 58^v/18—19, explicat marginal prin *gurile* (la Dosoftei: a leilor *căscări*, 62^r/3); *clopot*, 70^r/19, glosat prin *canon* (în unele exemplare s-a retipărit și lipit peste *clopot* cuvântul *chimvol*, în textul lui Dosoftei fiind forma *chimval*); *partnicilor*, 59^v/20—21, glosat prin *soților* (la Dosoftei: *partnicii*, 63^r/11); *singurătatea*, 43^r/18—19, glosat prin *vădoviia*; *trști*, 82^r/12, glosat prin *mîhniți*. În exemplarele care cuprind și *Cazanii la oamenii morți*, întîlnim un caz de explicitare prin paranteză: *sicriiu*, 210^r/3, este pus în relație sinonimică cu termenul *copîrșău*. Zoba operează în schimb o serie întreagă de substituiri lexicale în textul propriu-zis, supunînd *Molitvenicul* lui Dosoftei, în capitolele pe care le-a preluat, la o suită de modificări. Acest fapt denotă o pregătire prealabilă, destul de minuțioasă, a textului pentru tipar.

Cităm o parte din diferențele lexicale pe care le prezintă cele două ediții:

Mol. 1681

ascunsele (~ oamenilor), 52^v/15
 atinsoare, 63^v/15
 blîdnîță, 123^v/25
 bunăfacerea, 53^v/16
 cătur, 4^r/11
 cercăreața, 111^r/24
 chitească (să ~), 58^v/5
 ciudese, 25^v/14
 cofe, 40^r/8
 cringul (~ anului), 53^r/22
 cruțări, 125^v/1
 curundă, 43^r/14
 custa (va ~), 77^v/26
 cutedzînd, 43^v/14
 cuvîntăreț, 58^r/18
 dăscăliia, 49^v/6
 dimon, 54^r/14
 dvorêște, 107^v/20
 dzîrnăiaște (chimval cu ~), 70^v/9
 feți (vederea a ~), 36^r/22
 formă, 53^v/12
 găzduire, 2^v/3
 ghizdăvă (cămară ~), 63^v/24
 giuruințe, 114^r/25
 hierile, 2^v/9
 horiuri, 53^v/6
 icoana, 58^r/17
 imarca (~ sufletului), 52^v/21—22
 imăciunea (~ trupului), 54^r/20
 împlîntădză-l, 53^r/7
 înnoiciune, 54^r/22
 însmbrat (te-ai ~), 114^r/8

Mol. 1689

— lăinele (~ omenști), 11^v/5
 — atingerea, 60^v/12—13
 — curvă, 50^v/3
 — lucrarea cea bună, 13^r/7
 — nuia, 144^v/11
 — întrebătoare, 174^r/11
 — gindească, 19^r/7
 — minunilor, 160^r/18
 — vedre, 33^r/20
 — crugul, 12^v/7
 — îndurările, 52^v/8
 — îndegrabă, 2^r/7
 — viaze (să ~), 84^r/10
 — îndrăznind, 2^v/17
 — cuvîntătoriu, 18^v/14
 — învățătura, 8^r/8
 — dracul, 13^v/18
 — stau, 168^v/3
 — răsînd (clopot ~), 70^r/19
 — ficiilor, 29^v/17
 — chip, 13^r/1
 — sălășluire, 143^r/15
 — frumoasă (petrecere ~), 61^r/3
 — făgăduințele, 179^r/11
 — fierile, 143^r/21
 — cetele, 12^v/16
 — chipul, 18^v/13
 — spurcăciunea, 11^v/13
 — spurcăciunei, 14^r/3
 — sădêște-l, 12^r/7
 — înnoirea, 14^r/6
 — împreunîndu-te, 178^v/7

¹⁹ Virgil Molin, *Încercări de lexicografie tipografică. Pe marginea unui început de vocabular tipografic al lui Petre Ispirescu*, în LR, XIV, 1965, nr. 2, p. 252; și în BRV, I, p. 538, se revine asupra accepției inițiale de „scriitor”.

învêște-să, 55^v/24
 lăcășile, 112^v/3
 liubov, 70^v/11
 lîngegiune, 18^r/11
 lîngoarea, 71^r/2
 luminăciune, 54^r/21
 mitariului, 125^v/3
 muricios, 113^r/1
 nărod, 69^r/5
 născări, 53^v/16—17
 năsilnicie, 43^r/9
 negozoase, 97^v/3
 nemîzditul, 114^r/6
 nevederat, 52^v/16
 oblîși (voiu ~), 4^r/5
 oborî, 53^r/7
 oborît, 86^v/24
 oceința, 111^r/13
 ocinători, 34^r/12—13
 ocinii, 47^r/11
 om-iubitorile, 63^v/14
 oștean, 47^v/24
 otăvos, 113^v/2
 otroci, 38^r/10
 pălăind (foc ~), 48^r/2
 păsați, 57^r/17
 pizmătăreața, 44^v/23
 plîgă, 58^v/3
 plașca, 54^v/10
 pocaanie, 124^v/23
 poslanie, 65^v/21
 postălit (au ~ munți), 48^v/1
 povediți, 71^r/13—14
 prăpăștile, 47^v/19
 premenit, 110^r/25
 procopsînd, 53^r/10
 promișlenie, 86^r/25
 prundul, 53^v/5
 ramură, 54^v/25
 rărunchii, 52^v/15
 rătêdze, 112^v/9
 rîhnă, 43^v/20
 rost, 54^v/25
 rumpe, 1^r/13
 rumpt, 112^v/3
 săzdaniia, 48^r/2
 spodobêște-l, 43^r/26
 stavărul, 48^v/7
 stăplînie, 25^v/10—11
 stăpēniia, 57^r/17
 stîlipările, 38^v/4
 surupați, 71^r/14
 șerb, 53^v/12
 șerbim, 55^v/25
 ștîlnța, 70^v/10
 tāmădulești, 42^v/11
 tină, 124^v/26
 unciune, 36^r/7
 venitoare, 43^r/23

— îmbracă-să, 15^v/19
 — încuietorile, 175^v/21—176^r/1
 — dragoste, 70^v/4
 — neputință, 156^r/4
 — neputința, 65^v/2
 — luminare, 14^r/5
 — vamășului, 52^r/3
 — muritoriu, 176^r/14
 — multime, 67^v/12
 — rodul, 13^r/7
 — ispitirea, 2^r/1
 — preacuratele, 88^v/20
 — nefățarnic, 178^v/5
 — neivit, 11^v/6
 — plini, 144^v/5
 — răsipești, 12^r/7
 — deșărtat, 189^v/14—15
 — nenădejduirea, 173^v/16
 — moștenitori, 27^v/5—6
 — moșiei, 4^v/13—14
 — iubitor de oameni, 60^v/13
 — voinicul, 6^r/1
 — verde, 177^v/6
 — cuconi, 35^r/5
 — ardînd, 6^r/4
 — mărgeți, 18^v/5
 — protivitoare, 24^v/7
 — început, 19^r/4
 — cinstea, 14^r/21
 — pocăință, 51^v/18
 — carte, 63^v/18
 — pus (au ~ măgurilor hotară), 6^v/10
 — slăbănogi, 71^r/19
 — adîncurile, 5^v/15
 — schimbă, 173^r/21—173^v/1
 — sporind, 12^r/10
 — socotința, 189^r/2
 — năsip, 12^v/14
 — crangă, 14^v/17
 — dinlăuntrurile, 11^v/4—5
 — încuietorile, 176^r/9
 — mînie, 2^r/14
 — gură, 14^v/17
 — desparte, 142^r/15—16
 — sfărămat, 176^r/1
 — zidirea, 6^r/5
 — vrednicêște-l, 2^r/21
 — țăriia, 6^v/17
 — biruință, 160^r/15
 — puterea, 18^v/4
 — odraslele, 35^v/7
 — căzuți, 71^r/19
 — rob, 13^r/1
 — slujim, 18^r/9
 — înțelepciunea, 70^r/21
 — vindecii, 1^r/17
 — mocirlă, 51^v/21
 — împreunarea, 29^v/2
 — ce vin, 2^r/17

vieva (omul ~), 47^r/10
 vipturilor, 35^v/11
 vis (ai ~), 53^v/20
 vlijnitura, 49^r/22
 vlrteji (să vor ~), 2^v/12
 virtute, 53^r/20
 volnice, 43^r/7
 zgăul, 17^v/7
 zmăcinat, 62^v/16

— viu va fi, 4^v/12
 — rodurilor, 28^v/18
 — petrecut, 13^r/12
 — îndemnarea, 7^v/19
 — întoarce, 143^v/3
 — tinere, 12^v/3-4
 — cu voie, 1^v/21
 — plntecile, 155^v/4
 — muncit, 59^r/12

Din parcurgerea acestor coloane ne formăm o imagine asupra bagajului lexical pe care-l pun în valoare cei doi învățați. Respingind elementele lexicale locale sau transpuse din originalul rusesc, calcurile după slavonă și derivatele artificiale proprii lui Dosoftei²⁰, popa din Vinț realizează o adevărată „tălmăcire” a *Molitvenicului* din 1681. Urmărind în ce măsură unitățile lexicale de mai sus se regăsesc în lista vocabularului fundamental al limbii române vechi²¹, concluzia care se desprinde este net în favoarea lui Zoba. În vreme ce la Dosoftei doar 10 din cele 100 de cuvinte și variante înregistrate fac parte din vocabularul uzual al limbii vechi, între care 7 sint tratate ca elemente nesigure, la cel de-al doilea proporția este mult mai mare, de 50 la sută, numai 2 fiind incerte.

Este adevărat că Zoba păstrează unii dintre termenii arhaici prezenți la Dosoftei: *gărozdi* (< v. sl. *grozditi* „a țintui în cuie”), Mol. 1681, 75^v/20, 1689, 80^r/7; *pomăzui* (< v. sl. *pomazovati* „a unge”), Mol. 1681, 76^v/8, 1689, 84^v/4; *răpști* (< v. sl. *răpăšta* „a murmura”), Mol. 1681, 69^r/11, 1689, 67^v/20; *zgău* (< lat. *cavum* „gaură, pintece, uter”), Mol. 1681, 53^v/17, 1689, 13^r/8. Aceștia au însă mai puține ocurențe, fiind încadrați în serii sinonimice prin care se facilitează degajarea semnificației. Efortul pentru claritatea și accesibilitatea expunerii prevalează, așadar, la popa Ioan Zoba din Vinț, ceea ce impune reconsiderarea contribuției sale la procesul de constituire a limbii unice de cultură.

Dacă însușirile sale de editor și traducător apar ca incontestabile, Zoba nu a fost însă și executorul propriilor lucrări, așa cum s-a acreditat uneori. Nu s-a știut care au fost tipografii ce au scos primele sale cărți, părere perpetuată în unele exegeze pînă astăzi, deși în exemplare mai complete din *Sicriul de aur*, depistate între timp²², apare numele meșterului Daniil, „făcătoriiu tipografiei noauo”. Îi putem atribui acestuia și *Cărare pre scurt*, socotindu-l, în funcție de particularitățile de tip sudice care apar în cele două tipăriri²³, de origine munteană.

O discuție aparte o comportă în continuare ultimele cărți imprimare în officina bălgrădeană, două ieșite în 1699, prin osirdia lui Mihai Iștvanovici,

²⁰ A se vedea și D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în AAR, Mem. sect. lit., seria a doua, tomul XXXVI, București, 1915, p. 1—114.

²¹ Claudia Tudose, *Vocabularul fundamental al limbii române vechi*, în *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 119—164.

²² Completarea din BRV, IV, p. 205, se face după un exemplar din colecția budapestană Todorescu; vezi și Anton-Patriciu Goția, *Sicriul de aur*, *Sebeș, 1683. Variante*, în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 103—109; de reținut și precizarea lui Tim. Cipariu, *Crestomația sau Analecte literare*, Blaj, 1858, p. 127, nota 1, care, după numele tipografului Daniil, mai transcrie din epilog: „și am tipărit această carte cu 4 ucenici lîngă mine”, mențiune pe care nu am întâlnit-o însă în exemplarele complete consultate (BARSR, fil. Cluj-Napoca, cota CRV 18, BCU Cluj-Napoca, cota BRV 80).

²³ GBD, p. 357.

iar ultima, din 1702, apariție singulară și contradictorie, încadrată tot în seria tipăriturilor specifice secolului al XVII-lea. Opera de căpătii pe care o scoate aici ucenicul lui Antim Ivireanul, *Chiriacodromion sau Evanghelia învățătoare*, nu este doar o copie fotografică a Cazaniei lui Varlaam, „tipograful literat”²⁴ revizuiind substanțial textul inițial, versiunea realizată dovedindu-se mai muntenească chiar decît cea din 1644 de la Dealu²⁵. Acțiunea sa de impunere a unor norme literare cu un larg spectru încununează astfel strădaniile permanente ale cărturarilor bălgrădeni.

Sursele secundare pe care le valorifică Iștvanovici în ediția sa din 1699 nu au fost suficient precizate. Față de izvodul principal, apar încă șase cazanii noi: *Cazanie a dooa iarăși la învierea Domnului nostru Is. Hs.*, f. 66^v—73^v; *Cazanie a dooa iarăși la Duminica Rusaliilor*, f. 110^v—121^v; *Cazania a dooa iarăși la nașterea Domnului nostru Isus Hristos*, f. 310^v—319^v; *Cazanie a 2-a iarăși la botezul Domnului nostru Isus Hristos*, f. 329—337^v; *Cazanie la 9 zile a lui martie pentru muceniia celor patruzeci de mucenici*, f. 352^r—357^r; *Cazanie la 20 de zile a lui iulie la sfîntul și slăvitul proroc Ilie*, f. 384^v—391^v.

Aceste cazanii au fost puse în legătură cu omiliile lui Ioannichie Galeatovschi²⁶, cele de la nașterea și, respectiv, botezul Domnului fiind preluate din *Cheia înțelesului*, apărută la București, în 1678, iar alte trei din traduceri manuscrise, identificate parțial, care nu au mai fost introduse în prima tipăritură bucureșteană. În ce privește textul cazaniei de la 9 martie, constatăm că acesta apare mai întîi în *Evanghelia învățătoare* de la Dealu, din 1644, fiind apoi menționat în cuprinsul *Cazaniei* copiate de Ursu din Cotiglet în 1680²⁷, pentru ca să-l întîlnim reproduș, fără schimbări esențiale, și în *Poveste la 40 de mucenici*, scoasă la Bălgrad, în 1689. La alte opt cazanii care la Varlaam începeau direct cu evangheliile²⁸, Iștvanovici adaugă cîte un scurt cuvînt înainte, redînd aproape fidel introducerile similare din *Evanghelia învățătoare* apărută la Govora în 1642. Avînd în vedere că acestea sînt reluate și în ediția de la Dealu, care conține în plus și cazania de la 9 martie, credem că numai versiunea din 1644 a fost folosită efectiv la alcătuirea *Chiriacodromionului*, cu toate că și tipăritura bălgrădeană apărută în 1689 îi fusese cunoscută, desigur, tipografului editor. Retipărită doar cu unele revizuii de ordin lingvistic în cuprinsul *Chiriacodromionului* din 1732 și al *Cazaniei* din 1768, ambele apărute la București și, cu o singură schimbare de conținut, în *Cazaniile* de la Rîmnic din 1748, 1781 și 1792, ediția lui Mihai Iștvanovici a avut o importanță covârșitoare în fixarea normelor unei limbi literare unitare.

Apariția catehismului catolic din 1702, *Pînea pruncilor*, nu compromite configurația variantei sud-vest ardeleneste, deoarece acest prototip

²⁴ Asupra personalității lui Iștvanovici a se vedea și studiul nostru, *Meșteri tipografi bălgrădeni între 1567—1702*, în „Apulum”, XVII, 1979, p. 306—307.

²⁵ Constantin Frîncu, *Limba Cazaniei lui Varlaam în comparație cu limba celorlalte cazanii din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea*, în SLLF, III, 1974, p. 79.

²⁶ Ștefan Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainene. Ioannichie Galeatovschi și literatura românească veche*, București, 1938, p. 56—59.

²⁷ Atanasie Popa, *Care este contribuția lui Varlaam la Cazania sa din 1643*, în MMS, XLVIII, 1972, nr. 3—4, p. 175.

²⁸ Vezi și Florea Mureșanu, *Cazania lui Varlaam. 1643—1943. Prezentare în imagini*, Cluj, 1944, p. 138.

de traducere defectuoasă²⁹ nu poate fi reprezentativ pentru spiritualitatea românească bălgrădeană. Cartea este mai mult un hibrid, produs al unui alt mediu cultural, impus în urma frământărilor confesionale ale sfârșitului de veac. Năstîindu-se numele tipografului care a scos această cărțuie ocazională, Ion Mușlea consideră că acesta nu poate fi decît Iștvanovici, întrucît toate ornamentele care apar aici sînt reproduse după *Chiriadromionul* din 1699³⁰. Refolosirea unor ornamente și garnituri de litere de către mai mulți meșteri din aceeași officină este însă un fapt curent în istoria tiparului. Credem că putem identifica persoana sa cu aceea a tipografului Nicolae, al cărui nume apare în actele privitoare la procesul lui Atanasie Anghel, desfășurat la Viena, în primăvara anului 1701³¹, fiind probabil un localnic ce ucenicise pe lângă Iștvanovici.

Două concluzii se desprind din examinarea tipăriturilor bălgrădene de la sfârșitul secolului al XVII-lea: prima este că ele nu reprezintă un moment de discontinuitate față de epoca monumentelor de limbă tutelată de Simion Ștefan, înscriindu-se în contextul eforturilor deliberate de impunere a unei *koiné* omogene, diferitele fluctuații ale variantei locale explicîndu-se prin originea diferită a meșterilor tipografi; în al doilea rînd, procesul de unificare a limbii române literare i-a angajat în aceeași măsură și pe cărturarii transilvăneni, aceștia punîndu-se nu o dată în consonanță cu limba textelor muntenești, cărora le-au oferit, la rîndul lor, modele la care să se raporteze. Norma literară s-a generalizat, așadar, printr-un transfer reciproc de fapte de limbă.

CONSIDÉRATIONS SUR LES IMPRIMÉS DE BĂLGARAD À LA FIN DU XVIIe SIÈCLE

(Résumé)

L'auteur se propose de réévaluer l'apport de Ioan Zoba de Vinț à la consolidation des normes de la langue littéraire roumaine. À partir de son dernier livre, *Molitvenic* (Livre de prières), paru à Bălgrad (Alba Iulia), en 1689, dont les sources sont bien délimitées, on y fait un parallèle, surtout sous le rapport lexical, avec *Molitvenic* de Dosoftei, paru en 1681. L'examen des livres parus à Bălgrad à la fin du XVIIe siècle démontre qu'ils ne représentent pas un moment de discontinuité vis-à-vis des monuments linguistiques de l'époque patronnée par Simion Ștefan. Ils ont offert à la fois des modèles pour les textes de Valachie, étant l'expression des efforts permanents d'imposer une *koiné* roumaine.

Aprilie 1981

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²⁹ Șt. Pașca, *Plnea pruncilor (Bălgrad, 1702)*, în DR, X, partea a II-a, 1943, p. 319.

³⁰ Ion Mușlea, *Plnea pruncilor (Bălgrad, 1702)*. Din istoria unei cărți vechi românești, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 626.

³¹ Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, vol. I, 1885, Oeniponte, p. 261.

ELEMENTE DE ARGOU ÎN *GROAPA* DE EUGEN BARBU

DE

MIORIȚA BACIU

1. Argoul românesc este un fapt de limbă abordat inconsecvent și fragmentar. Situația precară a studiilor de interpretare și sinteză asupra argoului românesc, ca și aversiunea inexplicabilă a dicționarelor față de înregistrarea termenilor argotici¹, atrag necesitatea surprinderii acestui fenomen cu caracter conștient, nonconformist, plin de savoare, atât în vorbirea zilnică, cât și în cadrul operelor literare.

Studiul funcționării specifice a elementelor de argou în opera literară poate fi abordat din mai multe puncte de vedere. Unghiul tradițional de abordare este cel al stilisticii și al criticii literare (în special în versiunea ei „stilistică”). Cercetători ca H. Meschonnic sau G. Genette au elaborat deja premisele necesare unei abordări fructuoase a fenomenului argotic și din punctul de vedere al poeziei². În special în proza realistă, stilul argotic reprezintă un loc comun, un mijloc de reflectare a mediului și a colectivității în limbă și, implicit, de construcție a referentului literar. Putem încerca, așadar, de pe acum, o analiză a unor asemenea opere literare, pornind de la unele elemente ale stilisticii limbii comune spre cele ce privesc creativitatea scriitorului (ca acord între expresia lingvistică și intenția autorului), urmărind, astfel, modul superior de manifestare a expresivității limbii.

2. Romanul *Groapa* de Eugen Barbu ilustrează prin construcție și viziunea artistică teza că stilul scriitorului este condiționat de o judecată socială și nu „pur” estetică. Valoarea stilistică a romanului constă în acomodarea armonioasă a limbajului, lipsit de orice conformism estetic, la mediul și realitățile particulare prezentate. Devenit un document de limbă și viață, romanul apelează la argou, indispensabil în contextul mediului prezentat, oscilând între pitoresc și tragic. Sub aspect lingvistic, ne interesează nu atât forma, cât semnificația termenilor argotici, însușindu-ne opinia că semantica este baza oricărui studiu lingvistic³.

Raportat la contextul social-istoric real, argoul reușește să redea structura unei societăți, frământările și coloratura unei epoci. Trebuie

¹ Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 367; J. Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, 1966, p. 210; A. Juilland, *Les études d'argot roumain*, în « Cahiers Sextil Pușcariu », I, 1952, nr. 2, p. 431–439; idem, *Le vocabulaire argotique roumain d'origine tzigane*, în « Cahiers Sextil Pușcariu », I, 1952, nr. 1, p. 151.

² Cf. H. Meschonnic, *Pour la poétique*, II, Paris, 1973; G. Genette, *Figuri*, București, 1978, p. 274.

³ Cf. E. Buyssens, *Problèmes de sémantique*, în *Communications et rapports du Premier Congrès International de dialectologie générale*, (1960), Louvain, 1964, p. 1.

să vedem, de aceea, în argou, nu numai un fenomen de stil, ci și un fenomen cultural, determinat istoric, expresie a mentalității unei societăți și a gustului autorului.

2.1. *Groapa* constituie un model de neorealism în proza românească contemporană, ce depășește orice încercări similare. Despre drumul sinuos al găsirii cuvintului adecvat, Eugen Barbu spune că „Există o tehnică a aducerii cuvintelor unul lângă altul [...]”⁴. „E nevoie de ani de zile de ciocănit vorbele, de renunțări și de curaj [...]”⁵. Cuvintele argotice, prezente într-un vocabular cu o impresionantă doză de inedit, sînt în acord cu titlul romanului, care „nu are referințe numai la un spațiu cunoscut, ci și la «groapa morală» în care erau siliți să trăiască mahalagii Cuțaridei”⁶. Scriitorul dă explicații privind „tăriile” de limbaj „aparținind și ele, nu autorului, ci acestei societăți amestecate. Cred că nu poate pretinde cineva ca unor hoți de buzunare să li se pună în gură cuvinte alese”⁷.

2.2. Raportînd termenii și expresiile argotice din roman la limba standard, luată ca punct de referință, se constată o deosebire esențială, dată de expresivitatea textului lui E. Barbu. Pornind de la realitatea romanului, argoul ne interesează prin prisma procedeele utilizate, menite să creeze „efecte prin evocare”⁸.

Față de argoul propriu limbii vorbite, argoul utilizat în roman e rezultatul evaluării artistice, al filtrării și adaptării, motivate afectiv și obiectiv prin selecția operată de autor, influențat de sensibilitatea lingvistică a grupului și a epocii prezentate. Efectele de ordin estetic urmărite de scriitor în roman nu reduc cu nimic din spontaneitatea și naturalitatea argoului, manifestat în vorbire.

3. Eugen Barbu are intuiția exactă a limbii vorbite, în toate nuanțele ei. Prin limba utilizată în roman, scriitorul încalcă intenționat și în mod organizat norma standard, statornicită în comunicare, dînd argoului un înalt grad de conotație și puternice accente expresive.

3.1. Valoarea stilistică deosebită a romanului este rezultatul interferenței diferitelor stiluri, cu trăsături contradictorii.

Termenii argotici își impun valoarea la interferența cu planul liric al comunicării, contribuind la crearea unei fraze muzicale, care dă romanului o tentă de sensibilitate și poezie latentă: „Afară, ningea mărunț, cu fulgi mici și deși. Orașul, alb ca o rochie de mireasă, strălucea în lumina zăpezii. Șuful avea o inimă ușoară și o veselie de tînăr cu noroc [...]” (p. 349)⁹. „Plîngeau și coardele de veniseră de hatirul lui Nicu, gagicile lui din cartiere [...]. Cînd au început să cadă bulgării pe lemnul puternic care adăpostea trupurile hoților, a fost un vaier” (p. 365).

⁴ E. Barbu, *Cum lucrez*, în *Introducere în opera lui Eugen Barbu*. Selecția textelor, cronologie și bibliografie de Emil Manu, București, 1974, p. 36.

⁵ E. Barbu, *Demnitatea artistului*, în *loc. cit.*, p. 23.

⁶ E. Barbu, *Cum am scris Groapa*, în *loc. cit.*, p. 111.

⁷ *Ibidem*, p. 114.

⁸ Cf. Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg — Paris, 1909, p. 203; A. Dauzat, *Les argots des métiers franco-provençaux*, Paris, 1917, în special p. 86—102.

⁹ Eugen Barbu, *Groapa*, ediția a IV-a, [București], 1968.

Elementele stilului argotic, aceste „fleurs du pavé”¹⁰ introduse în stilul narativ, contrastează cu contextul, dar se și integrează firesc și organic în structura operei, unde trezesc o puternică conotație afectivă și socială: „Gunoiul luneca tăcut, surd, așezându-se mai jos în straturi. Hoții se adunară [...]”.

— *De zălit, ai mai zălit la viața ta? se amestecă și Oacă, suflindu-și nasul.*

— *Da.*

— *O fi găinar d-ăia de ciordește corcovițe [...].*

Cel tinăr nu-l privi.

Gheorghe îl trase deoparte.

— *Nu-i băga-n seamă, bijboc, fac pe șmecherii [...].*

Paraschiv auzi groapa. Locul era tainic [...]. Îi era frică de *haidamacii* ce-l prețuiău din priviri, hoți bătrini toți, duși pe la pușcării” (p. 54).

Nu putem fi de acord cu ideea după care elementele stilului argotic intrate în stilul narativ „au valoare de « citat », ca în [...]. *Groapa* de E. Barbu”¹¹, și nici cu afirmația referitoare la roman, după care, „cuvintele argotice, prin faptul că au fost folosite curent, nu produc un efect stilistic deosebit”¹².

Expresivitatea se menține și chiar ciștigă în consistență odată cu transferul termenilor argotici în alt stil, unde prezintă avantajul noutății. Argoul poate fi surprins în roman în dubla ipostază de instrument de comunicare al personajelor — ca elemente ale unei colectivități umane — și ca formă de expresie a creației literare în stilul narativ. Privind comparativ faptele, notăm cu 1 situația comunicativă în care argoul este folosit în cadrul de viață obișnuit și cu 2 situația comunicativă în care faptele de argou sînt transpuse în alt context, nonargotic. Delimităm astfel expresivitatea ca efect al comunicării argotice în primul caz (E₁), de expresivitatea ca efect al transpunerii argoului în alt context (E₂):

E₁

„— *Mișto cosor, să n-am spor! De unde l-ai pescuit?*” (p. 55).

„— *Ce zici, cîte bătrîne luăm pe ei?*” (p. 65).

„— *O să dăm o gaură [...], s-avem și noi de ciugulit pînă una-alta*” (p. 194).

„— *Puișorule, tu n-ai mai fost pe la pension, se vede treaba [...]*” (p. 322).

E₂

„*Ce-a făcut, ce-a dres, i-a suflat-o! A vrut Sandu să-l taie pe staroste, au fost supărați, s-au mardit [...]*” (p. 124).

„*Și trăgea cu oblonul la lungan [...]*” (p. 247).

„*Sandu știa șmecheria, o fumase și i-a ciupit banii ginilorului [...]*” (p. 277).

„*Șticleții au pus mîna pe gagică. Pe mangli-tori n-au mai avut de unde să-i ia [...]*” (p. 414).

Faptele probează că valoarea afectivă a argoului este trăsătura sa inerentă, și ca ceva dobîndit, adăugat prin transfer.

Stilul argotic constituie în roman o derivare, o abatere de la normă o violare a codului, dar este și rezultatul alegerii expresiei optime, determi-

¹⁰ G. Sandry și M. Carrère, *Dictionnaire de l'argot moderne*, Paris, 1953, p. 626.

¹¹ *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 388.

¹² Elena Slave, *Delimitarea argoului*, în PLG, I, 1959, p. 115.

nată de conținutul de idei transmis. Termenii argotici nu trăiesc, așadar, doar prin ei înșiși, ca fapte de expresie independente, ci prin raportare la context, fapt care dă posibilitatea interpretării științifice a faptelor. Valeria Guțu-Romalo observa că în beletristică „termenii familiari și argotici sînt determinați [...] de subiectul tratat și de intenția afectivă a autorului”¹³. În ansamblul acțiunii romanului, argoul se investește cu o nouă valoare, superioară cuvintului luat individual. El nu apare aici din simpla intenție de a ornamenta expresia, în sensul gr. *prépon* (lat. *decorum*), ci pentru a consenma o realitate social-istorică și afectivă. În context, argoul are valoarea unui element neașteptat, cu efect de ruptură și provocator de intensitate stilistică. Există o „acomodare” perfectă a termenului argotic la universul fizic și psihic al comunității umane prezentate. Încercînd o înlocuire a termenilor argotici prin cuvinte ale stilului curent, obținem o propoziție echivalentă din punct de vedere lingvistic, dar nu și sub raportul expresivității poetice. Chiar o izolare tranșantă a lexicului argotic de context, de construcția epică, înseamnă distrugerea pilonului forte — limbajul pitoresc și viguros — care asigură romanului modernitatea.

Faptele de limbă cu care operează textul probează instabilitatea și caracterul deschis al lexicului. Granița dintre argou, limbajul vulgar și familiar nu e precisă în roman, unde asistăm deseori la îmbinarea celor trei stiluri, integrate, așa cum s-a văzut, în stilul narativ și în pasajele lirice. Există o continuă migrație, infiltrare a cuvintelor de la primul stil către celelalte. De aici, posibilitatea de a riposta și pe această cale afirmației că argoul este o limbă artificială, convențională.

Raportul realitate-gîndire-limbă este definitoriu în diferențierea motivată a argoului. Binecunoscută fiind dubla determinare — lingvistică și extralingvistică — a argoului în cadrul sistemului lexical, ne bazăm pe acest fapt cînd încercăm o separare a termenilor argotici propriu-zisi (argoul în sens restrîns) de cei aparținînd argoului în sens larg (numit și limbaj periferic). În acest sens, o ieșire din sfera strict lingvistică reușește să surprindă modul de organizare a mijloacelor limbii în redarea realității. Ne raliem opiniei după care singuri termenii argotici de origine țigănească au o valoare caracteristic argotică și își pot justifica apartenența la argoul propriu-zis¹⁴. Forța lor afectivă și lingvistică le acordă o valoare particulară în contextul romanului. Frecvența mare a argoului de origine țigănească, ca și calitatea acestor termeni, e asigurată de mediul și circumstanțele surprinse în roman (închisori, hoți, poliție). Revalorizarea formală sau semantică a celorlalte cuvinte — termeni argotici, marchează apartenența lor la argoul lărgit, care cuprinde termeni de argou „vulgarizați”, cuvinte și expresii din limbajul dialectal, familiar, vulgar. Se poate realiza pe textul romanului chiar o delimitare între expresiile aparținînd stilului argotic de cele ce aparțin stilului familiar, utilizate de vorbitorii de argou :

¹³ Valeria Guțu-Romalo, *Corectitudine și greșală (Limba română de azi)*, București, 1972, p. 188.

¹⁴ Cf. A. Juilland, *Le vocabulaire argotique roumain d'origine tzigane*, în loc. cit., p. 152, 154.

Stil argotic

a da găuri „a face spargeri” (p. 133)
 a face o injecție „a bea” (p. 294)
 a fine șestul „a face de pază” (p. 406)
 a face piața „a fura” (p. 223)

a pune laba „a fura” (p. 191).
 a trage cu oblonul „a privi” (p. 217)

Stil familiar

a umbla cu lama „a fi bătaș” (p. 223)
 a fi cu muștarul sărit „a fi iritat” (p. 273)
 a-i face ploile „a-l face pe plac” (p. 348)
 a vinde pepeni a minți” (p. 283)
 a unge osiile „a linguși” (p. 292)
 a călca în străchini „a-și face de cap” (p. 77)
 a mișca din urechi „a mitui” (p. 96)
 a-i lua piuitul „a-l face să tacă” (p. 77)

3.2. Caracteristică pentru modul de utilizare a structurilor argotice, atît în stratul narativ, cît și în cel dialogat, se dovedește a fi poziția enunțiativă a „naratorului”. Acesta utilizează, el însuși, un limbaj impregnat cu termeni argotici, adoptînd astfel atitudinea celorlalte „personaje” și implicîndu-se în lumea evocată. Dacă scriitori ca M. Sadoveanu¹⁵, Ion Marin Iovescu¹⁶ sau M. Drumeș¹⁷ utilizează termenii argotici cu preponderență în dialog și îi explică apoi în pasajele narative apropiate, E. Barbu adoptă orientarea proprie altor scriitori¹⁸. El instituie un cod poetic care presupune că cititorul posedă „cheia” limbajului argotic, sesizînd nuanțe care scapă celor neinițiați.

Prezența termenului din limba curentă în vecinătatea sinonimului său argotic în *Groapa* urmărește sublinierea stilistică a acestuia din urmă („cizmaua lui, mî nă de suț” (p. 55); „[...] intrau cu ele în *pîrnaie* [...]”); „Cine n-a trecut pe la pușcării nu-i caramangiu de-ade-văratelea” (p. 292).

Codul poetic utilizat de scriitor permite chiar explicarea unui termen argotic printr-un sinonim tot argotic, în același enunț sau în enunțuri apropiate : „— Puîsorule, tu n-ai mai fost pe la *pension*, se vede treaba. Nu știi ce-i aia *gherlă* [...]” (p. 322).

3.3. Personajele romanului utilizează argoul nu numai pentru a nu fi înțelese în intențiile lor de persoanele străine mediului, ci și în cadrul atmosferei specifice de viață. La nivelul mediului originar de manifestare, se poate face cu ușurință distincția între termenii argotici neutri, marcați prin stilemul de registru argotic (*mișto*, *mucles*!, *a soili*, *ușchit* etc.) și cei care conțin puternice trăsături expresive. Utilizat nu doar din necesitate, ci din dorința ostentativă de a sugera la maximum vitalitatea unor caractere și pitorescul mediului, argoul celei de-a doua grupări își manifestă puternica expresivitate intrinsecă și e simțit astfel de vorbitorii care-l preferă cuvintelor din limba comună (*a lega cățeaua*, *mititică*, *a se bărbieri*, *a fi la gros*, *a hali*, *adormire*).

¹⁵ Cf. G. I. Tohăneanu, „Argoul ostășesc, în „Orizont”, 28, nr. 5, 1977, p. 4.

¹⁶ Cf. Ion Marin Iovescu, *Oameni degeaba*, în *Nuntă cu bucluc* (cu o prefață de Eugen Lovinescu), 1969, p. 143—303, cu referire specială la p. 215, 240.

¹⁷ Cf. Mihail Drumeș, *Eleul Dima dintr-a VII-a*, [1968], în mod deosebit paginile 26, 41, 176, 348, 422.

¹⁸ Cf. G. Baronzi, *Misterele Bucureștilor*, în *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, București, 1973, p. 370—410, în special paginile 381, 383; Matelu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*. Postfață și bibliografie de Mircea Valda, București, 1972, p. 71, 114, 149; I. Peltz, *Calea Văcărești*. Prefață de Valeriu Răpeanu, p. 139, 143, 303, 324; procedeul apare și la Nicolae Breban, *Bunavestire*, Iași, 1977, unde ar fi interesant de abordat expresivitatea argoului, situat în frază în vecinătatea termenului neologic.

3.4. Motivarea structurii stilistice a romanului *Groapa* trebuie explicată nu numai în abaterile de la un sistem etalon — stilul literar, ci și în modalitățile artistice care transformă această structură în artă a cuvintului.

Prin *Groapa*, E. Barbu oferă un material imens sub raportul valorii fruste a limbii vorbite, sugerind analiza limbajului vorbitorilor ei. Termenii argotici sînt construiți prin procedeele derivației limbii române, cînd tema cuvintului e de origine țigănească, sau prin schimbări de sens.

Topica joacă un rol important în sublinierea valorii argoului, în motivarea sa emoțională și estetică. Rezultat al viziunii artistice creatoare, termenii argotici impun o ordine nouă, raporturi inedite în contextul în care apar. În frază, apare o ierarhizare a importanței acordate cuvintelor. Primul loc este acordat cuvintului considerat cel mai important, chiar dacă din punct de vedere convențional se înregistrează o abatere de la normă: „— *De zulit*, ai mai zulit la viața ta?” (p. 54); „— *Mîsto* cosor, să n-am spor!” (p. 55); „*A mierlit* un comisar [...]” (p. 133); „— *Huidumelor*, să vă bateți copiii, se-nsoară Paraschiv [...]”; „— *Șucară?* a întrebat Mină-mică” (p. 348).

Argoul își dezvăluie adevărata sa valoare în context, care favorizează frecvent în roman o exprimare eliptică, dar inteligibilă. Intervenția scriitorului e spontană în cuvintele considerate „expresive” și cărora le dă relieful așteptat: „— *Mucles!*” (p. 66, 238); „— *Ușcheală*, că ne priponește!” (p. 226, 270, 357); „— *Șase!* a strigat scurt” (p. 272); „— *Șestul, sticleții!*” (p. 278); „— *Sanchi...*” (p. 322); „— *Topeală*, că ne-agață!” (p. 414).

Chiar dacă, uneori, dau, prin repetare în roman, impresia de „clișee”, termenii argotici primesc de fiecare dată nuanțarea pe care le-o impune contextul.

Valențele expresive ale verbului-termen argotic se relevă cu pregnanță în structura textului literar. Încărcătura sa informațională acordă frazei energie și dinamism (*ciordește* (p. 54), *ai pescuit* (p. 55), *să manglești* (p. 56), *n-ai halit* (p. 57), *mi-a dilit* (p. 65), *soilim* (p. 67), *caftesc* (p. 273)).

În marea majoritate, verbele argotice sînt verbe de acțiune, cu caracter orientat, exprimînd o actanță în sensul strict al termenului¹⁹. Se constată accentuata lor dependență contextuală în exemple cum sînt: *a-(l) termina* (p. 406), *a ciupi* (p. 223), *a mierli* (p. 124, 358).

Cel mai abstract ca sens dintre verbele de acțiune, *a face*, apare ca element component în numeroase expresii argotice: *a face piața* (p. 223); *a-i face ploile* (p. 348); *a-i face cîntarea* (p. 280); *a face o injecție* (p. 294) etc., în care concretizarea e adusă de elementul nominal care indică obiectul sau instrumentul.

Așezat uneori la sfîrșitul propoziției, verbul argotic sugerează estomparea ideii de mișcare: „— *Ocna ne-a halit!*” (p. 408); „— *Topeală*, că ne-agață!” (p. 414).

Argoul abordează compunerea și jocul de cuvinte, fiind construit frecvent din substituiri și combinații. Expresiile argotice sînt secvențe descriptive care înlocuiesc un termen folosit curent și se explică prin intenții

¹⁹ Cf. I. Evseev, *Semantica verbului. Categoriile de acțiune, devenire și stare*, Timișoara, 1974, p. 42, 45 și urm.

umoristice ironice. Verbul-termen argotic prezintă cea mai accentuată maleabilitate față de context, fiind utilizat în numeroase construcții sintactice : *a strica ploile* (p. 222), *a face piața* (p. 223), *a umbla cu șahăr-mahăr* (p. 407), *a trage cu oblonul* (p. 247) etc. Se constată preferința pentru exprimarea analitico-descriptivă a ideii verbale (ca și mai sus) : *a da buzunări* (p. 65), *a pune laba* (p. 357) ș.a.

Modul de acțiune intensiv și ideea iterativității acțiunii apar ca parte integrantă a sensului lexical al verbului (*a ciripi*, *a ciuguli*, *a curăța*, *a pescui*), alături de verbele care exprimă modul de acțiune finitiv, conținând o nuanță rezultativă (*a(-l) termina*, *a se topi*, *a curăța*, *a(o) fuma*).

E interesant de urmărit etimologia termenilor argotici din roman și corelațiile posibile cu corespondenții lor actuali. Termenii și expresiile argotice de origine țigănească abundă în roman (*gagică*, *gagistru*, *șucară*, *a se mardî*, *a dili*, *mande*, *a soili*, *mișto*, *a hali*, *a se ușchi*); alături de ele semnalăm argoul provenit din vorbirea dialectală (*pîrnaie*) și din cea neologică (*a face o injecție*, *a lucra subțire*, *a face pardesiu de scînduri*...). Constatăm caracterul conservator, dar și novator al argoului, care urmează evoluția socială. Apar construcții scurte, din dorința de economie în exprimare, dar și pentru a frapa receptorul : *Mucles !*, *șucar*, *șest*, *mișto*, *sanchi*, *gurist* (format după modelul cuvintelor vechi, românești).

Substantivul-termen argotic este un [sistem oscilant de sensuri și închide numeroase posibilități semantice ascunse. Argoul devine în roman un instrument spontan, pus în serviciul acțiunii sau al eschivării. Pe această linie, un rol important în crearea argoului îi revine metaforei, prin atribuire de semnificat unui semnificat secundar, asociat prin asemănare cu sensul primar²⁰ : *clanță* (p. 282), *sticlete* (p. 133), *labă* (p. 59), *coardă* (p. 206), *maimuță* (p. 359), *pension* (p. 322).

Trebuie să vedem în metafora argotică nu un simplu transfer de sens, ci o metamorfozare semantică și stilistică. E interesant de urmărit jocul dat de raportul semnat-semnificat și alunecarea de sens în crearea unui semn nou. Se trece frecvent de la un sens în parte uzat, la un sens emoțional nou, caracterizat printr-o nouă calitate. De fapt, în structura argoului utilizat în *Groapa*, substanța sonoră și semnificatul fuzionează într-o unitate expresiv-semantică bine cristalizată, care îi asigură limbajului funcția sa estetică.

Expresivitatea este trăsătura care explică prezența numeroaselor sinonime pentru desemnarea aceleiași noțiuni. Flora metaforică a argoului ne oferă creații numeroase ale derivării sinonimice, în care cuvintele au un grad mai ridicat sau mai scăzut de conotație și imagini diferite, fapt ce le asigură expresivitatea ; pentru „bani” : *parale* — *gologani* — *biștari* — *poli* — *sfaț* — *marafeți* — *lovele* — *bătrînă* ; termeni peiorativi pentru „mînă” : *cazma* — *labă* și pentru „gură” : *muie* — *cățea* — *govie* — *plisc* — *clanță* ; pentru „închisoare” : *pîrnaie* — *mititică* — *pension* — *gherlă* ; „a fura” : *a șparli* — *a ciupi* — *a face piața* — *a pune laba* ; pentru „a omori” : *a(-l) termina* — *a mierli*. Multe din metaforele argotice enumerate sînt creații depreciative, cu o puternică nuanță ironică. Expresivitatea rezidă din îngroșarea sau deformarea unor trăsături.

²⁰ Cf. R. Jakobson, *A la recherche de l'essence du langage*, în « Diogenes », nr. 51, 1965, p. 32 ; Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972, p. 18, 30, 123—138.

În crearea seriilor sinonimice, o formă argotică antrenează pe cea-laltă, ceea ce aduce sensului conotativ noi nuanțe afective. Scriitorul alege termenii argotici nu numai în sensul preferinței pentru o anumită formă, ci al adaptării la ideea transmisă.

Proprie termenilor și expresiilor argotice sinonime este concretizarea maximă, când termenul de bază e abstract (*cot* „an”, *clanță* „gură”, *bătrână* „sută”) și invers, abstractizarea termenului concret, pentru a-l investi cu un sens mai adânc (*a da găuri*, *a lega cățeaua*, *a ciripi*, *a agăța*, *a se topi* — *topeală!*, *a-l termina*, *a se bărbieri*, *a se arde*, *a strica ploile*).

ÉLÉMENTS D'ARGOT DANS *GROAPA* DE EUGEN BARBU

(Résumé)

Ayant comme point de départ la constatation que l'argot roumain est un phénomène linguistique qu'on a analysé d'une manière inconséquente et fragmentaire, l'auteur entreprend l'étude du fonctionnement spécifique des éléments de l'argot dans le roman *Groapa* de Eugen Barbu, du point de vue de la stylistique fonctionnelle.

Les dissociations qu'on nous propose établissent une délimitation entre le style argotique et le style familier tout en définissant le premier à l'interférence du style lyrique et du style narratif.

On démontre que l'argot est dynamique par excellence et illustre un aspect de la création linguistique tout en étant profondément impliqué dans le contexte socio-culturel.

Martie 1981

Școala generală nr. 2
Aiud, județul Alba,
str. Gh. Lazăr, 17

STRUCTURA NARATIVĂ ÎN DISCURSUL INDIRECT LIBER: O DESCRIERE A CATEGORIEI

DE

ȘTEFAN OLTEAN

Există patru modalități principale de reproducere a discursului în opera narativă: *discursul direct*: DD (*stilul direct*), *discursul indirect*: DI (*stilul indirect*), *discursul indirect liber*: DIL (*stilul indirect liber*) și *monologul interior*: MI (*discursul direct liber*), acesta din urmă venind să completeze paradigma procedeele de raportare a discursului prin organizarea lor, în virtutea unor opoziții, într-un sistem echilibrat și omogen. Statutul DD și al DI este, în general, necontroversat în literatura de specialitate, procedeele fiind considerate drept modalități de „recreare a paradigmei comunicării verbale în raport de emițător și receptor” (A. Banfield, 1973). Există, de asemenea, un consens în ceea ce privește MI, acesta fiind definit drept modalitate de comunicare intrapersonală sau „dialog interior” între două faze ale „eu”-lui (É. Benveniste, 1974; L. Francoeur, 1976), deci, act de comunicare verbală propriu-zis, forma lingvistică fiind întotdeauna personală. Doar DIL este mult controversat, datorită structurii sale complexe și atipice, care îngreuiază încadrarea comunicațională a procedului. Prin problemele teoretice majore pe care le implică investigarea sa — unghiul de vedere sau perspectiva, mimesis-ul, intertextualitatea, literaritatea —, DIL a suscitat în permanență interesul cercetătorilor, servind, totodată, drept domeniu al formării și/sau verificării unor concepții în lingvistica și poetica contemporană (cf., spre exemplu, V. N. Voloșinov, 1973; A. Banfield, 1973; S. Y. Kuroda, 1976).

În lucrarea de față ne propunem să investigăm DIL din punctul de vedere al caracteristicilor sale în scopul elucidării implicațiilor procedului în structurarea textului narativ, iar metodologia îmbină demersul teoretic cu cel practic, ultimul constând în analiza unui corpus de texte în DIL selectat din romanul *Mrs Dalloway* „Doamna Dalloway” de Virginia Woolf.

1. Cercetarea caracteristicilor DIL a format obiectul majorității lucrărilor preocupate de definirea procedului. Importanța priorității a fost acordată proprietăților formal-gramaticale, în special de către reprezentanți ai demersului tradițional (Ch. Bally, O. Jespersen) sau chiar ai gramaticii transformațional-generative (R. Ohmann, 1970). Abordări generative mai recente (A. Banfield, 1973; S. Y. Kuroda, 1976) depășesc cadrul de referință sintactic, preocupate fiind de corelarea caracteristicilor formale cu factori extralingvistici, în esență semantici și pragmatici (comunicaționali, psihologici, estetici etc.), ceea ce se realizează prin coroborarea demersului transformațional cu teoria enunțării, a actelor de vorbire și implicarea unor argumente de proveniență feno-

menologică. Relevanța aspectelor semantice și pragmatice e subliniată și în cadrul altor preocupări (cf. V. Voloșinov, 1973; G. Strauch, 1974; Ch. Fillmore, 1976; B. McHale, 1978). Aspectele literare și conceptuale predomină în raport cu cele formale la M. Bahtin (1970) și la reprezentanții teoriei structuraliste a narațiunii (cf. G. Genette, 1972).

1.1. Caracteristici formale. Caracteristicile formale au ocupat întotdeauna un loc privilegiat în definirea DIL, în special în cadrul abordărilor axate pe *langue*, interesate de dezvăluirea tiparului abstract al acestui tip de discurs în sistemul limbii și, mai puțin, de manifestările sale concrete în actele individuale de vorbire (școala de la Geneva). Principalele categorii de elemente formale sint reprezentate de caracteristicile gramaticale propriu-zise, de cele lexicale și contextuale.

1.1.1. Caracteristici gramaticale. Trăsăturile gramaticale au fost mereu invocate în definirea DIL, ele fiind unicele, în anumite cazuri, de natură să asigure coerența acestei structuri narative și să o deosebească de MI. Ele nu sint, însă, mărci suficiente, deoarece nu reușesc, în esență, să departajeze DIL de narațiunea diegetică. Caracteristicile gramaticale constau în (1) suprimarea elementelor conjuncționale subordonatoare — verbe introductive și conjuncții —, ceea ce conferă, prin autonomia sintactică creată, *literalitate* procedeului, termen care desemnează, în opinia lui G. Strauch (1974), fidelitatea enunțului față de discursul original; (2) întrebuițarea aproape în exclusivitate (în limba engleză, mai puțin în limba română) a timpurilor gramaticale ale trecutului la verbe, acestora suspendându-li-se, de regulă, deictica obișnuită prin posibilitatea imprimării unui sens de prezent sau viitor; (3) transpoziția pronumelor personale reflectată în ocurența, în exclusivitate, a formelor la persoana a treia — ceea ce, împreună cu (2), conferă *oblicitate* procedeului; și (4), în strinsă concordanță cu caracteristicile amintite, excluderea formelor care aparțin, în accepțiunea lui É. Benveniste (1966), categoriei persoanei: pronume la persoana întâi și a doua, verbe la timpul prezent. În virtutea acestor proprietăți, DIL nu se deosebește flagrant de formele canonice ale relatării (narațiunea la trecut și la persoana a treia, caracteristici ridicate la rangul de mărci distinctive ale narațiunii ficționale de către K. Hamburger, 1968); de asemenea, ele apropie DIL de DI, aspect supralicitat în cadrul abordărilor derivaționale ale procedeului.

În DIL pot, însă, apărea auxiliare de modalitate (*a trebui, a putea, s-ar cuveni să, e posibil să* etc.), precum și o serie de adverbe predicative (*probabil, desigur* etc.), elemente aberante în contextul narațiunii diegetice, indicind un vorbitor a cărui perspectivă diferă de cea a naratorului. Se mai constată, în virtutea autonomiei sintactice, prezența structurilor interrogative, exclamative, a întrebărilor disjunctive, a enunțurilor incomplete, caracteristici care subliniază modificarea intonației, sugerind schimbarea poziției enunțiative a emițătorului. Tot în această ordine de idei, se păstrează nemodificate adverbele de timp și de loc (de tipul *acum, aici, astăzi, ieri* etc.), precum și demonstrativele de apropiere (spre exemplu, *acesta*), fapte care contrastează, de asemenea, cu modul „relatării la trecut și la persoana a treia”, servind înfățișării unei perspective diferite de cea naratorială.

1.1.2. Caracteristici formale ale contextului lingvistic imediat. Trăsăturile din contextul imediat constau în elemente lexicale propriu-zise care servesc orientării atenției cititorului asupra unui anumit personaj. Căruia i se atribuie, cel puțin parțial, perspectiva înfățișată în DIL. Acestea sînt reprezentate de incize naratoriale sub forma verbelor de comunicare ce introduc, de regulă, DD sau DI (*a spune, a răspunde* etc.), a verbelor psihologice sau de simțire (*a gândi, a simți, a se întreba, a auzi* etc.) sau a enunțurilor explicative, mai mult sau mai puțin extinse, intercalate în paranteze în textul investigat :

(1) *But this question of love (she thought, putting her coat away), this falling in love with women. (Mrs Dalloway, p. 37)*

„Dar chestiunea aceasta a dragostei (se gîndi ea, scoțîndu-și mantoul), dragostea aceasta pentru femei.”

Aceste categorii de elemente pot însoți DIL, dar atunci ele sînt dislocate, apărînd imediat după sau înaintea procedului, sau intercalate, marcînd reproducerea și, implicit, schimbarea perspectivei, funcționînd, potrivit lui R. Pascal (apud B. McHale, 1978 : 268), drept „punte” între narațiunea diegetică și DIL.

1.1.3. Caracteristici lexicale de evocare a idiomului și registrelor vorbirii. DIL prezintă o serie de caracteristici formale care țin de maniera specifică de exprimare a personajului, de oralitate, de anumite variante în uzul lingvistic (*registre ale vorbirii*). Astfel de elemente sînt „indicii lexicali minimali” amintiți de B. McHale (1978), care sugerează oralitatea¹ : (1) elemente expresive — (a) interjecții, onomatopee, exclamații ; (b) adjective și adverbe hiperbolice, care indică prezența unei instanțe interpretative diferite de cea naratorială (*excelent, groaznic, înfiorător* etc.) ; (c) termeni de afectivitate ; (2) cuvinte clișee, elemente ale comunicării fatice (*păi bine, adică* etc.) ; (3) adverbe de afirmație și negație (*da, nu, firește* etc.) ; (4) alte tipuri de colocvialisme. Caracteristicile lexicale ale DIL constau, de asemenea, în elemente cu valoare caracterologică, idiosincratică, evocînd o manieră de exprimare incompatibilă cu cea a naratorului :

(2) *It was an extraordinary summer — all letters, scenes, telegrams — arriving at Bourton early in the morning, hanging about till the servants were up; appalling tête-à-têtes with old Mr Parry at breakfast;... (Mrs Dalloway, p. 71)*

„A fost o vară extraordinară — toată numai scrisori, scene, telegrame — sosirea la Bourton, în zori, așteptînd pînă s-au trezit servitorii, groaznice *tête-à-têtes* cu bătrînul domn Parry la micul dejun ;...”

Mai apar în DIL elemente care, sugerînd prezența exprimării orale, uzuale, indică, totodată, relațiile de rol, marcînd cu acuratețe poziția enunțiativă a emițătorului : termeni de alintare (*tăticu’, mătușă*).

Grație particularităților lexicale, DIL poate indica, alături de oralitate și idiostil, implicit sau explicit, varianta stilistică în uzul lingvistic prin reverberația specifică a elementelor sau prin sugerarea unor componente ale contextului de situație cu care aceasta se corelează. B. McHale

¹ Pentru o prezentare mai detaliată a acestor elemente, vezi Șt. Oltean, 1977.

(1978), invocînd teza lui M. Bahtin (1970) potrivit căreia tradiția centrală a romanului nu o constituie textele monologice, ci juxtapunerea polifonică, citarea mai multor variante ale discursului social, postulează în DIL o modalitate particulară de reprezentare a discursului social în roman. În textele selectate am constatat această proprietate a procedului, care prezintă, deseori, frînturi provenite din limbajul unor medii diferite (grupuri sociale, limbaj gazetăresc etc.).

1.2. Caracteristici semantice. Includem în această categorie particularitățile de conținut ale structurii narative în DIL. Relevanța conținutului în perceptibilitatea procedului este mult controversată în literatura de specialitate, negîndu-i-se, uneori, funcția indicială, considerîndu-l, alteleori, drept semn esențial al caracterului mimetic (citațional) al enunțului reprodus (cf. M. Bahtin). Cercetătorii axați pe *langue* acordă, de regulă, importanță proprietăților formale ale procedului, excluzînd conținutul din abordare. O astfel de poziție este exprimată de Ch. Bally (1914, apud B. McHale, 1978 : 272), în a cărui accepțiune DIL, alături de celelalte procedee de reproducere a discursului, este un tip sintactic definit prin semne gramaticale și nu unul semantic, deoarece funcția indicială a incompatibilității dintre maniera de exprimare a locutorului (personajul) și a raportorului (naratorul) nu se corelează cu o incompatibilitate de conținut („gîndul reprodus”); în caz contrar, conchide Bally, DIL s-ar defini din punct de vedere extralingvistic ca *figure de pensée*, adică nu în cadrul limbii, ci al vorbirii. Totuși, Bally se vede silit să admită existența de cazuri în care indicii formali sînt neconcludenți și specificitatea discursului reiese „doar din situația sau din natura și combinația gîndurilor” (apud G. Strauch, 1974 : 44).

Constatînd neajunsurile demersului sintactic, G. Strauch (1974) încearcă să-l depășească, subliniînd cerința imperioasă de a se situa în centrul atenției noțiunea semantică — în concepția sa — de *reproducere* a discursului, noțiune din care degajă marca semantică + *mediat*, indicată, în cazul DIL, de elemente lexicale din contextul imediat sau, în cazul absenței acestora, de *oblicitatea* procedului, și marca semantică + *literal*, specificată prin „intonația de diferențiere”, exprimată prin mărci sintactice sau lexicale (topică, elemente expresive, elemente lexicale cu valoare idiosincratică etc.). Preocupat de degajarea unor mărci semantice operaționale, cercetătorul francez refuză să abordeze problema conținutului propriu-zis vehiculat de DIL, din considerentul că acesta nu poate servi departajării enunțului raportorului de cel al locutorului. Motive similare determină rețineri din partea lui R. Pascal (apud B. McHale, 1978 : 273) care ratifică conținutul ca indice al DIL numai în cazul irelevanței celorlalte caracteristici.

Pe de altă parte, însă, orientările care transferă accentul de la „forme limbii” asupra „figurilor gîndirii”, deci, cele axate pe *parole* sau *performanță*, acordă importanță factorilor extralingvistici, cu precădere semantici, în definirea procedului. Este tipică, în această ordine de idei, concepția școlii lingvistice germane întemeiată de K. Vossler la începutul secolului nostru, care, prin exclusivismul caracteristic, incriminează punctul de vedere lingvistic și plasează definirea DIL în domeniul extralingvisticii, în speță al psihologicului. V. Voloșinov (1973) supune unei magistrale examinări critice orientările divergente ale școlii de la Geneva și ale școlii

germane și propune o sinteză în care caută să reconcilieze sistemicul cu fapte din afara sistemului prin focalizarea asupra mutațiilor inerente în cadrul fiecărei manifestări individuale a procedului, accentuând, însă, în mod sensibil, rolul acestora din urmă. În concepția sa, factorul esențial în perceperea DIL îl reprezintă *intonația specifică* imprimată de personaj enunțului, fapt strins corelat cu „orientarea evaluativă a vorbirii sale” (1973:155). Caracteristica semantică fundamentală constă, în opinia cercetătorului sovietic, în „suspendarea accentelor și intonațiilor autorului” (în concepția noastră, a naratorului) în cadrul aceleiași structuri lingvistice prin intruziunea judecăților altcuiva, adică ale personajului (*ibidem*). Concluzia nu diferă în mod sensibil de cea a lui M. Bahtin (1970), numai că la ultimul supralicitețarea aspectelor conceptuale conduce la excluderea lingvisticului.

Studii mai recente ², care abordează de pe poziții teoretice actuale, dar diferite, implicațiile semantice ale procedului, delimitează aspectul semantic în baza conținuturilor generale vehiculate de DIL (*aspect tematic*), distingând mai multe valențe ale procedului, reductibile la două clase fundamentale — redarea fluxului conștiinței și a discursului exterior (vezi M. Mancaș, 1972; și B. McHale, 1978) — sau la unul singur — redarea fluxului conștiinței, cu precădere a nivelului preverbal al acesteia (vezi A. Banfield, 1973; și S. Y. Kuroda, 1976)³. Spre deosebire de alte concepții menționate (cf., în special, V. Voloșinov, 1973), a căror consecință este invocarea, în ultimă instanță, a conținutului particular al mesajului pentru explicarea perceptibilității DIL — ceea ce presupune prezența, de fiecare dată, a unor factori *ad hoc*, dificil de încadrat într-o schemă operațională —, focalizarea asupra aspectului tematic oferă, prin generalitate și abstractizare, un avantaj pentru elucidarea mecanismului prin care conținutul mesajului se constituie în sensul indicial al DIL. Din astfel de considerente l-am avut și noi în vedere în analiza semantică a textelor în DIL selectate din romanul Virginiei Woolf, unde am distins următoarele tipuri semantice: (1) DIL care redă procese interioare — (a) reflecții ale personajului (dialog intrapersonal, retrospecție, reflecție colectivă) și (b) reprezentarea nivelului preverbal (senzorial) și al conștiinței spontane, nonreflexive a personajului, fapt de natură să sugereze că DIL nu este în toate cazurile un procedeu de reproducere a discursului, deoarece, în astfel de situații, nu ar avea la bază o aserțiune, un act de vorbire al personajului, întemeiat pe un act de gândire al acestuia — și (2) DIL care redă discursul exterior, tip deosebit de bine reprezentat în corpusul de texte selectat.

1.3. Aspecte pragmatice. Examinarea aspectelor pragmatice ale discursului narativ a format obiectul mai multor studii recente, care indică prioritatea acestui nivel în raport cu cel semantic și sintactic în specificarea narativității și literarității.

Vom înțelege prin pragmatica structurii de text în DIL mediația specifică și funcțiile procedului în procesul de transmitere a mesajului.

² Nu includem în această categorie lucrările lui M. Bahtin și V. N. Voloșinov, deoarece ele au fost publicate inițial în anii '30.

³ Pentru prezentarea unor aspecte ale concepțiilor lui A. Banfield și S. Y. Kuroda în legătură cu discursul indirect liber, vezi Șt. Oltean, 1980.

O astfel de accepțiune a termenului presupune unele precizări datorită nuanțării sau chiar modificării semnificației sale uzuale, ceea ce este, însă, firesc, deoarece în centrul preocupărilor noastre nu se află textul global în mediația sa, ci un constituent textual, o structură de text, motiv pentru care problema în discuție ar putea fi tratată în cadrul semanticii propriuzise a textului literar. Or, având în vedere că DIL reprezintă un mod particular de comunicare a mesajului, întemeiat pe schimbarea poziției enunțiative a emițătorului și implicind o atitudine a naratorului față de enunțul reprezentat al personajului (vezi mai jos), precum și posibilitatea subliniată de J. S. Petöfi (1977) de a distinge o pragmatică intratextuală care operează la nivel contextual (adică al contextului verbal al operei, în cazul nostru), considerăm îndreptățită tratarea în cadrul dimensiunii pragmatice a aspectelor menționate, dimensiune ce se identifică, aici, parțial, cu teoria expresiilor deictice sau indexice.

1.3.1. Contextualizarea discursului indirect liber. Un aspect fundamental al problemei enunțate îl constituie „contextualizarea” DIL, operație în cadrul căreia un loc privilegiat îl deține identificarea poziției discursului în raport de emițător și receptor — indici ai relației comunicative primare (C. Vlad, 1978 : 380). La acest nivel se produce o integrare a faptelor sintactice și semantice din discurs în scopul caracterizării, în conformitate cu Ch. Fillmore (1976), (1) a setului de lumi în care discursul poate îndeplini un anumit rol — aspectul exterior al procesului, constînd în natura lumilor în care discursul poate fi parte componentă a evenimentului comunicativ —, împreună cu (2) a setului de lumi posibile compatibile cu conținutul mesajului — aspectul interior al procesului, constînd în specificarea proprietăților posibile ale lumilor instituite de discurs. Procesul analitic pe care se sprijină o astfel de operație e denumit de lingvistul american contextualizare și comportă, așadar, un aspect exterior și unul interior.

Caracteristicile formale și semantice ale DIL permit contextualizarea procedurii : unele figurează în contextualizarea externă a naratorului (cele care conferă oblicitate enunțului, elementele lexicale care sugerează reproducerea discursului, aspecte semantice corelate cu perspectiva naratorială etc.), pe cînd altele figurează în contextualizarea internă a personajului (o serie de elemente deictice, auxiliarele de modalitate, elementele care conferă literalitate enunțului, subsumabile noțiunii de „intonatie prin diferențiere” : elemente expresive, elemente cu valoare idiosincratică și de evocare a registrelor vorbirii, aspecte ale conținutului). În consecință, structura de text în DIL prezintă o interpenetrare a vocilor naratorului și personajului, a planurilor narative, avînd, astfel, cel puțin două surse : personajul, a cărui perspectivă o înfățișează, și naratorul, ale cărui mărci impregnează discursul raportat, ceea ce transformă procedeul într-un vehicul deosebit de adecvat, din punct de vedere structural, transmiterii distanței față de personaj sau manifestării empatiei în cazul confundării poziției enunțiative și denotative a emițătorului, sau, chiar, în cazul prezenței precumpănitoare a mărcilor personajului, redării „obiectivate” a proceselor interioare, situație care coincide cu o maximă subiectivare a narării întemeiate pe DIL și pe care am subsumat-o, în analiza efectuată, empatiei. Este interesant de remarcat că V. Voloșinov (1973 : 155) vede specificitatea DIL și, implicit, deosebirea sa față de MI, într-o pro-

prietate asemănătoare, strălucit surprinsă într-o reacție la adresa punctului de vedere psihologizant în definirea procedului: „în fenomenul lingvistic obiectiv al discursului indirect liber (*discursul evasidirect*) nu avem de a face cu o combinație a empatiei și distanțării în cadrul unei conștiințe individuale, ci cu o combinație a accentelor personajului (empatie) și ale autorului (distanță) în cadrul uneia și aceleiași construcții lingvistice”.

Avantajul demersului care acceptă premisele teoretice expuse mai sus constă în posibilitatea fundamentării comunicaționale a procedului, capabilă să releve specificitatea DIL, care nu rezidă, în principal, în caracterul nonasertoric al discursului, relevant de A. Banfield și S. Y. Kuroda, nici în natura sa atipică sau hibridă („amestec” de DD și DI) pomenită de unii cercetători, ci, în termenii lui V. Voloșinov (1973 :142), „într-o nouă tendință pozitivă în receptarea activă a discursului altcuiva”.

1.3.2. Fundamentarea din punctul de vedere al teoriei comunicării a discursului indirect liber. Autor, narator, personaj, mesaj în discursul indirect liber. Discursul indirect liber este, în esență, un procedeu literar a cărui întrebuintare este dependentă de tehnica comunicării narative, deci, de intențiile de comunicare ale autorului. Față de autor, DIL este, așadar, o structură de text care îi permite să transmită într-o manieră particulară, sub un anumit raport, mesajul cititorului.

Situarea DIL în contextul comunicațional al operei se impune ca un preambul la cercetarea funcțiilor procedului. Dacă la unul din poli am identificat naratorul și personajul, atunci, acceptând ipoteza lui G. Genette (1972 :265) că receptorul este situat întotdeauna pe același nivel narativ cu emițătorul, se poate postula drept destinatar al structurii de text investigate cititorul virtual, pe de o parte, împreună cu „eu”-l dedublat al personajului (cazul este ilustrat, spre exemplu, de redarea dialogului interior în DIL) sau un alt personaj (spre exemplu, în cazul în care DIL redă discursul exterior), pe de altă parte⁴. Caracteristice DIL sînt, așadar, angrenarea simultană a mai multor elemente ale situației în comunicarea narativă, relaționarea lor mai complexă decît în cazul altor procedee de reproducere a discursului (spre exemplu, MI), deschiderea mai multor perspective ale narațiunii, ceea ce se asociază frecvent cu ambiguitatea poziției enunțative și interpretative a emițătorului — fenomen care poate susține, față de cititor, un efect al dualității în personaj :

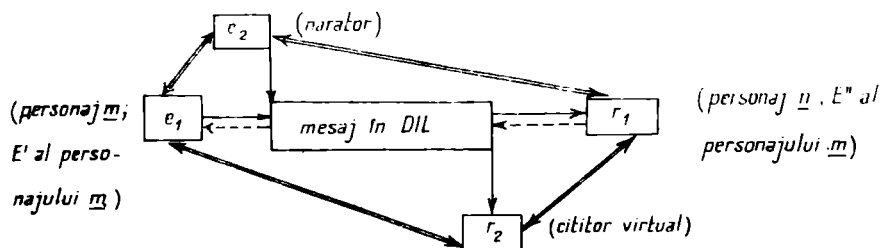
(3) *They had just come up — unfortunately — to see doctors. Other people came to see pictures; go to the opera; take their daughters out; the Whitbreads came “to see doctors”. . . Was Evelyn ill again? Evelyn was a good deal out of sorts, said Hugh, intimating. . . that his wife had some internal ailment, nothing serious, which, as an old friend, Clarissa Dalloway would quite understand. . . (Mrs Dalloway, p. 8)*
 „Tocmai veniseră — din păcate — să consulte medici. Alții vin să vadă filme; să meargă la operă; să-și scoată fiicele în lume; familia Whitbread venea „să consulte medici”. . . Evelyn era iarăși bolnavă? Evelyn nu se simțea bine deloc, spuse Hugh, sugerînd . . .

⁴ Situația înfățișată este cea ideală. În manifestările sale concrete, discursul indirect liber poate realiza raporturi comunicative mult mai complexe.

că soția lui suferă de o boală internă, nimic grav, ceea ce Clarissa Dalloway, în calitate de veche prietenă, va înțelege perfect fără să mai fie nevoie să spună el ce anume.”

În acest exemplu, prin prisma eroinei (Clarissa Dalloway) se desfășurează dialogul exterior cu un alt personaj (Hugh Whitbread); redarea literală a unor exprimări produce distanțarea protagonistei nu numai de interlocutor, ci și de propriul ei discurs exterior, ceea ce se corelează cu o dualitate în personaj.

Redăm mai jos schema raporturilor comunicative realizate de DIL în contextul operei narative.

Raporturile comunicative realizate de DIL în contextul operei narative

În modelul propus, e_1 și e_2 sînt emițători ai mesajului în DIL, r_1 și r_2 , receptori, iar E' și E'' , faze ale „eu”-lui dedublat al personajului; săgeata simplă indică direcția comunicării, săgeata întreruptă, posibilitatea alternării rolurilor lui E' și E'' în cazul comunicării intrapersonale — E'' devenind, la rîndul său, emițător al mesajului adresat lui E' , emițător inițial —, iar săgeata dublă, implicarea elementelor în cadrul comunicațional global al operei, unde esențial este raportul stabilit între narator și cititorul virtual în mediația textului.

Schema ilustrează modul de angrenare a planurilor narative în cuprinsul structurii în DIL, precum și caracterul bivalent al comunicării: între e_1 , e_2 — emițători — și r_1 , r_2 — receptori —, pe de o parte, dar și între e_1 — personaj — și e_2 — narator —, pe de altă parte. În consecință, DIL realizează interacțiunea comunicativă, dialogul, nu numai în mediația textului și în interiorul său pe diferite niveluri în calitate de termen relațional al polilor comunicării, ci și între niveluri, ceea ce conferă procedurii o complexitate comunicațională inegalabilă în cadrul celorlalte modalități de reproducere a discursului.

2. În DIL se statuează, așadar, un raport de tip nou între enunțul reprodus și contextul naratorial. Focalizarea asupra factorilor diferiți ai structurării procedurii, relaționarea lor, relevarea rolului fiecărui tip de elemente în parte îngăduie surprinderea specificității acestui raport, specificitate care constă în imixtiunea sau fuzionarea vocilor personajului și ale naratorului în cuprinsul aceleiași structuri de text.

BIBLIOGRAFIE

- Bahtin, Mihail, 1970, *Problemele poeziei lui Dostoievski*, București, Editura Univers.
- Banfield, Ann, 1973, *Narrative Style and the Grammar of Direct and Indirect Speech*, in "Foundations of Language", 10.
- Benveniste, Émile, 1966, *Problème de linguistique générale*, vol. I, Paris, Gallimard.
- Benveniste, Émile, 1971, *Problèmes de linguistique générale*, vol. II, Paris, Gallimard.
- Fillmore, Charles J., 1976, *Pragmatics and the Description of Discourse*, in Siegfried Schmidt (edit.), *Pragmatik/Pragmatics 2*, München, Wilhelm Fink.
- Franceur, Louis, 1976, *Pour une typologie du monologue intérieur*, in « Neohelikon », IV, 3–4.
- Genette, Gérard, 1972, *Figures III*, Paris, Seuil.
- Hamburger, Käte, 1968, *Die Logik der Dichtung*, Stuttgart, Ernst Klett.
- Kuroda, S. Y., 1976, *Reflections on the Foundations of Narrative Theory*, in Teun A. van Dijk (edit.), *Pragmatics of Language and Literature*, North Holland.
- Mancas, Mihaela, 1972, *Stilul indirect liber în româna literară*, București, Editura didactică și pedagogică.
- McHale, Brian, 1978, *Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts*, in PTL, 3, North Holland.
- Ohmann, Richard, 1970, *Generative Grammars and Literary Style*, in Donald S. Freeman (edit.), *Linguistics and Literary Style*, New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Oltean, Ștefan, 1977, *Considerații asupra naturii limbajului uzual*, in CL, XXII, 1, Cluj-Napoca.
- Oltean, Ștefan, 1980, *Observații asupra structurii narative în stilul indirect liber*, in Mircea Borecilă et al. (eds.), *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, I, Cluj-Napoca.
- Petőfi, János S., 1977, *Semantics -- Pragmatics -- Text Theory*, in PTL, 2, North Holland.
- Strauch, Gérard, 1974, *De quelques interprétations récentes du style indirect libre*, in « Recherches anglaises et américaines », 7.
- Vlad, Carmen, 1978, *Schiță pentru cercetarea semiotică a vorbirii*, in SCL, III–IV, București.
- Vološinov, V. N., 1973, *Marxism and the Philosophy of Language*, New York, Londra, Seminar Press.

TEXTE

Virginia Woolf, *Mrs Dalloway*, Harmondsworth, Penguin Books, 1964.

FREE INDIRECT DISCOURSE: A DESCRIPTION OF THE NARRATIVE STRUCTURE

(Summary)

The paper proposes to investigate the characteristics of free indirect discourse (*style indirect libre*) with a view to revealing its specificity in the structuring of the literary narrative. Formal, semantic, and pragmatic features are distinguished, and aspects of the communicative role of free indirect discourse are captured. The results indicate that free indirect discourse sustains a new type of relationship between the reported utterance and the narratorial context, which consists in the interference or overlap of the character's and the narrator's voices within the same text-structure.

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat, I, sub conducerea lui PETRU NEIESCU, de EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, XXXII + 174 p. (cuprinzând 7 hărți introductive, 155 hărți mari, CXVI hărți interpretative și sintetice) + [broșura] *Date despre localități și informatori*, 154 p.

Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca își adaugă la bogatul său bilanț de realizări încă o lucrare de prestigiu: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat* (NALR — Banat), parte componentă din seria atlaselor regionale, destinate explorării graurilor românești teritoriale, pe unitățile reprezentate de regiunile istorice, pe baza materialelor dintr-un număr mult mai mare de localități anchetate decât pentru *Atlasul lingvistic român*, partea I și II (ALR I și II).

Cele 100 de localități (numerotate de la 1 la 100), reprezentind o rețea de aproape cinci ori mai deasă decât a ALR I și II (17 + 6), puncte, au fost împărțite egal pentru anchetare între E. Beltechi (regiunea sudică), I. Faiciuc (nord-vestică) și N. Mocanu (nord-estică) (vezi h. 1, p. 11; localitățile sint plasate și în harta fizică a Banatului, p. 3). La adunarea materialului au colaborat parțial P. Neiescu, Maria Purdela-Sitaru și E. Dorcescu.

Materialul a fost adunat în anii 1969–1971, cu Chestionarul Noului Atlas lingvistic român (publicat în FD, V, 1963), utilizându-se transcrierea fonetică a ALR.

Pentru consultarea și studierea materialului cuprins în hărți, pentru diferite alte probleme de istorie socială, onomastică, folclor etc., de un real folos este broșura amintită, care cuprinde, în ordinea punctelor anchetate, informații privitoare la: poziția geografică a localității, numele părților satului/comunei, ocupația locuitorilor și relațiile cu localitățile învecinate și cu orașele din apropiere, particularități ale graiului local (în comparație cu graiurile vecine), trecutul așezării și locul de origine a locuitorilor; cuprinde, de asemenea, un mare număr de antroponime (prenume, nume de familie, supranume) și toponime, precum și date asupra subiecților anchetați.

Prefața (p. V–IX), semnată de P. Neiescu, aduce informații privitoare la alegerea localităților (să reprezinte toate graiurile românești, inclusiv ale așa-numiților bufeni; de reținut că rețeaua cuprinde toate punctele anchetate pentru ALR I și II, precum și unele din *Atlasul* lui G. Weigand; așadar NALR — Banat oferă posibilitatea confruntării stadiului dialectal actual cu cel interbelic, respectiv de la sfârșitul secolului trecut), felul în care s-a procedat la culegerea pe teren a materialului (și la verificarea lui), modul de prezentare a materialului în volumul I și în cele următoare: pe hărți mari (textuale), pe hărți mici, interpretative și sintetice. Se menționează că vor fi întocmite, ulterior, volume de texte dialectale (însoțite de glossare), precum și un glosar general, care va conține cuvintele din întregul material înregistrat.

Volumul cuprinde, după lista localităților anchetate (cu corespondențele dintre NALR — Banat, ALR I și ALR II și WLAD) (p. XI), un foarte util și binevenit indice al „cuvintelor-titlu și al hărților interpretative cu corespondențele dintre NALR — Banat și atlasele lingvistice românești și romanice” (p. XIII–XVII), un prețios indice alfabetic al termenilor existenți în hărți (cu indicarea numărului hărților și al punctelor respective) (p. XIX–XXXII), cinci hărți referitoare la istoria Banatului (p. 5–7) și una la densitatea populației (p. 8).

Volumul I al NALR — Banat utilizează material referitor la *corpus omenesc* (părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale)¹, prezentat, cum s-a menționat, pe trei feluri de hărți.

Hărțile mari (4–155), cu caracter predominant² lexical, au titlurile (traduse și în limba franceză) stabilite în conformitate cu chestionarul, avind în vedere interesele macrosis-

¹ În atlasele regionale ordinea în care se publică materialul, pe capitole, este aceeași pentru a exista, firește, posibilitatea urmăririi termenilor, formelor, fenomenelor la scara dialectului dacoromân. Cum și în ALR I și ALR II (de asemenea în ALRM I și II) materialul e grupat pe capitole semantice (cel privitor la corpus omenesc este cuprins în volumul I), există deci posibilitatea confruntării stadiilor dialectale distanțate de cca patru decenii. Prin urmare există condițiile de comparare și studiere a faptelor de limbă pe plan sincron și diacronic.

² Spun „predominant”, deoarece răspunsurile fiind reproduse în transcriere fonetică, ele, toate, servesc și la cunoașterea aspectului fonetic și (prin numeroasele forme pe care le conțin) morfologic al graiurilor.

temului dialectal și al limbii comune, chiar dacă termenul din titlu nu se întâlnește în răspunsuri (Arčer, h. 78; Omoplat, h. 106; Peritoneu, h. 150) sau apare în foarte puține puncte (Mărul lui Adam, h. 84; Pișc, h. 90).

Hărțile interpretative (numerotate, împreună cu cele sintetice, de la I la CXVI), plasate, cînd spațiul a îngăduit, pe aceeași pagină cu hărțile mari corespunzătoare, în colțul din stînga jos, astfel la sfîrșitul volumului, sînt numite astfel fiindcă au rolul de a „prelucra” materialul hărților mari din punct de vedere fonetic (p. 20, h. 10: *Pieptene*, h. IV: Grupul *pie-* în *Pieptene*; p. 52, h. 42: *Urreche*, h. XXI: Sunetul *k* în *Ureche*), morfologic (p. 65, h. 55: *Nară*, h. XXVII: Răspîndirea formelor de singular *Nară*, *Nare*; p. 141, h. 131: *Pulpa picio-rului*, h. LXXX: Răspîndirea formelor de singular *Pulpă*, *Pulpe*, *Pulpie*), morfonologic (p. 27, h. 17: *Creață*, h. VIII: Neutralizarea opoziției sg.-pl. în *Creață*; *Creșe*; p. 112, h. 102: *Coastă*, h. LXI: Opoziția sg.-pl. în *Coastă*; *Coaste*), derivativ (p. 82, h. 72: *Buzat*, h. XI: Răspîndirea sufixelor *-at* și *-os* în *Buzat*, *Buzos*), lexical, fie hărți „rezumative” (p. 68, h. 58: *Batistă*, h. XXIX: Termeni pentru *Batistă*; p. 88, h. 78: *Arčer*, h. XLIII: Termeni pentru *Arčer*), fie „selective” (p. 106, h. 69: *Astmă*, h. LV: Principali termeni pentru *Astmă*; p. 107, h. 97: *Tuberculoză*, h. LVI: Răspîndirea formelor *Ofiică*, *(I)efiică*, *(I)epiică* [pe harta mare apar și alte forme: *tuberculoză*, *tusă* etc.]).

În hărțile sintetice, plasate la sfîrșitul volumului, sînt prezentate de două ori mai multe fenomene: Răspîndirea formelor *Prost*, *Nărod*, *Bolind*, h. CVIII, p. 171; Frecvența formelor cu *-u* silabile în *Ochi*, *Mușchi*, *Junghi*, h. CIX, p. 172.

Consider că puteau fi prezentate pe hărți interpretative și alte fenomene oferite de hărțile mari, ca: (ii) *curge/cure* (nasul) (h. 52); pl. *bărbi/barbe/berbe/bărbii* (h. 75) (cf. ALRM I, p. 49); sg. *unghe* (formă normală din lat. *ung(u)la*, cf. ar. *ungl'e*, mr. *ungl'a*), (ulterioară, mai puțin răspîndită) *unghiie* — pl. *unghe/junghi* (= *unghi*, bisilabic)/*unghii* (h. 126) (cf. ALR I, h. 52); (pe lingă formele de singular pentru *umăr*, h. LXX: pluralul, de genuri diferite, *umeri* (m.)/*umere* (f.), coexistente și în aceeași localitate (h. 107) (cf. ALRM II, h. 110); *incărunțeș-te/cărunțește* (h. 9) (cf. ALRM II, h. 6); (fluier, suier etc.) *din degete/în degete* (h. 81).

În volum sînt bine reprezentate fenomenele caracteristice subdialectului bănățean, dintre care voi semnală: existența fricativelor *z*, *ș*; *g*, *c* (vezi, de pildă, h. 38: *Genă*; h. 128, XCII: *Genunchi* — cu o arie nordică, restrînsă, în care apare reflexul *j*, ca în subdialectul crișean, h. 39: *Sprincănă*, h. 43: *Cercel*³), a africatelor *d'*, *c'* < *d*, *t* (vezi h. 10: *Pieptene*⁴), a nazalei palatale *n* < *n* + *i* (*rinie*, „rilie”, h. 88, XLVIII; *călcîr* (e) „călcîr”, h. 131, LXXXI — apare însă *i* într-o arie nordică, legată de subdialectul crișean, vezi *supra*, precum și în două mici arii sudice), evoluția grupurilor *cl'*, *gl'* + *u*: în partea nordică *g'*, *k'*⁵, în cea sudică (cu menținerea lui *-u*) *gju*, *kju* (vezi h. 103; *Junghi*, h. XCI, p. 166: Reflexele grupului — *gl'* + *u* în *Junghi*; p. 36: *Ochi*, vezi și h. XV); africata *g'* (însă în nordul regiunii: *z* (vezi h. 71, 72 *Buză*, *Buzat*).

În ALRM II, Introducere. E. Petrovici declară: „Un atlas lingvistic este cu atât mai util, cu cît numărul localităților anchetate precum și acela al întrebărilor puse în aceste localități este mai mare” (p. 3). Constatarea, firească, se confirmă, utilizînd materialul NALR — Banat, chiar în cazul structurării dialectale a dacoromânei. În studiul său *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român* (republicat în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 38—49), E. Petrovici, pentru fiecare dintre cele patru (cinci) subdialecte — muntean, moldovean, bănățean, crișean „(și poate și cel maramureșean)” (*ibidem*, p. 44) — găsește și un număr de cuvinte sau forme, alese din ALR I (ca avînd o rețea mai densă de puncte), a căror răspîndire, indicată pe hărți, este asemănătoare ariilor stabilite pe baze fonetice.

Se constată însă că datele ALR I nu coincid intru totul cu cele din NALR — Banat. Astfel, urmîrind harta 1, din studiul lui E. Petrovici menționat, vedem că forma *rinichi* nu este atestată (de ALR I, repet) în Banat (vezi și ALRM I, h. 71), ci numai *rărunchi*, *bobric* (*bubric* etc.); în NALR — Banat, h. 101, LX, *rinichi* este înregistrat într-o mulțime (28) de localități; în Șislarovăț, jud. Arad (punctul 69), ALR I atestă numai forma *mai* „ficat”, pe cînd în

³ În punctul 56, Comloșul Mare, s-a înregistrat *sprincănă*, *cercél*. Din broșura *Date ...*, aflăm explicația: în comună trăiesc locuitorii originari din Oltenia, Crișana și Transilvania (p. 89).

⁴ Întimplător nu se găsește un exemplu potrivit; în cuvintele *deget*, *degeră*, *des*, *lîndină* (h. 124, LXXIII; h. 125, LXXIV; h. 14, VI; h. 20, XI) *d* nu a avut o evoluție obișnuită.

⁵ În Comloșul Mare (vezi *supra*) însă: *Képten*.

⁶ Caracterul mai dur (în comparație cu restul graiurilor) al consoanelor *g*, *k* < *gl*, *cl* a fost înregistrat și de E. Petrovici în ALR II: vezi ALRM II, h. 59; Sunetul *g* în cuvîntul *Sughîș*; *ibidem*, h. 7: sunetul *k* în cuvîntul *Păduchios*; în Banat apar *g*, respectiv *kj*, față de *g*, *k* în graiurile din Muntenia, Moldova etc.

⁷ De fapt apare și în alte graiuri, vezi ALRM I, h. 109: Sunetul *z* în *Visez*.

NALR — Banat întâlnim în aceeași localitate (punctul 98) și răspunsul *fical*, în plus, fapt mai important, acest termen apare și în alte localități din jur, în aria lui *mai* din ALR I (h. 46; vezi și ALRM I, h. 69); formele *ciupesc* și *ciup*, neînregistrate de ALR I în graiurile bănățene (vezi și ALRM I, h. 134), în NALR — Banat apar în aceeași localități (h. 90, I.); pe harta la care mă refer, nu întâlnim cuvântul *chel* în subdialectul bănățean (vezi și ALRM I, h. 16), în timp ce în NALR — Banat apare într-un mare număr de localități (uneori cu indicația [R] = termen recent, ca al doilea, dar și ca primul răspuns) (h. 23); *burlă*, consenmat numai în sudul regiunii bănățene (vezi și ALRM I, h. 60), există în NALR — Banat (h. 113, LXIX) în destul de multe localități, chiar și de-a lungul Mureșului (uneori cu precizarea [R]).

Subliniez că volumul prezentat aici, conținând numai materialul privitor la corpul omenesc, nu oferă posibilitatea confruntării ariilor și a celorlalte cuvinte, din alte sfere semantice, de pe hărțile studiului lui E. Petrovici. Menționez, de asemenea, că nu mi-am propus aici nici compararea răspîndirii cuvintelor, a formelor considerate caracteristice unui subdialect sau altul de către alți cercetători, așa cum nu utilizez nici hărțile celorlalte volume de atlase regionale apărute.

În urma acestor confruntări, incomplete, rezultă, cum era de așteptat, că NALR — Banat și, bineînțeles, celelalte atlase regionale, beneficiind de o rețea mai mare de puncte, înregistrând mutațiile lingvistice impuse de evoluția societății, de progresul economic și cultural, aduc date și elemente noi precum și precizări în privința ariilor lingvistice, mai ales lexicale, trasate pe baza ALR. Rezultă, de asemenea, necesitatea utilizării, în probleme privind limba națională, a atlaselor regionale pe limbă cele generale.

Diferențe între ALR și atlasele regionale se constată îndeosebi, cum e și firesc, în privința termenilor noi, legați direct de ridicarea standardului de trai și a nivelului cultural. Volumul nostru permite constatări de acest fel (vezi mai sus și exemplul *rinichi*).

În ALR I termenul *epilepsie* nu a fost înregistrat niciodată, în întreaga țară (h. 119, cf. ALRM I, h. 165), în NALR — Banat apare (pe alocuri cu indicația [R]) în 18 localități (chiar dacă, în unele, în variante diformate, *epidepsie*, *epedepsie* etc.) (h. 152); termenul *febră* nu e înregistrat niciodată la dacoromâni pe hărțile ALR I (110, vezi și ALRM I, h. 149), NALR — Banat îl atestă (cu sau fără precizarea [R]) în opt puncte (h. 146); în ALR I (h. 122, vezi și ALRM I, h. 167) nu apare, în Banat, termenul *tuberculoză* (înregistrat doar în trei puncte, în alte părți ale țării); în NALR — Banat este aproape general răspîndit (h. 97; vezi și h. 98: *tuberculos* și, în numeroase localități, *tebecist*); deși boala a făcut ravagii în timpul primului război mondial, termenul *tifos* apare în ALR I (h. 121; ALRM I, h. 166) numai într-o parte a Banatului, pe cînd în noul atlas cuvîntul este general (h. 149, LXXXVIII); dacă în ALR, la harta 148, *Doctorie* (intitulată astfel datorită răspunsurilor din Muntenia și Moldova), în Banat apar termenii (inadevați) *medifină*, *medefinuri* etc., în noul atlas este aproape general cunoscut și întrebuințat *medicamente* (cu unele variante formale).

Importanța și bogăția materialului NALR — Banat, doar semnalate aici, vor fi și trebuie valorificate prin studii speciale, inițiate de înșiși autorii valoroasei opere⁸. Subliniez și calitatea materialului din punct de vedere al înregistrării lui: deși anchetele au fost efectuate de trei cercetători, notarea se dovedește, în limitele posibilului, uniformă. La același nivel elevat se situează și redactarea materialului. Volumul a apărut în condiții tehnice într-un totu corespunzătoare.

Aprilie 1981

I. Pătruș

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁸ P. Neieșcu, *O arie arhaică în subdialectul bănățean*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 187—191; E. Beltechi, *Trei arii bănățene: do(—), pro-, ză-*, *ibidem*, p. 174—186; *idem*, *Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)*, în „Studii de limbă, literatură și folclor”, vol. IV, Reșița, 1978, p. 115—127; I. Falcuș, *Note asupra graiului din Comloșul Mare (jud. Timiș)* în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 247—252; *idem*, *Diflogul ea în poziția „e” în unele graiuri din Banat*, *ibidem*, XXIII, 1978, p. 207—220; Nicolae Mocanu, *Adjectivul flor (< lat. florus) și derivatele sale*, *ibidem*, XXI, 1976, nr. 2, p. 189—198.

SABINA TEIUȘ, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 181 p.

Dacă la citirea titlului *Coordonarea* ... te întrebi ce oare s-ar mai putea spune în acest domeniu, fie chiar și pe baza materialului oferit de graiuri, la sfârșitul lecturii cărții, în fața nebnănuitei bogății a constatărilor, a observațiilor, a atitor laturi pînă la Sabina Teiuș ascunse, te vei simți stînjinit de scepticismul inițial, atît de convigător dezis. Căci nu este vorba doar de a afla turnat, în tiparele știute ale coordonării, materialul oferit de graiurile dacoromâne. Nu. Acest material, de bogăția la 5 000 de enunțuri și de o varietate aprioric doar bănuită, reclama un cercetător format, înarmat teoretic și încercat practic, capabil de explorări în adîncime, ferm în a lua decizii vizînd uneori înseși tiparele respective.

Lucrarea ne oferă astfel o coordonare neașteptat de îmbogățită, iar dacă, față în față cu subordonarea, ea ne apără ca fiind de o mai modestă complexitate, autoarea ne-o înapoiază reabilitată și, într-o mare măsură, înedită.

Judecăm, în general, o muncă, după rezultate, iar acestea, în cazul lucrării discutate, ar fi singure suficiente pentru a justifica aprecieri elogioase. Ar fi totuși insuficient și lipsit de imaginație să nu întuim, în consecință, să nu zăbovim spre a scoate în relief dificultățile care nu rămas în spatele linearității rîndului scris, dificultăți, după cum se va vedea, cu isusință învase.

Greutățile își aveau originea în ineditul materialului cercetat, graiurile vorbite, fapt care a situat autoarea pe poziții de pionierat. Caracterul vorbit a ridicat în fața autoarei, ca o condiție *sine qua non*, necesitatea rezolvării unei probleme majore, aceea de a surprinde, în cursul rîlării benzii de magnetofon, locurile de secționare a coloanei sonore, literalmente fluentă, să citească faptul de limbă nu cu ochiul, căruia în limbă scrisă i se impun de la sine segmentările prin cunoscutele semne de punctuație, ci să-l citească cu urechea, obligată să sesizeze și să facă distincție între pauza de respirație sau o pauză a căutării cuvîntului, nemarcată, evident, în limba scrisă, și pauza cu semnificație pentru marginile segmentelor nemărginitului lanț saussurian. Este vorba, vedem bine, de segmentarea în enunțuri, or, dacă teoretic este ușor (sau ni se pare astăzi că este ușor) să definești enunțul prin pauzele care-l mărginesc, acele pauze prelungibile la infinit, nu tot așa de simplu stau lucrurile cînd e vorba de a transforma definiția într-un instrument de lucru, cînd pauza „cea prelungibilă” e stopată de atîția factori, de segmente din alt plan logic, uneori chiar de factori extralingvistici, sau interferează cu una marcînd suspensia, locul vorbirii articulate luîndu-l gestul ...

Alte componente ale dificultăților, în înseși cuvintele autoarei: „La inexistența unor semnale demarcatice sigure trebuie să adăugăm existența unor elemente ... care fac și mai dificilă această segmentare ... Astfel, propozițiile incomplete, discursul continuu, adăugirile, caracterul pleonastic, izolările, elipsa, anacolutul, exprimarea confuză dau posibilitatea unor interpretări multiple” (p. 26).

Cunoașterea lor, a dificultăților, i-a impus autoarei căutarea și găsirea soluțiilor adecvate limbii vorbite; soluțiile, prin controlată generalizare, s-au ridicat la rang de principii, iar principiile, enunțate, controlate, dezbătute, confruntate, au făcut să se nască unul din cele mai remarcabile capitole ale lucrării: *Principii în delimitarea enunțurilor în textele dialectale* (p. 23-40). Avem aici a face cu o întreagă dar concentrată teorie a dialogului: cadrul figurativ al enunțării, care „necesită menținerea unui contact direct mereu activ între interlocutori, influențînd astfel caracterul construcției sintactice” (p. 24); rolul factorilor vizuali în înțelegerea textului; afectivitatea, a cărei expresie „nu constituie numai parte expresivă a actului vorbit, ci, din punctul de vedere al ascultătorului, ea este parte integrantă a actului de emisie, fiind înțeleasă ca expresie a unei poziții subiective a vorbitorului față de realitatea transmisă” (p. 24); o dezbateră despre emisiunile incomplete, situarea lor în raport cu vorbirea, în raport cu realitatea „caracterul complet sau suficient al enunțului trebuie înțeles în raport cu vorbitorul și situația dată” (p. 25). În sfîrșit, întîlnim tot aici adevărate micromonografii ale mijloacelor suprasegmentale de exprimare a raporturilor sintactice — intonația, accentul, pauza.

Întreg acest capitol ne dă și măsura înarmării teoretice și metodologice a autoarei, reflectată apoi în tot cursul lucrării, lucrare în a cărei elaborare autoarea nu a beneficiat de vreun model, căci operația segmentării în enunțuri a limbii vorbite, după cum rezultă din bogata listă bibliografică (264 titluri), nu a mai fost efectuată.

Esența contribuției lucrării o avem materializată în structurile coordonate ale graiurilor: structuri pe care autoarea le degajă din impresionant de bogatul material cercetat, confruntîndu-le cu structurile de același fel din limba literară, spre a desprinde particularitățile nu numai cantitative, ci și calitative, mai ales din punctul de vedere al gradului de comple-

xitate, ale celor din graluri. Ar fi însă greu să ilustrăm, în cele de față, concludența comparațiilor sau valoarea diferențelor statistice, fără a o secunda pe autoare în amplele sale comentarii, întreprindere ce ar încălca impropriu o recenzie.

Lucrarea ne pune însă la îndemână numeroase alte dovezi ale contribuției, mai direct convingătoare.

Capitolul *Valoarea sintactico-semantică a conjuncțiilor coordonatoare în graiurile dacoromâne*, structurat pe conjuncții, transformă fiecare paragraf în cite o monografie ilustrând valori inedite sau caracteristice frevente în graiuri ale conjuncțiilor respective.

Conjuncția *și*. Dincolo de *și* enumerativ, de *și* enumerativ, sint identificate :

— un *și* aditional, convingător explicat prin „perspectiva redusă [a vorbitorului] asupra celor ce urmează să fie comunicate” (p. 98) ;

— un *și* concesiv, atrăgându-se atenția că „nu trebuie să confundăm enunțurile obținute prin convertirea raportului adversativ într-un raport concesiv ... cu enunțurile care conțin un *și* concesiv” (p. 119) ;

— un *și* indicator verbal (p. 101), un *și* narativ intensiv (p. 100), un *și* narativ introductiv (p. 100) ș.a. ș.a.

Bogat tratată este și conjuncția *dar*: pentru a sugera doar nivelul de adîncime al cercetării, consemnăm că la p. 117 se tratează despre deosebirea dintre *și* narativ și *dar* narativ : „pe cînd *și* narativ este întrebunțat, mai ales, în relatarea unor fapte în mod cronologic, *dar* narativ se află în enunțurile în care survine expunerea unui dialog ...”.

Dacă dimensiunile coordonării în graiuri ne sînt comunicate prin cifrele și tabelele statistice, imaginea, subînțelegînd și culoarea acestora, ni se întregeste pe parcurs, pe măsură ce asimilăm conținutul observațiilor întîlnite la tot pasul. Astfel, aprecieri care la autoare au acoperirea faptelor vin să confirme ceea ce pentru cititor constituie simple impresii : scăzuta frecvență, în vorbirea populară, a lui *iar* (p. 120) ; preferarea, dintre toate conjuncțiile adversative, pentru poziția intrapropozițională, a conjuncției *dar* (p. 135).

Cu justificată siguranță este dovedită și taxată drept conjuncție forma *numa* în Banat, Crișana, Transilvania și Maramureș (p. 121).

Cu subtilitate este sesizată omonimia oferită de *numa ce* (p. 122).

O conjuncție disjunctivă *o*, foarte frecventă în Banat, este întîlnită în tot vestul și nordul țării (p. 111).

Complemente, prin frecvența construcțiilor lor, caracteristice : cumulativ, de tipul *după alilea* (p. 51), de excepție, de tipul *decît numa* (p. 51), de relație, prin *la* (*să nu te-ntreci la raehlu*), p. 51.

Fraze eliptice de regentă (p. 64).

Verbe la mod personal lipsite de o reală funcție predicativă, în diverse ipostaze : reluări nemotivate ale aceluiași forme (p. 42), a *zice*, cuvînt de umplutură (p. 39—40), dublarea sinonimică (ex. *și spunea, zice*, ..., p. 45), acel *știi*, „cuvînt de apel”, „care întreține legătura între vorbitor și interlocutor” (p. 34—35) și care, e adevărat, de cele mai multe ori devine cuvînt de umplutură.

În sfîrșit, lăsînd nenumărate altele la o parte, mai consemnăm observația autoarei că o configurație particulară a vorbirii populare este dată de numărul destul de mare al enunțurilor enunțative cu contur final ascendent, care, cel mai adesea, sînt urmate de enunțuri din alte planuri logice — vorbire directă, explicații ... (p. 37).

Desigur, cele de mai sus nu au fost decît cîteva mostre menite a sugera unele adîncimea, altele pluralitatea laturilor cuprinse în descrierea coordonării din vorbirea populară.

Pe linia aceluiași sublinieri, a măsurii contribuției, este locul să menționăm că cercetarea s-a efectuat pe același material pe care o altă cunoscută cercetătoare, Magdalena Vulpe, a studiat subordonarea în graiurile dacoromâne, incît unicitatea obiectului se va reflecta, la nivelul rezultatelor cercetării, prin unitate ; astfel, adăugată, lucrarea de față, celei amintite, lingvistica românească actuală numără, între realizările sale, monografia frazelor gralurilor dacoromâne, prima.

Martie 1981

D. D. Drașoveanu
Facultatea de filologie
Cluj -Napoca, str. Horea , 31

IOAN PĂTRUȚ, *Onomastică românească*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, 200 p.

Pasionat deopotrivă de istoria limbii române, de slavistică și onomastică, profesorul dr. docent Ioan Pătruț îi consacră celui din urmă domeniu o nouă lucrare de referință. Întreg edificiul onomastic românesc este disecat în amănunțime, avînd ca rezultat dezvăluirea mecanismului de formare a unor prenume, nume de familie și supranume, precum și a unor toponime pe bază de antroponime. Autorul socotește oportun să schițeze la început premisele metodologice ale demersului său analitic, situîndu-se fără ezitare pe o poziție polemică, neacceptînd punctul de vedere tradiționalist în ceea ce privește originea și structura antroponimelor românești.

Propunîndu-și să traseze noi direcții în onomastica românească, I. Pătruț constată, mai întîi, că multe din inadvertențele ce persistă în analiza materialului antroponimic se datoresc explicării, aproape unilaterale, a provenienței numerelor de persoană, cu precădere a hipocoristicilor, de la apelative. O altă cauză care ar conduce la formularea unor etimologii neverosimile pentru autor decurge din indicarea evazivă a categoriei antroponimice, neprecizîndu-se, mai ales pentru perioadele mai vechi, funcția pe care o îndeplinesc numele. Rațiunea de a fi a sintezei de față constă deci în combaterea acelei optici de elucidare a originii antroponimelor prin intermediul lexicului comun, conform unor orientări statornicite, la timpul respectiv, de Fr. Miklosich, dar îmbrățișate și de alți lingviști.

Noutatea acestor lucrări rezidă, așadar, tocmai în metoda pe care se fundamentează cercetarea, analiza etimologică ce se întreprinde bazîndu-se de fapt pe analiza structurilor derivaționale. Întemeindu-se pe aceste principii, autorul investighează materialul onomastic dintr-o perspectivă diacronică, interferată cu studiul sincronic al faptelor de limbă, îndeosebi în planul derivației, al modului de funcționare a antroponimelor și al integrării lor în micro-sisteme distinctiv. Astfel, raportarea la numele comune li apare justificată doar în cazul în care antroponimele reprezintă porecle și supranume, sau provin din nume referitoare la floră și faună. Chiar și nume de persoane ca *Babo Badea*, *Moș*, *Mușat* pot fi explicate din numele comune corespunzătoare atunci cînd ele nu sînt însă atestate ca nume unice.

Unei asemenea orientări oarecum preconcepate de descifrare a etimologiei numerelor proprii, vizibilă și în numeroase lucrări de lingvistică românească, mai simptomatic în *Dicționarul onomastic românesc*, I. Pătruț îi opune un nou sistem de explicare a acestora pe bază de radical, prin care înțelege segmentul de cuvînt, ce nu coincide nici cu rădăcina, nici cu tema, detașat din numele întregi și care precede sufixul. În ce privește derivatele românești, se menține în continuare termenul de *temă* pentru partea de cuvînt care precede sufixul. Sînt scoase în evidență în acest fel procedeele de formare a hipocoristicilor slave, cu aplicabilitate și pentru antroponimia românească. În tipul de analiză promovat se ține cont atît de structura radicalului, în funcție de care se poate încerca o cronologizare a derivatelor, cît și de situația sufixelor lexicale ce intră în componența hipocoristicilor, ele putînd indica, la rîndul lor, limba în care s-a produs derivarea.

Reamintim că această modalitate interpretativă este în concordanță cu noua concepție asupra structurii morfologice a numerelor pe care reputatul lingvist clujean a expus-o în studiile sale anterioare. Avînd în vedere datele flexiunii și ale derivației, el conchidea că toate temele substantive sau adjectivale ale derivatelor românești sînt consonantice și, implicit, toate sufixele sînt terminate în consoană, vocalele finale fiind considerate desinențe. Sub raport onomastic, aceasta ar permite departajarea numerelor derivate de cele împrumutate, în funcție de tema consonantică sau de radicalul vocalic pe care le conțin.

Definiția dinamicii numerelor proprii constituie, credem, una dintre cele mai importante concluzii ale acestei cărți, menite să confere un curs novator cercetărilor de antroponimie și toponimie. Mobilitatea sistemului derivațional își găsește reflexul într-o masivă mutație pe care autorul o surprinde cu multă relevanță. O serie întreagă de hipocoristice, multe oficializate cu funcțiunea de prenume, printre care *Bora*, *Borz(e)a*, *Buz(e)a*, *Cînd(e)a*, *Codlea*, *Comșa*, *Folte(a)*, *Galda*, *Golea*, *Herlea*, *Ignă*, *Macrea*, *Manta*, *Mîrz(e)a*, *Oarda*, *Orlea*, *Perlea*, *Roșca*, *Sîntea*, *Turda*, *Țira*, *Udrea*, *Viștea*, au suferit în timp o transformare funcțională, devenind nume de familie sau supranume, unele și toponime, ceea ce le consolidează poziția. S-a produs, astfel, o demodare a numerelor inițiale, trecerea lor din fondul activ în cel istoric, potrivit regulii că numele de familie și supranumele se moștenesc și nu se reactualizează. Concomitent s-au perimat și procedeele de derivare care au generat hipocoristicele respective, datorită și faptului că aproape toate sufixele componente au acționat numai în sfera onomastică, nu și a vocabularului comun, ipoteză ce comportă încă discuții.

Pentru argumentarea apariției sufixelor antroponimice, profesorul I. Pătruț pornește de la următorul exemplu: din rom. *Mircu* (cf. bg., scr. *Mirko*), raportat la rom. *Mire(a)* nb (< bg., scr. *Mire*), s-a desprins sufixul -c-, cu o productivitate sporită, care a intrat în componența multor hipocoristice derivate românești, cum ar fi formațiile *Balc*, *Banc*, *Belcu*, *Chirca*, *Donca*, *Giurcu*, *Pancu* etc. În funcție de modelul menționat, sînt prezentate toate sufixele care, potrivit opiniei autorului, au funcționat în antroponimie (*b*, *p*, *d*, *t*, *f*, *z*, *s*, *j*, *ș*, *n*, *l*, *r*, *g/g*, *c/c*), acestea fiind examinate sistematic atît într-un capitol special, intitulat *Hipocoristice formate în limba română* (p. 32—91), cît și în alte paragrafe ale lucrării.

Distincția mai veche dintre forma populară și cea oficială a unor toponime se dovedește deosebit de fertilă pe plan etimologic, fiind edificatoare, de exemplu, soluția aleasă pentru explicarea originii numelui localității *Lugoș*. Trecînd în revistă diferitele supoziții care s-au făcut în legătură cu proveniența numelui (din sl. *luh*, cf. scr. *lug*, ucr. *luh* „pădurice”; sl. *lug* „mlaștină”, plus o variantă a sufixului maghiar -os; lat. *locus*; ung. *lugas* „umbrar, foșor”, cărora le adăugăm și alte etimoane propuse: lat. *lucus* „polană”, numele zeului celtic *Lug*, dac. *Lyginos*, riu în teritoriul Tribalilor), I. Pătruț le socotește în egală măsură drept inacceptabile. Luînd în considerare forma populară *Logôș*, este de părere că toponimul coincide cu un nume de persoană, derivat de la tema *Log-*, cu sufixul -oj.

Dealtfel, precizarea etimologiei unor nume de locuri, inclusiv a unor oronime, prin determinarea antroponimelor care au servit creării lor, reprezintă un principiu urmat în mod consecvent de autor. Totuși, înclinăm că credem că în explicarea unor oronime precum *Coștila* (vezi p. 45), *Padeș* (p. 135—136), *Paring* (p. 140—143) nu se poate face abstracție de termenii etnoplici corespunzători.

Prin reevaluarea elementului românesc din antroponimia noastră, Ioan Pătruț trasează noi jaloane acestei discipline, acțiune similară aceleia pe care o inițiasă Emil Petrovici în studierea originii toponimelor, prin aplicarea criteriului Namengeber-ului, a creatorilor de nume. Autorul ne oferă de fapt, în *nuce*, un nou dicționar onomastic românesc. Exemplară prin ținuta științifică a expunerii, incitantă prin bogăția materialului pe care îl însumează, dar, mai ales, prin maniera originală de tratare a acestuia, lucrarea *Onomastică românească* se instituie ca un punct de reper în cercetarea lingvistică actuală.

Martie 1981

Eugen Pavel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

MIRCEA HOMORODEAN, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 264 p.

Mircea Homorodean, cunoscut și apreciat și prin contribuțiile de pînă acum ca unul dintre temelnicii și pasionații cercetătorii contemporani ai toponimiei românești, sintetizează strădaniile sale de mulți ani într-o carte ce se înscrie ca o mărturie a înțelegerii unui deziderat al cercetărilor onomastice din țara noastră, și anume acela al prezentării monografice și, pe cît posibil, exhaustive a Inventarului toponimic dintr-o zonă dată, cu toate implicațiile și concluziile ce se impun.

Apărută în cadrul amplelor manifestări prilejuate de sărbătorirea împlinirii a 2050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat, cartea, prin conținutul și valoarea științifică în primul rînd, dar și prin modul de prezentare a materialului, „accesibil și unui public mai puțin avizat”, constituie un eveniment științific și editorial remarcabil, un act de cultură izvorit, cu siguranță, dintr-un autentic patriotism.

Alegerea spre cercetare a acestui teritoriu (15 localități de pe Rîul Grădîștii, jud. Hunedoara), „a fost determinată de dimensiunile trecutului său istoric” (p. 39). Prin urmare și scopul lucrării este într-o mare măsură istoric: dezvăluirea, cu ajutorul numelor de locuri, a unor „crîmpele din trecutul social și lingvistic al unuia dintre ținuturile cu cele mai pregnante semnificații privind istoria românilor” (p. 39). O asemenea întreprindere presupune, deopotrivă, temelnice cunoștințe în domeniile cu care se interferează toponimia, precum și o autentică pasiune pentru toponimie, disciplină care, mai ales în fazele documentării pe teren, cere multă răbdare și nu de puține ori multe sacrificii. Autorul reușește, prin această lucrare, un veritabil model de cercetare interdisciplinară, materializat într-un studiu toponimic monografic (după părerea noastră cel mai izbutit de la sinteza orientativă *Toponimia românească* a lui Iorgu Iordan) care abordează exhaustiv toponimia unei zone geografice.

Analiza propriu-zisă a materialului toponimic (peste 1 500 de nume de locuri, care reprezintă doar o parte din materialul cules) este precedată de o amplă *Introducere*, pe care autorul o numește, cu modestia-l caracteristică, „o prealabilă inițiere, generală chiar” în problematica și metodologia domeniului, inițiere ce „se impune, desigur, pentru cititorii mai puțin avizați”. În realitate, însă, avem de-a face cu cea mai sistematică prezentare a obiectului și metodei toponomasticii, o valoroasă contribuție la fundamentarea teoretică și practică a acestei discipline lingvistice. Reținem, din paginile acestei *Introduceri*, claritatea cu care sînt trasate și exemplificate concret coordonatele caracterului interdisciplinar al toponomasticii și ale importanței studierii toponimiei, mai ales pentru istoria limbii și a poporului nostru. Juste și binevenite ni se par observațiile autorului și în legătură cu unele concepte specifice sau cu unele probleme de metalimbaj. Sintem și noi de părere că între *micro-* și *macrotoponimie* nu se poate face o distincție tranșantă. Cele mai vechi și mai puțin supuse schimbării sînt, într-adevăr, de regulă, toponimele majore, dată fiind utilizarea lor de către un număr mai mare de vorbitori. Trebuie, însă, să avem în vedere (vezi 1.2.2., p. 23) că, pentru o astfel de operație, este necesar să raportăm toponimul la spațiul sociogeografic de tip nucleu, mai mare sau mai mic, să ținem seamă de contextul său teritorial în care îl analizăm. Dacă coborîm cu această analiză pînă la nivelul unei așezări, observăm că pentru un localnic cele mai importante și general cunoscute sînt numele celui mai mare munte sau deal, celei mai mari și apropiate așezări rurale sau urbane etc., care, în vorbirea obișnuită, sînt numite, de cele mai multe ori, cu simple apelative (entopice), ca : *muntele, mîgura, muncelul, dealul, cîtera, valea, apa, rîul, satul, orașul* etc. Și din acest motiv, cum spune Mircea Homorodean, „într-o cercetare toponimică judicioasă trebuie să acordăm o egală importanță tuturor numelor de locuri” (p. 23) și să nu pornim în separarea unui toponim major de unul minor neapărat de la spațiul geografic al unui ținut sau țărî.

Obiectivul lucrării a determinat și structura ei. Trei din cele patru capitole ale cărții sînt o exemplificare concretă și, în mare parte, originală, despre modul cum toponimia poate deveni o sursă de primă importanță pentru istorie, fiind, astfel, după *Toponimie și istorie* a lui N. Drăganu, cea mai bună ilustrare a foloaselor pe care studiul competent al numelor de locuri le poate aduce istoriei.

Numele de locuri care, indirect (etimologic, prin puterea semantică a etimonului), vorbesc despre istoricul populațiilor, despre succesiunea sau coexistența lor de-a lungul vremii în împrejurimile Rîului Grădiștii sînt analizate în capitolul întîi al cărții : *Oamenii din partea locului*. Autorul ne avertizează, încă de la început, că pentru aceasta se are în vedere, în primul rînd, originea toponimelor. În acest sens, M. Homorodean are însemnat contribuții și pînă acum, aplicînd cu consecvență, în stabilirea etimologiei unui nume de loc, principiul preconizat de către Emil Petrovici, și anume că „un nume de loc este de origine românească (adică a fost creat de români) dacă acest nume poate fi explicat printr-un cuvînt existent azi sau cel puțin odinioară în limba noastră” (p. 35). Luînd în discuție și toponimele care, „prin înțelesul lor, ne vorbesc despre existența unei anumite populații într-o localitate (cf. cele bazate pe nume etnice, termeni cu semnificație arheologică etc.)” (p. 49), în subcapitolele : *Antichitate, Dacii și romanii ; Românii ; Slavii ; Maghiarii ; Sașii ; Diferitele alte populații ; Toponime de origine obscură sau nesigură*, autorul, cu rigoare, analizează, metodic și obiectiv, un însemnat număr de toponime și entopice din cele care alcătuiesc inventarul onomastic al acestui tablou social eterogen în succesiunea sa istorică.

Imposibilitatea recunoașterii vreunui toponim din antichitate (dacic, în primul rînd) în zona fostei capitale a Daciei, Sarmizegetusa, precum și lipsa mențiunilor documentare din antichitate și pînă la începutul sec. al XIII-lea a populației românești din acest teritoriu, sînt explicate, convingător, prin cauze obiective. Acest hiatus documentar este compensat, însă, de descoperirea că în majoritate (99%) toponimia locală este de origine românească ; abia 1% din toponimele înregistrate astăzi sînt de altă origine (= maghiară și săsească, mai ales). Toponimele românești sînt împărțite în două categorii : nume create cu ajutorul unor termeni comuni (sau nume de persoane) proprii limbii române pe de o parte, iar pe de altă parte derivate românești (cu deosebire diminutive) create de la nume de locuri de altă origine (maghiare, săsești), precum : *Orăștie, Orăștioura, Sibișel, Căldăbășel* etc. Toponimele maghiare au fost preluate de către români atît pe cale populară, cît și pe cale administrativă, prin procedeele cunoscute. Numele populare maghiare sînt fie creații propriu-zise, fie traduceri ale unor toponime românești ca urmare a bilingvismului. Toponimele săsești preluate de români sînt în exclusivitate de factură populară.

Observații pertinente, ce denotă o foarte atentă și profundă documentare arhivistă și de teren, face autorul și în legătură cu dinamica numelor de locuri și cu sistemul toponimic în ansamblu. Cartea relevă, implicit, și un număr însemnat de elemente ale unui *sistem toponimic popular* (cf. CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 55), bazat, în vorbirea curentă a vorbitorilor de pe un

spațiul sociogeografic de tip nucleu, nume pe care le relative sau cuvinte comune, dar cu valoare de nume proprii, cum ar fi: *Cras*, *Țipă*, *Riu*, care coexistă și azi cu denumirile oficiale. De exemplu: „*Cras* (= Orăștie n.n.) este un toponim propriu-zis și nu un simplu «supranume» acordat în mod obișnuit localităților urbane” (p. 66–67). Întreaga micoregiune a Rîului Grădiștii este numită popular *Pe Ape* sau *Pe Riuri* (p. 62). Cîțăm, tot aici, încă citeva exemple extrase din capitolele următoare: așezările de pe cursul inferior al văilor afluențe Rîului Grădiștii, cu nume distinct fiecare (de ex. *Bucium*, *Zăvoieni*), sint numite, în general, atît satele cit și oamenii: *Văleni* (sau *Tăreni*) : cele dinspre deal : *Poieni* sau *Poienari*; satele de munte (*Grădiștea Muncelului*) : *Luncani* și *Măgureni*; iar locuitorilor din toate aceste așezări de deal și de munte li se spune mîrgîlineni. Credem că și numele generic munte neni (pe care autorul îl raportează, pe baza unor atestări documentare, din sec. XVII, la oameni veniți din Țara Românească) este creat în cadrul aceluiași sistem popular pentru „oameni de la munte sau de peste munte” (vezi și Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 298). Cele citeva nume formate din cuvinte de origine turcească invocte ca argumente pentru localizarea originii muntenilor în Țara Românească puteau fi aduse de păstori din sudul țării sau chiar din Dobrogea (vezi discuția în cap. II, p. 98–107).

Analizată din perspectiva obiectivului fundamental al acestui capitol, ca dealtfel al întregii cărți, structura etimologică a toponimiei acestei zone dovedește cu prisosință, pe de o parte, vechimea și continuitatea întreruptă a poporului român pe aceste meleaguri, iar, pe de altă parte, efectele, în plan lingvistic și istoric, ale conviețuirii lui îndelungate cu celelalte populații care s-au așezat aici ulterior.

Capitolele II și III, *Evoluția așezărilor și Strănechi iradelețnicii*, sint consacrate urmării „cu ajutorul numerelor de locuri a procesului istoric de formare și dezvoltare a localităților din regiunea cercetată” (p. 81), precum și a citorva fapte privind unele ocupații tradiționale, general răspîndite la români. De reținut, mai ales, părerea autorului în legătură cu direcția de populare și constituire a așezărilor de deal și de munte „dinspre vărsarea înspre obîrșia” Rîului Grădiștii. De aici și concluzia vechimii mai mari a localităților de pe cursul inferior al acestui riu. Concluzia aceasta, exprimată mai nou și de către unii istorici și etnografi, care contravine total părerilor anterioare, adică „a coborîrii — în general — a populației românești de la munte la ses”, credem că nu poate fi generalizată pentru întregul spațiu sociogeografic românesc. Procesul de populare a unui teritoriu sau mișcările de populație credem că au fost condiționate mai mult de factori social-politici și economici și a avut loc în mai multe etape și în ambele sensuri, de la o etapă la alta. Însuși autorul precizează limitele toponimiei în această direcție (vezi p. 107). De asemenea, credem că numele *Preluca* — folosit și el, printre alte exemple, pentru argumentarea direcției procesului de defrișare și populare — nu poate fi pus numai pe seama „mentalității muntenilor”, care, fiind „atît de obișnuți cu defrișarea, au sesizat și unele faze ale «evoluei» poienilor (în cazul de față, *prelucă* nu este, în general, decît o «fază incipientă» a unei poieni)” (p. 95). Poate îl mai degrabă o problemă de arie geografică a celor doi toponimi. În zona Văii Arșului, în toponimia localităților cercetate de noi, apare numai numele *Prelucă*, indiferent de mărimea sau altitudinea referentului denumit.

Cercetările îndelungi și sistematice ale autorului în ceea ce privește modul de reprezentare a spațiului geografic s-au materializat în mai multe contribuții originale. O bună parte din rezultatele la care a ajuns sint sintetizate în cap. IV al acestei cărți, *Mentalitatea geografică populară*. Termenii geografici populari (ca și toponimele formate de la acești termeni), constituți ca urmare a unui îndelung proces de abstractizare și generalizare, reflectă cu plasticitate și precizie varietatea și particularitățile spațiului geografic fizic înconjurător, precum și „două maniere de cunoaștere și reprezentare a acestui mediu”: *una descriptivă* (categoria numerelor *topografice*, cu mai multe subcategorii) și *alta explicativă* (numele *mitologice*). Urmărind îndeaproape criteriile de denominare în toponimia populară pe baza modalității specifice de reprezentare a mediului geografic, autorul ajunge la concluzia că „în procesul semantic al creării termenilor geografici populari se are în vedere în primul rînd nu dimensiunea, ci forma elementelor geografice” (p. 187). Aplicarea acestui principiu i-a dat posibilitatea relevării unei „tipologii destul de precise în cadrul terminologiei geografice populare” (termeni care exprimă categorii, specii, subcategorii și subspecii). Nesesizarea acestor tipologii, precum și cunoașterea deficitară a conținutului semantic al termenilor topografici și a raportului de subordonare dintre noțiunile exprimate de ei se recurgează, implicit, nu numai în plan etimologic, etimologic (vezi discuția în legătură cu așa-zisele tautologii, p. 188), ci și teoretic. Dar relevarea a ceea ce este specific poporului român în modul de reprezentare a mediului geografic înconjurător are o mare însemnătate și dincolo de planul limbii. Concluzia din finalul capitolului este semnificativă în acest sens: „răspîndirea atît în zona muntoasă cit și în zecre de deal și cîmpie, a unor și același termeni și nume desemnînd ridicături deosebite ca dimensiuni, dar identice ca formă, dovedește că una și aceeași populație, românească, a cunoscut

și stăpinit, simultan și din vechime, întreg teritoriul intra- și extracarpatic" (p. 192). Prin rezultatele acestei cercetări se aduce o contribuție substanțială și în ceea ce privește conturarea elementelor specifice ale sistemului entopic și toponimic românesc.

În sfârșit, formația lingvistică complexă a autorului se degajă și din cap. V, și ultimul, al cărții, *Graiul*, în care este analizat bogatul material lexical din sfera toponimiei din punctul de vedere al originii, derivării, valorii aparte a unor sufixe, compunerii diferitelor fenomene gramaticale și fonetice. Indicele onomastic și materialul ilustrativ (fotografii, schițe, profiluri ale unor elemente geografice) de la sfârșitul cărții ușurează utilizarea lucrării, toponimele și apelativele fiind analizate în raport de structura ei. Întrucât n-a putut fi luat în discuție întregul inventar toponimic și entopic al zonei cercetate, ar fi fost bine ca acesta să fi fost cuprins într-un glosar. Indicele ar fi fost mult mai util dacă cuprindea și toate entopicele, toponimele și apelativele din alte zone românești sau romanice, precum și cuvintele străine discutate în lucrare.

Prin aria de răspândire a materialului lingvistic analizat și expilat, prin raportările ce se fac în permanență la exemple din alte zone românești sau chiar romanice, concluziile au valoare generalizatoare pentru un spațiu geografic mult mai mare decât cel propus. În etimologiile propuse, autorul antrenează întregul complex de factori ce concură în procesul denominator, iar prudența din unele cazuri este dovada maturității și eticii științifice. În felul acesta, cartea se impune ca o lucrare științifică deosebit de valoroasă, care, prin multiplele probleme de ordin teoretic (metodologic) și practic, unele spuse tranșant, altele sugerate, va deschide noi perspective și va rămâne, cu siguranță, un punct de referință și un model pentru cercetările toponimice viitoare din țara noastră.

Martie 1981

Sabin Vlad

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

PAUL SCHVEIGER, *Limba și vorbire în afazie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 175 p.

Lucrarea reprezintă rodul cercetărilor de mai mulți ani ale lui Paul Schveiger. Ea îmbină interesul autorului pentru teoria gramaticilor generative, psiholingvistică, neurolingvistică, discipline apropiate, care i-au permis utilizarea unor metode de cercetare interdisciplinare adecvate.

Tematica lucrării este deosebit de interesantă și se află în centrul atenției unor oameni de știință de renume mondial, ca R. Jakobson, A. R. Luria, E. Weigl, iar la noi în țară afazologia a făcut obiectul cercetărilor marelui neurolog Gh. Marinescu, în prezent ocupându-se de aceste probleme un colectiv din București, condus de acad. A. Kreindler.

Autorul „urmărește determinarea modificărilor produsului verbal al unui adult, care anterior și-a însușit sistemul de comunicare verbală al mediului său social, modificări datorate la rândul lor unor cauze obiective localizate pe scară cerebrală" (p. 5).

În capitolul I, *Funcționarea creierului uman și a calculatorului electronic ca aparate generatoare de limbă*, precizează unele probleme de ordin teoretic legate de funcționarea acestora. Se subliniază „că în timp ce calculatorul funcționează pe blocuri specializate, în creierul uman acțiunea zonelor se îmbină și se influențează reciproc" (p. 15). Prin urmare, dacă anumite blocuri ale calculatorului se deteriorează, nu se poate pune problema compensării lor. În schimb, posibilitatea completării reciproce a zonelor de vorbire este asigurată de existența celor trei zone de vorbire în emisfera stângă. În actul vorbirii, între intenția comunicativă a individului și realizarea ei se poate produce un decalaj, lucru care se întâmplă și în cazurile patologice de funcționare a limbajului. În continuare autorul pune problema studierii produsului verbal afazic prin prisma gramaticii generative. Pornește de la constatarea că „gramatica generativă a unei limbi este concepută ca sistem de reguli și procese care caracterizează clasa potențială infinită a propozițiilor unei LN [limbi naturale] și care acordă fiecarei din ele o descriere structurală care să reprezinte proprietățile lor fonetice, sintactice și semantice" (p. 31—32). Dacă sistemul regulilor formale suferă modificări sistematice, aceasta poate să ducă la fenomene afazice. De aceea consideră că „studierea produsului verbal afazic trebuie să înceapă cu descrierea aspectelor alterate în diferitele sale forme" (p. 33). Studiindu-le, ajunge la concluzia că cea mai specifică perturbare datorată afaziei este cea care alterează sau chiar distruge codul mesajului, exprimarea lui concretă în vorbire. Spre deosebire de părerile unor cercetători, P. Schveiger

susține că „perturbarea afazică atinge nu competența lingvistică, ci performanța indivizilor izolați, în sensul că nu este atinsă formularea simbolică sau limbajul, [...] ci numai exteriorizarea lor prin vorbirea lor sonoră sau scrisă...” (p. 36).

Capitolul al II-lea, *Compoziții semantice și sintactice ai gramaticii normale și ai celei perturbate de afazie*, precizează că, în timp ce competența lingvistică a individului poate să fie numai normală, performanța sa lingvistică poate fi normală sau patologică. Analizează în acest sens un număr mare de secvențe verbale. În performanță apar agramatismе, dar „agramatismul afazicilor depinde de natura bolii și de o serie de parametrii particulari: starea psihică momentană a bolnavului, natura stimulilor la care el este supus etc.”. Afazicul respectă pînă la un punct regulile limbii, dar la un moment dat el modifică aceste reguli. Concluzia autorului este că greșelile afazicilor sînt datorate simplificărilor neadecvate ale sistemului transformățional al limbii.

Fără să intrăm în tratarea tuturor problemelor cuprinse în acest capitol, ținem să remarcăm o informație interesantă: „afaziile instalate la poeți (și muzicieni) distrug activitatea lor creatoare, în timp ce la pictori nu o distrug” (p. 71). Lucrul acesta se explică, în parte, prin faptul că afazicii își reduc dimensiunile vocabularului față de starea lor anterioară, cum se arată în capitolul al III-lea, *Analiza lexico-morfologică a produsului verbal al afazicilor*. Acestea se completează și cu informația că „debitul normal e de 100–185 cuvinte pe minut. La afazic variază între 12 și 220 de cuvinte pe minut” (p. 98). În vorbirea afazicilor se întîmplă și deplasări semantice.

Perturbările afazice sînt cele mai evidente însă la nivelul fonetico-fonologic. E explicabil deci că acest aspect este cel mai profund studiat în literatura de specialitate. Și Paul Schvelger rezervă un capitol acestei probleme, capitolul al IV-lea, intitulat *Incălcări ale sistemului fonologic și fonetic în vorbirea afazicilor*. Autorul a efectuat un număr mare de analize sonogramice și, prin interpretarea acestora și a altor fapte de limbă, aduce contribuții noi la studierea problemei.

Capitolul al V-lea cuprinde considerații finale, din care reiese din nou importanța studierii limbii și vorbirii în afazie pentru lingvistica generală. Trage concluzia că afazicul nu „își uită limba”, cum se uită o poezie. Totuși sistemul afazicului trebuie să fie deosebit de sistemul standard.

Lucrarea lui Paul Schvelger umple un gol în lingvistica românească. Nu ne îndolm că rezultatele sale vor intra în circuitul lingvistic nu numai la noi, dar și în strălănatate. Considerăm însă că ar fi utilă o reanalizare a problematicei comunicării afazice văzute prin prisma rezultatelor teoriei gramaticii textului, în care se urmăresc mesaje în ansamblul lor și nu la propozițiile izolate (cf. T. A. Van Dijk, János Sándor Petőfi ș.a.).

Aprilie 1981

Bela Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

I. FUNERLU, *Versificația românească. Perspectivă lingvistică*, Timișoara, Editura Facla, 1980
174.

Aflată la confluența disciplinelor literare și a celor lingvistice, prozodia românească a rămas mult timp în anii postbelici un *no man's land*, socotit inutil, ignorindu-se faptul că N. I. Apostolescu, G. Ibrăileanu, Mihail Dragomirescu ori D. Caracostea găsiseră în ea repere serioase în interpretarea textului poetic.

Absența unei teorii și a unei descrieri a structurilor prozodice, după cum observă cu justețe I. Funerlu, a constituit un blocaj în receptarea, interpretarea sau traducerea poeziei noastre în limbi strălne și mal ales în stabilirea textului definitiv pentru edițiile complete. El demonstrează convingător, în capitolul *Versificația — argument filologic în editarea textului poetic*, că erorile în editarea clasicii noastre se datoresc nerecurgerii la componentele versiunilor de către editori, chiar dacă aceștia sînt nune prestigioase precum Perpessicius, Vla „Jack Byck ori Adrian Marino. I. Funerlu este deci în dreptul său să reclame necesitatea unei teorii a versificației, precedată de o prealabilă descriere a elementelor sale. Acest din urmă punct alcătuiește dezideratul cărții sale. Cum pentru autor prozodia își are baza în realitățile „fizice” ale limbii (cartea poartă de aceea subtitlul *Perspectivă lingvistică*), el procedează

inductiv, demontând un mare corpus de texte poetice românești de la începuturi și pînă azi, trăgînd concluzii și înălțîndu-se apoi spre o teorie.

Cercetătorul timișorean fructifică achiziții valoroase de pînă acum în domeniu, trecîndu-le prin filtrul interpretativ personal, rectificî argumentat, pe un ton de aleasă urbanitate, opinii eronate, așa încît se poate afirma cu deplină temelie că lucrarea sa despre versificația noastră cultă se sprijină pe o concepție originală.

Cel mai rezistent capitol este, după opinia noastră, *Ritmul*, consacrat celui mai controversat și nesoluționat element prozodic; nesoluționat datorită obstacolei multor teoreticieni în a introduce procustian ritmul românesc în tiparul versului clasic greco-latin. Or, autorul cărții în discuție apasă mai insistent și mai consecvent pe teoria verificată de lingvistică, potrivit căreia funcțiile cantității silabice din versul greco-latin au fost preluate în limba română de accentul de intensitate, devenit „elementul primordial și definitoriu în alcătuirea ritmului poetic” (p. 15). El refuză justificat atît teoria metronomică, deformatoare, prezentă în manualele școlare, cît și pe aceea a poliritmiei versului românesc, avansată în 1974 de Mihai Bordenianu, în lucrarea sa *Versificația românească*.

Plecînd de la unele constatări validate de cercetările de lingvistică (un cuvînt poartă un singur accent de intensitate; accentul natural din limbă se suprapune cu acela al cuvintelor din vers; elementele relaționale poartă accent doar în mod excepțional), I. Funeriu ajunge la următoarele concluzii de ordin teoretic: „1. Din punctul de vedere al ritmului poetic, accentul de intensitate este singurul factor care are un caracter pertinent. 2. Norma ritmică este condiționată de locul accentului de intensitate în structura versului. 3. Unitatea minimală în detectarea ritmului e versul scurt, iar în cazul metrilor lungi, cu cezură, emistihul” (p. 24).

În efortul circumscrierii ritmului, el trece cu abilitate două dificile obstacole: succesiunea mai multor silabe nemarcate accentual în ritmurile binare și abaterile de la ritm. În rezolvarea acestor impedimente, din punct de vedere metodologic, i-a fost de un real cîștig marcarea locului ictusilor în vers, prin care se definește dealtfel ritmul: 1, 3, 5, pentru ritmul trohaic, 2, 4, 6, 8, pentru cel iambic, 1, 4, 7, 10 etc., pentru cel dactilic, 2, 5, 8, 11 etc., pentru cel amfibrahic, și 3, 6, 9, 12 etc., pentru cel anapestic. Că în ritmurile binare se află de altcea ori mai multe silabe succesive neafectate sub accent de intensitate nu înseamnă că am avea o poliritmie. Ritmuri bisilabice există, numai că în astfel de cazuri ele se realizează prin „substituirii ritmice”: UU pentru —U sau U—. Cît privește abaterea de la ritm, detectabilă doar în ritmurile bisilabice prin apariția accentelor pe silabe de rang par în versurile trohaice sau impar în cele iambice, ea s-ar „autocorecta” prin reșezarea accentului pe una din silabele marcate, „autocorectare” petrecută cel tirziu pînă la cezura sau rimă, după locul abaterii (primul sau al doilea emistih ori versul scurt, fără cezura). O atare soluționare a ritmului are consecințe furtive: înlăturarea noțiunii de picior metric în ritmurile binare, păstrată însă în cele trisilabice din cauza realizării lor aproape perfecte, precum și renunțarea la ritmurile patrusilabice (peonice) care, prin „substituirii ritmice”, devin binare. Rămîne acum de văzut dacă trăsătura de catalectic sau acatalectic specifică picioarelor metrice bisilabice sau patrusilabice, desființată de autor, poate fi transferată versului scurt sau emistihului, după opinia sa unitățile minimale în detectarea versului.

Contribuția lui I. Funeriu în elucidarea delicatei probleme a ritmului românesc este convingătoare și în afara oricărui dublu. Regretăm totuși concesiia în acceptarea opiniei lui N. Balotă, potrivit căreia ritmul, „spre deosebire de rimă — [...] — este revendicat de orice text poetic, abandonarea ritmului echivalînd cu stingerea sau căderea în banal a suflului liric” (p. 45). Versul liber este poliritmic și polimetric. Rămîne aici ritmul interior, psihologic, revendicat cu insistență încă de primii teoreticieni ai poeziei moderne, ritm pe care versul liber l-ar reda nealterat, în timp ce acela tradițional, prin rigorile sale, l-ar sacrifica.

În cazul rimii autorul este interesat de patru probleme fundamentale: clasele morfologice, coincidența fonică, structura metrică și rima compusă. Aici, chiar dacă își însușește opinii ale prozodilor moderne (realizarea rimei în funcție de amplasarea coincidenței fonice și distanța semantică între termenii asociați), I. Funeriu nu acceptă concluziile *ad litteram*, căci, privite astfel, rimele ar fi rupte de contextul ideatico-liric în care apar. În sfîrșit, cercetînd raportul sincategorial-heterocategorial pe baze statistice, în poezia românească, de la Mircea Costin și pînă la Arghezi, el constată o creștere a procentajului de rime heterocategoriale paralelă cu aceea a creșterii valorii estetice. Privind flexibil lucrurile, cercetătorul nostru nu deduce mecanic valoarea estetică a poeziei din creșterea procentajului de astfel de rime, ci acordă acestuia un sens orientativ. Într-adevăr, în ordine axiologică, nu-l putem situa pe I. Barbu înaintea lui Eminescu pe motivul că primul ar avea 60% rime heterocategoriale, iar poetul național 58% asemenea rime. De un mare interes este discuția în jurul rimei compuse. După ce îl relevă posibilitățile de realizare, autorul reia mult dezbătuta problemă a originii rimei compuse la Eminescu, rimă ce n-ar trebui fixată exclusivist sursologic în perimetrul poeziei germane sau populare. S-a

Ignorat de către cercetătorii acestui aspect faptul că rima compusă apare, ce-i drept sporadic, în poezia preeminesciană la Dosoftei, Iancu Văcărescu, Anton Pann sau că sistemul accentual și gramatical al limbii române face posibile astfel de asociații pe care marele poet, subtil cunosător al limbii, nu le-ar fi lăsat neexplorate. Indiferent de unde i-ar fi venit sugestia, „se poate spune că adevăratul descoperitor al rimei compuse a fost Mihai Eminescu, în măsura în care el, cel dintâi, a pus-o plenar în valoare, anulându-i caracterul disparat și întâmplător” (p. 66).

Și celelalte componente prozodice (măsura, cezura, emistihul, îngambamentul) beneficiază de analize penetrante. Autorul fixează matematic relația dintre măsură și celelalte elemente ale versificației, stabilește locul și funcțiile cezurilor în versul românesc, trasează posibilitățile de realizare a îngambamentului și funcțiile stilistice ale acestuia. Socotim binevenit faptul că în definirea îngambamentului nu l-a umrat pe Grammont; I. Funeriu invocă o singură condiție: scindarea lanțului lexico-sintactic prin plasarea termenilor săi în lanțuri diferite, spre deosebire de prozodistul francez care cerea pentru fixarea trăsăturilor acestuia riperea unității semantic-sintactice încheiată înainte de finalul celui de-al doilea vers.

Cartea lui I. Funeriu este, în ansamblu, o contribuție reală la cunoașterea prozodiei românești.

Februarie 1980

D. Vlăduț
Universitatea din Timișoara
Centrul de științe sociale
B-dul. Vasile Pârvan, 4

ELENA SCĂRLĂTOIU, *Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă*, București, Editura Literă, 1980, 189 p.

Influența slavă asupra limbii române a constituit obiectul de cercetare a numeroși lingviști români și străini, care au efectuat, pe de o parte, studii concrete privitoare la influența slavă exercitată mai cu seamă asupra lexicului dialectelor limbii române, iar, pe de altă parte, au formulat diferite teze privitoare la cronologia pătrunderii elementelor slave în limba română.

Lucrarea Elenei Scărlătoiu aduce noi contribuții la studierea influenței slave „din epoca primelor [...] contacte cu slavii de sud” (p. 24), precum și a celor de dată mai recentă (p. 35, 163), abordând doar categoria lexico-gramaticală a substantivului, alegere motivată de autoare prin faptul că „din această categorie fac parte cele mai numeroase împrumuturi; celelalte, aparținând altor categorii gramaticale, sint, în majoritate, derivate sau împrumuturi mai noi” (p. 35).

În *Introducere* (p. 17–24), autoarea schițează tabloul etnic și lingvistic al Peninsulei Balcanice și al Daciei în momentul așezării aici a slavilor (secolele VI–VII, p. 18) și face o succintă trecere în revistă a studiilor referitoare la influența slavă asupra limbii române, insistând în mod special asupra dialectului aromân.

În capitolul *Surse de material* (p. 25–34), sint prezentate textele tipărite, manuscrisele, culegerile de folclor și atlasele consultate, instrumentele de lucru utilizate (dicționare explicative și etimologice, bi- sau plurilingve) și se dau informații referitoare la ancheta efectuată de autoare la aromânii din Dobrogea.

Din ALR, s.n. au fost consultate numai volumele I și II. Prin consultarea volumelor III–VI ale ALR, s.n., sau cel puțin a *Notelor lexicale* publicate de I. Măril, pe baza ALR, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 35–46 și nr. 2, p. 243–264, note în care apar „cuvinte și variante formale” care nu sint înregistrate în DDA „sau care precizează sensuri noi (chiar figurate) ale unor cuvinte consemnate în acest dicționar” (cf. I. Măril, *loc. cit.*, p. 35–36), lucrarea ar fi beneficiat de un valoros material lexical aromân.

Trecind peste capitolul *Tehnica redactării materialului lingvistic cuprins în lucrare* (p. 35–37), vom insista asupra *Clasificării tematică a termenilor de origine slavă din dialectul aromân* (p. 38–118), capitol care constituie miezul lucrării.

Materialul lingvistic este organizat pe domenii onomastologice, cum sint: casa și curtea, agricultura, creșterea animalelor, flora, fauna, natura înconjurătoare, timpul, corpul omenesc, boli, viața spirituală, viața socială.

În cadrul fiecăreia dintre aceste subdiviziuni, cuvintele sint redactate în manieră lexicografică, adică fiecare cuvânt este prezentat într-un articol aparte care cuprinde: cuvântul, titlu, sensul sau explicația cuvântului, indicarea surselor, etimologia, formele din limbile slave, neogreacă, albaneză, variantele fonetice și lexicale, derivatele și formele din dacoromână și meglenoromână, în cazul cînd există.

Ordonarea celor 317 cuvinte-titlu (autoarea menționează doar 307, p. 141; probabil este o scăpare) în cadrul fiecărei grupe tematice se face, în cea mai mare parte, pe sfere semantice. Astfel, după *jar* „charbon ardent; foudre” se dă sinonimul teritorial *plămină* „flamme” (p. 50), iar după *plădă* „filet, réseau” se dă *leădă* „fillet (sic !), réseau” (sic !) (p. 50), care în DDA² are explicația «clôture de haie, porte d'un enclos, d'un parc à moutons; filet, rets». (Nu este clar dacă sensurile pe care autoarea le omite din explicația lui T. Papahagi lipsesc cuvintului aromân.)

În continuare se dă *trușină* „corde de poil de bouc” (probabil *bone* din textul lucrării este o greșeală de tipar), apoi *sită* (p. 50–51). Ceva mai jos sunt inserate *cleaște*, *tupór*, *lupătă* (p. 52), ordine care nu se mai justifică semantic. De aceea, o grupare alfabetică în cadrul claselor tematice ar fi fost mai utilă, ea oferind lectorului posibilitatea unei orientări mai operative.

Alt material prezentat în acest capitol, cit și cel din *Glosar* (p. 119–138), în care sunt analizate 76 de cuvinte „a căror origine slavă este îndoielnică sau insuficient demonstrată” (p. 119), fac dovada unei vaste documentări a autoarei. Cu toate acestea, se impun câteva observații:

Unele variante lexicale se tratează în articole separate, deși ele trebuie lucrate împreună: astfel sînt: *grădiță* și *gărdină* (pe care autoarea o consideră, dealtfel, „formă veche, primară a cuvintului *grădină*” (p. 69), *niveastă* și *nivestă* (p. 119, 111), *moliță* și *moliță* (autoarea apreciază că este „tot o variantă a lui *moliță*”, p. 128), *zbor* (p. 137) și *sbor* (despre care se spune: „termenul trebuie socotit ca o variantă fonetică a lui *zbor*”, p. 133). Variantele *pótan*, *pótană* și *pótane* (p. 130) trebuiau tratate într-un singur articol și explicate prin etimologie multiple.

În ceea ce privește cuvîntul *zmeu*, deși are două sensuri (sensul mai vechi al etimonului slav: „dragon fabuleux” (p. 104) și altul mai nou: „cerf volant” (p. 138), rezultat prin largirea primului sens), nu se poate accepta părerea că ar fi vorba de două cuvinte.

Pe de altă parte, cuvinte diferite sînt tratate într-un singur articol. *Șișlăc* (p. 56) cu varianta *șilăc* trebuiau tratate separat de *șitu* (de fapt *șiștu*, orientîndu-ne după sursa citată de autoare: DDA²), chiar dacă au același sens. *Brôșlu* (cu varianta *brôștu*) e alt cuvînt decît *brôștur*, *brăștir*, *brăștură* (p. 72), forme neexplicate.

În cazul cuvintelor *cloațe* și *clôșcă* (p. 80), autoarea procedează corect separîndu-le, deși acceptă același etimon: bg. *bločka*, pentru ambele cuvinte: Cred că explicația lui Pascu, (*Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, II, 186): ar. *cloațe* < (a) *cluči*, dată de autoare doar în notă, este mai plauzibilă.

Dacă acceptăm explicații de felul celor date de DA cuvîntului dr. *clacă* (s.v.): postverbal de la a *cloci* sau postinterjecțional de la *cloc*, trebuie să considerăm cuvinte independente (și nu variante) alt *clôce* (cf. și DDA², s.v.), cit și *clôfă*. *Sclufătă* este însă în mod evident un alt cuvînt și nu variantă a lui *clodăe*.

La fel, *nădă* (p. 103), explicat de DDA² prin srb. *nada*, este alt cuvînt decît *nădie* din v. sl. *nadej*, cu toată identitatea de sens.

În cazul cînd *ngl'imă* și *ingl'imă* (s.v. *gl'imă*, p. 102) sînt formate cu prefixul *in-* (cf. Capidan, *Aromânii*, p. 92), ele nu mai pot fi considerate variante ale lui *gl'imă*, ci un cuvînt cu o variantă.

De asemenea, trebuie separate *tuiăg* și *tuiăgă* de *teg* și *teag* (p. 135), ultimele două forme nefiind explicate.

În general, formele dacoromâne și meglenoromâne sînt indicate atunci cînd ele reprezintă același cuvînt cu cel din aromână. Cînd ele au doar o temă comună, fiind, dealtfel, cuvinte deosebite, cum sînt: ar. *bărcădăd* – mgl. *băcădărnice* (p. 57), ar. *masină* – mgl. *maslinică* (p. 71), ar. *guryță* – mgl. *goarb*, *garb*, *garbau* (p. 96), ar. *prucuyță* – mgl. *pucoavă*, *puerov* și dr. *puerov* (p. 100), ar. *gad* – dr. *gădină* (p. 111), cred că ar fi mai nimerit să fie semnalate prin obșnuitul conf. sau comp. (cum procedează autoarea în alte cazuri similare), altfel se poate crede că este vorba de același cuvînt.

Cîteva cuvinte sînt explicate ca provenind dintr-un radical, de obicei, slav, și un sufix, fie slav, fie aromân. Dar îmbinarea dintre un radical slav și un sufix tot slav este de presupus că a avut loc pe teren slav, dacă cuvîntul este atestat într-o limbă slavă. Într-un asemenea caz, el poate fi etimonul cuvîntului aromân, cu condiția să existe o concordanță de sens între cele două cuvinte. Derivarea unor asemenea cuvinte pe terenul altei limbi (în cazul nostru al aromânei) decît al limbii de origine a celor două elemente (o limbă slavă, în acest caz) nu este firească.

Formația radical slav + sufix aromân este o îmbinare hibridă, de asemenea nefirească, deoarece limbile nu împrumută radicale, sufixe sau desinențe independente, ci numai în contextul cuvintelor (cf. I. Pătruț, *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 159–160).

Asemenea explicații se dau cuvintelor: *dăbină*: „calc semantic după mac. *dab* < v. sl. *dъbъ* + suf. sl. *-ină*” (p. 125); *plăvâc*: „formațiune aromânească, derivată din radicalul bg. mac.

plav-" (p. 130); *sôpca* este considerat semiîmprumut, „deoarece din bg. (sau mac.) *sopa* a fost împrumutat doar radicalul căruia i s-a adăugat — pe teren propriu — formatul (sufixul), tot de origine slavă, *-ka* > ar. *sopca*" (p. 134).

Chiar și derivarea pe teren aromân a cuvintelor *liniță* (p. 127) și *pindăr* (p. 129) poate fi discutabilă dacă etimologicele date: **lin*, respectiv **pindă* nu sînt atestate în aromână.

Mai sînt cîteva etimologii care ridică unele probleme.

Evoluția formală a cuvintului *șiofă* > **șiofă* > **șiofă* (p. 58, nota 59) nu este posibilă, deoarece nu se cunosc cazuri de trecere a lui *-g-* la *-h-* (sau *v* > *h*). Dr. *șuviță* poate fi explicat prin bg. *ševica*, dar nu și ar. *șință*, *șuniță*.

Etimologia dată de Pascu (II, 181, 197) cuvintului *lăscă*: **bel* + suf. *-ușcă* și acceptată de autoare, nu explică decât dr. *belușcă* sau *bălușcă*, nu și pe *lăscă*.

Originea slavă a cuvintului *babă* (p. 119–120) nu a fost pusă la îndoială pînă în prezent. Dacă provine din limbajul infantil, ne întrebăm pe ce teren s-a format cuvîntu? Credem că nu pe teren românesc, căci existența sa în numeroase limbi pledează pentru o mai mare vechime; ca atare, în aromână cuvîntul este un împrumut. Autoarea nu exclude, dealtfel, nici alternativa împrumutului slav.

Explicarea ar. *buvál* (p. 121) din lat. *bubalus* nu pare verosimilă, deoarece cuvîntul latin a devenit în dr. *buăr* > *bour*. Proveniența din greacă (cf. E. Scărlătioiu, p. 121) sau din albaneză (cf. Capidan, *Aromânii*, p. 155) este mai plauzibilă.

Este puțin probabil ca ar. *cosór* să provină din *coasă* (< v. sl. *kos-a*) + suf. rom. *-or* < *-ar* (p. 124). Mai veridică pare explicarea printr-un etimon slav, mai cu seamă că sufixul *-ar* nu cunoaște o asemenea evoluție.

Nu vedem justificată explicarea lui *prască* „abricot, pèche” (p. 131) din bg. *prasak* printr-un „calc semantic”, cînd acesta din urmă înseamnă „zgomot, trosnet”, în timp ce etimonul propus de T. Papahagi (DDA², p. 1 007): bg. *praska* are sensul „pèche”.

Proveniența latină a ar. *pulătă* (p. 131–132) nu este convingător argumentată și nici nu este expusă suficient de clar. Credem că acest cuvînt provine din slavă, așa cum precizează majoritatea dicționarilor.

Nici explicația dată cuvintului *pul'ean* (p. 132): „de la *pul'cac* [...] s-a format prin sufixare [...]” nu este posibilă, deoarece *pul'cac* + suf. *-an* > *pul'eacan*.

Formal, *virticóniță* (p. 136) nu se poate explica din *virteneiță*.

În ciuda obiecțiilor care se pot aduce unora dintre etimologiile date, lucrarea are meritul de a fi realizat o sinteză a influenței slave asupra lexicului aromân în compartimentul său cel mai extins: substantivul, elucidînd cea mai mare parte a problemelor supuse analizei.

Următoarele două capitole ale lucrării: *Locul împrumuturilor vechi slave în vocabularul dialectului aromân* (p. 139–157) și *Trăsăturile definitorii și cronologia împrumuturilor slave în dialectul aromân* (p. 158–174), destinate evaluării teoretice a cuvintelor analizate în capitolele precedente, precum și concluziilor de ordin lingvistic și social-istoric, pun în lumină cîteva idei de valoare, cum sînt: marea majoritate a împrumuturilor slave a intrat în aromână pe cale orală, ca atare aceste împrumuturi au un caracter popular (p. 141); împrumuturile slave nu au înlocuit cuvintele de substrat sau cele păstrate din latină, ci au devenit corespondente sinonimice ale acestora (p. 151); concordanțele lexicale dintre aromână, dacoromână și meglenoromână demonstrează unitatea existentă între aceste dialecte în perioada în care s-a exercitat influența slavă veche (p. 153–154), în timp ce prezența unor cuvinte de origine slavă numai în unul sau în altul dintre aceste dialecte este dovada unei evoluții independente a fiecăruia dintre ele (p. 155–156).

În exercitarea influenței vechi slave asupra aromânei, autoarea distinge următoarele faze: *epoca cea mai veche*, plasată între secolele VI (p. 167), VII (p. 168)–VIII, perioadă în care împrumutul s-a efectuat prin contact direct, pe calea „Wörter und Sachen”, și *epoca veche*, plasată între secolele IX–XIV. Autoarea constată că împrumuturile cele mai numeroase ale aromânei, comune cu ale dacoromânei, au fost receptate între secolele IX–XI, fapt care o determină să plaseze momentul separării dialectelor după secolul al XI-lea (p. 174). Între secolele XII–XIV, ca urmare a separării dialectelor, parte din împrumuturile slave cunosc adaptări fonetice distincte în dialectele aromân și dacoromân (p. 172).

Concluzia finală a autoarei este că „oricît de vechi ar fi fost împrumuturile slave, ele nu au afectat structura internă a românei, ci, dimpotrivă, au fost adaptate conform legilor acestora” (p. 174).

Aprilie 1981

Rodica Orza

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Problemele abordate în lucrarea prezentată aici fiind de o importanță deosebită pentru istoria limbii române, consider că este indicat, la aprecierile și observațiile formulate mai sus, să adaug următoarele :

1. Autoarea acceptă existența „limbii române comune” pînă în secolul al XI-lea inclusiv. Utilizarea termenilor „aromâni” (vezi și titlul cărții) și „dialectul aromân” pentru o perioadă începînd cu secolul al VI (VII)-lea — deci cu mult înainte de prima atestare (anul 976) a românilor în sudul Peninsulei Balcanice — nu este însă motivată.

2. Oportunitatea metodei „Wörter und Sachen” trebuie și dovedită prin raportări la cultura materială, căci numai invocarea metodei nu este suficientă.

3. Eforturile și intențiile autoarei de plasare a împrumuturilor de origine slavă din „dialectul aromân” pe coordonate temporale și spațiale nu s-au soldat, din păcate, cu rezultatele meritate.

a. Nu insist aici asupra termenului „vechi slav” (despre care, în contextul relațiilor lingvistice slavo-române, mi-am exprimat părerea în *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 174 și urm.). Consider că atunci cînd sub acest termen sînt etichetate „împrumuturi cu trăsături ce marchează anumite diferențieri în dialectele și limbile slave evaluate din limba slavă comună” (p. 160) conținutul lui devine obscur. Pe de altă parte, în lucrare apare delimitat, uneori, „v. sl.” de „v. bg.”. De exemplu : p. 49, s.v. *vrana* : „v. sl. *vrana*. Cf. și v. bg., bg. *vrana* [...]” ; p. 51, s.v. *sita* : „v. sl. *sito*. Cf. și v. bg., bg. *sito* [...]” — etc. În felul acesta (neglijînd considerentul că în dicționare și în alte lucrări ale lingviștilor bulgari, dar nu numai ale lor, „v. sl.” [„vieux slave”] este identic cu „vechi bulgar” sau subsumat acestuia, vezi I. Pătruș, *op. cit.*, p. 120—121), autoarea îi recunoaște lui „v. sl.” statutul exclusiv de „altkirchenslavische Sprache”, cu consecințele aferente pentru elementele dacoromâne/aromâne provenite din etimoane „v. sl.”.

b. În clasificarea cuvintelor analizate, în „epoca cea mai veche, secolele VII—VIII, inclusiv”, două din grupurile stabilite se bazează pe criterii formale contradictorii cronologic : cuvinte cu grupurile **tart*, **tall* (*gard*, *salmă*), dar și cu metateză (*prag*, *plaz*) (p. 169). În grupul întii se adaugă (pe lângă *gard*, *salmă*) încă două elemente : *gărdină* și *gărvan* (p. 160). Trei dintre ele trebuie excluse : *salmă* pare a fi, într-adevăr, împrumutat din greacă (< *σάλμα* < sl. com. **salma*), cum presupune și autoarea (p. 133) ; *gărdină* reprezintă nu forma „primară” (p. 69), ci metatezată, pe teren aromân, cf. (de origine latină) *bărnă/brănu* „briu”, *căpărle* „caprele” etc. (vezi Th. Capidan, *Aromânii*, București, 1932, p. 362—363) ; *gărvan* (rezultat, de asemenea, la slavi sau la români, prin metateza *vr* > *rv*), alături de *gavran* (p. 83) < bg. *gavran*, cf. scr. *gavan/garvan*, ceh. *havran*. Autoarea nu este decisă în privința lui *gard* (pe care îl consider împrumutat — alături de alte cîteva cuvinte — din graiuri slave, în latina carpato-dunăreană, transmis apoi limbii române : dr. *gard*, ar. *gardū*, ir. *gărd*, vezi I. Pătruș, *op. cit.*, p. 105, 108, 112), încadrat în *Glosar* (p. 125—126), deci printre elementele cu origine nesigură.

c. Întrucît cel mai vechi exemplu de metateză datează din anul 789 (vezi A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Paris-Lyon, 1950, p. 111 ; I. Pătruș, *op. cit.*, p. 108, 111), plasarea împrumuturilor de felul lui *prag*, *plaz* în secolele VII și VIII este inacceptabilă.

Dealtfel, autoarea nu aduce nici un argument convingător în sprijinul coborîrîi limbii Inferioare a influenței slave sub secolul al IX-lea, căci celelalte grupe de cuvinte (p. 169—170) se bazează pe criterii formale neprobante (redarea lui *e* prin *ea* ; a lui *y* prin *i*, se pare numai în *arts*, cf. și dr. *ris*) sau, iarăși, contradictorii cronologic : în unele cazuri — a „redat” prin *-e* (*lên* : *leane*) sau *-u* (*gvozdi* : *gvozdu*) sau „redat prin desinență zero” (*rysl* : *arts*) (p. 170) (formulări din care poate rezulta și inadverența că sînt împrumutate și desinențele).

4. Într-o lucrare cu un asemenea profil, sînt inutile formele din limbile slave de est, de vest, inclusiv cele din slovenă, menționate la fiecare dintre cuvintele analizate, după cum inutile sînt corespondentele maghiare (cele mai multe lipsesc) din tabelele de pe paginile 142—148.

5. Th. Capidan și-a reformulat teza (menționată la p. 158) referitoare la caracterul „sirbesc” al împrumuturilor românești de felul lui *muncă*, *scump*, în sensul că ele ar proveni din graiul slavilor apuseni, fie că el erau sirbocroați, fie că vorbeau o limbă de tranziție între sirbocroată și bulgară (*Limbă și cultură*, București, 1943, p. 237).

Pe lângă calitățile remarcate de Rodica Orza, lucrarea are meritul de a fi supus unei analize minuțioase materialul lexical studiat, de a fi verificat etimologiile anterioare și de a fi căutat căi și mijloace noi pentru periodizarea vechilor contacte sociale și lingvistice dintre români

și slavii de sud. Lucrarea nu poate lipsi din bibliografia destinată studiului relațiilor slavo-române în perioada veche.

Aprilie 1981

I. Pătruț
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

KLAUS BOCHMANN, *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen von 1821 bis 1840*, Berlin, Akademie-Verlag, 1979, 221 p.

Lucrarea întreprinde o cercetare a lexicului politico-social al românei din prima jumătate a secolului al XIX-lea, prezentând evoluția formelor și a sensurilor în strinsă legătură cu relațiile sociale și cu istoria ideilor; autorul apreciază că perioada respectivă reprezintă un (relativ) început și un (relativ) sfârșit al procesului dezvoltării acestui lexic cu deosebite posibilități de modificare, ca reflectare a dinamicii condițiilor politico-sociale. Datorită caracterului mobil, lexicul respectiv deține o poziție-cheie între 1780 și 1880, jucând rolul de lexic-pilot în procesul de modernizare a vocabularului limbii române: este cea mai bună oglindă a schimbărilor sociale, reflectând înnoirile radicale și, dintre toate limbajele de înaltă cultură spirituală, este cel mai popular.

Periodizarea acestui proces este în dependență de istoria societății românești și de istoria limbii literare, prezentând următoarele etape: 1780/1800—1820 (plasată în epoca luminilor, în Transilvania); 1821—1848 (centrul de greutate se află în Muntenia și Moldova); 1848/1849—1859 (etapa de consolidare).

În primii 30 de ani ai secolului al XIX-lea, elementele turcești, grecești, rusești și latino-romanice se concurează: elementele turcești se foloseau în corespondența cu funcționarii turci, cele rusești în cercuri militare, cele grecești în comerț și în cercuri de o anumită cultură; în Transilvania, în locul acestora se foloseau elemente germane, maghiare și latine. Termenii latino-romaniei erau, în Muntenia și Moldova anilor 20, un simbol al idelilor progresiste. Constatarea că în utilizarea neologismelor întâlnite în scrierile unor cărturari ca Dimitrie Cantemir, Miron Costin, Ion Budai-Deleanu nu există o continuitate duce la ideea că, așa cum se admite existența etimologiei multiple, ar trebui să se vorbească și de „primă atestare multiplă”.

Procesul de modernizare a limbii române include înlocuirea unor surse etimologice, dar și preluarea de noțiuni noi și sensuri ale unor cuvinte. Lexicul politico-social este cercetat în secțiuni sincronice de aproximativ zece ani, împărțirea internă a capitolelor urmînd complexele de idel (cîmpurile semantice), și se urmărește situația cuvintelor-cheie (*Schlüsselwörter* — termen cu accepție diferită aici de cea pe care i-a atribuit-o Matoré), a cuvintelor-slogan (*Schlagwörter*), -modă (*Modewörter*).

După o jumătate de secol de căutări ale unui model ideologic și lexical adecvat, literatura politico-socială românească și lexicul corespunzător se dezvoltă între 1840 și 1850 în mod exploziv. În linii esențiale, limba română modernă își formează lexicul politico-social pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, proces început cu Școala ardeleană, atinge un prim punct înalt cu revoluția din 1821 și cu literatura legată de aceasta și ajunge la deplina dezvoltare între 1840 și 1850. Dintre toate etapele, fiecare avîndu-și particularitățile, se distinge cea a anilor 40 (cu punctul cel mai înalt — revoluția din 1848), fiind o relativă încheiere a procesului care a dus la crearea acestui lexic. Caracteristicile etapei sînt: dezvoltarea stilurilor funcționale (înnoirea o reprezintă apariția unui gen al agitației politice în presă, manifeste, discursuri publice, scrisori cu caracter politic etc. și a căror particularitate principală o constituie cuvintele slogan), iar în strinsă legătură cu agitația politică se dezvoltă un stil al științelor sociale; procesul unificării limbii române literare se ridică și în domeniul lexicului politico-social pe o nouă treaptă; spre deosebire de limbajul beletristic, influențat de ideile „Dacel literare”, lexicul politico-social este dominat de împrumuturi, în special franceze, constituind, împreună cu formațiile interne, baza limbajului politico-social actual. În modernizarea vocabularului politico-social se constată, după domenii, diferențe de ritm și de calitate.

Ocupîndu-se de un compartiment relativ puțin cercetat al lexicului românesc, dar care prezintă o deosebită însemnătate, bine demonstrată, și fondînd observațiile pe un bogat mat-

rial documentar, prelucrat după o metodă adecvată, care pune la contribuție semantica și sociolingvistica, cartea reprezintă o contribuție de valoare la studierea modernizării limbii române.

Martie 1981

Felicia Șerban

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

SIMON C. DIK, *Functional Grammar*. North Holland Linguistic Series, Edited by S. C. DIK and H. J. K. KOOIJ, North Holland Publishing Company, Amsterdam — New York — Oxford, 1978, 230 p.

Cartea pe care urmează să o prezentăm, elaborată de Simon C. Dik, directorul Institutului de lingvistică generală al Universității din Amsterdam — după cum trădează și titlul —, este o adevărată descriptivă și explicativă a limbilor naturale, fundamentată pe adaptarea noțiunilor funcționale la funcțiile primitive ale teoriei gramaticii.

Simon C. Dik a criticat încă din 1968 gramatica chomskyană de tip Phrase Structure în forma ei încorporată în gramaticile transformaționale¹, dovedind că este posibilă crearea unei teorii generale a gramaticii, capabile să distingă constituenții identici în ceea ce privește categoria, dar diferiți ca funcție, și să identifice categoriile diferite, dar funcțional echivalente în domeniul construcțiilor coordonative. În prezenta carte el elaborează această teorie generală.

În opoziție cu directivele generale ale cercetării lingvistice bazate pe transformări, gramatica funcțională evită aplicarea transformărilor în sensul unor operații modificatoare de structură. După cum se știe, punctul cel mai discutat al dezbaterilor privitoare la varianta chomskyană a teoriei transformaționale s-a focalizat în jurul unei întrebări duale, și anume: *dacă limba este sau nu structurală în mod intrinsec pentru comunicare, dacă ea poate fi sau nu analizată efectiv, desprinsă fiind de funcția ei comunicativă*. De unde, punctul de vedere formal aproximează limba ca un obiect abstract, iar gramatica formală este concepută, înainte de toate, ca o încercare de a caracteriza acest obiect abstract pornind de la niște legi abstracte.

Aproximarea funcțională — promovată și în lucrarea de față — concepe limba „în primul rând ca un instrument de interacțiune socială între ființe umane, utilizat în scopul primar de a stabili relații de comunicare între emițător și receptor” (p. 1).

Cu toate că autorul explicitează că limba trebuie cercetată în funcțiunea ei comunicativă pentru a putea ține seama de structura și de folosirea ei, în primele capitole, în dezbaterile și fundamentarea cercetării, limbii ca instrument al informației i se acordă o importanță minimă; dimpotrivă, însuși termenul de informație apare rar și fără să fie definit (p. 128). Faptul că autorul nu pornește de la gândirea pragmatică contemporană a structuraliștilor americani reiese din evitarea unor concepte utilizabile într-o viziune funcțională ca *funcțor*, *argument*, *valoare* etc. și nici nu se face o delimitare între funcțional în sens matematic și funcțional în sens gramatical. Procedeu de a introduce termenul de funcțional (p. 4–5) nu constă nici în definirea lui, nici în transplantul lui pe cale interdisciplinară dintr-o știință mai mult sau mai puțin înrudită cu lingvistica, nici din teoria generală a sistemelor. Iată motivul pentru care autorul nu delimitează funcționalitatea unui element în raport cu totalitatea unui sistem sau subsistem lingvistic de funcționalitatea acestuia în raport cu celelalte elemente (funcționalitate pozițională și opozițională). Conceptul de funcțional nu este manipulat nici în opoziție cu cel disfuncțional — cu toate că acesta din urmă este un concept deosebit de operativ în adaptarea la context, la situație. Termenul de funcțional e introdus ca un calificativ al entității de paradigmă (entitate nedefinită nici ea la rindul ei, cf. p. 4–5 și următoarele), contrastând cu cel de paradigmă formală.

Merită totuși o apreciere procedeul concret, calea dinamică de construire a perechii contrastive de concepte paradigmă formală/paradigmă funcțională. Observăm totodată că cele opt criterii aplicate în capitolele despre *Bazele gramaticii funcționale* (p. 15–54), pe care le distinge, sint alese în mod eclectic: criteriul a) al definirii limbii — se referă la nivelul semantic; b) cel al funcției primare a limbii — privește nivelul pragmatic; c) cel al corelatelor psihologice este un criteriu alolingvistic; d) și e) cel al sistemului și al utilizării acestuia se referă și la nivelul sintactic și la cel pragmatic; f) problema achiziționării limbii — este un criteriu prag-

¹ Simon C. Dik, *Coordination. Its Implications for the Theory of General Linguistics*, Amsterdam, 1968.

matic ; g) cel al universalilor lingvistice privește sintaxa, precum și raporturile interlingvistice ; h) ierarhizarea sintaxei, semanticii și pragmaticei — are loc la nivel metapragmatic.

Ținând seama de delimitarea clasică a lui Hjelmslev dintre sistem și proces, primele patru criterii se referă la limbă ca sistem, ultimele patru la limbă ca proces.

Este foarte interesant faptul că dacă, teoretic, cele două paradigme apar bine delimitate, delimitarea nu este întotdeauna operantă atunci cînd S.C. Dik trece la aplicarea criteriilor. Funcțiile semantice, sintactice, chiar și cele pragmatice se iau în discuție și sînt exemplificate la nivelul propozițiilor, deși definirea limbii ca o mulțime a propozițiilor îi aparține tocmai opusului paradigmei funcționale. În ceea ce privește cel de-al doilea criteriu, autorul consideră că funcția primară a limbii ca expresie a gândirii este specifică paradigmei formale și cea de comunicare paradigmei funcționale. El stabilește aici o contradicție antagonistă, deși limba este în egală măsură instrumentul formulării, transmiterii, conservării și schimbării mesajului. Cel de-al treilea criteriu, corelînd din punct de vedere funcțional psihologicul numai cu competența lingvistică, intră în contradicție cu restul criteriilor, deoarece și performanța lingvistică decurge din cadrul psihologic al utilizării limbajului. Restul criteriilor exploatează, foarte sistematic și în opoziție cu paradigma formală, analiza și sintetizarea faptelor lingvistice în montura lor (în *setting* = *context* + *situație*) în capitolele DESPRE FUNCȚIA ȘI STRUCTURA TERMENILOR (p. 55—68) și în cel despre ROLUL DE SUBIECT ȘI CEL DE OBIECT (p. 69 — 126). În cel de-al șaselea capitol, DESPRE FUNCȚIILE PRAGMATICE (p. 127—154), se introduce o ierarhie semantică funcțională (SFH), arătîndu-se că elementul care e subiect poate deveni agent, agentul poate avea rolul de complement de scop, cel de scop poate contracta un rol de beneficiar al acțiunii, beneficiarul : rol de instrument, instrumentul : indicator de loc, indicatorul de loc : indicator de timp. O ierarhie similară este stabilită pentru obiect. Ierarhia stabilită are și valoarea unui criteriu tipologic. Așa numita „tăietură” (cut-off-point), dincolo de care substituția succesivă de mai sus nu mai este posibilă, diferă de la o limbă la alta. Pentru engleză, apare înainte de beneficiar, pentru română, după. Pentru sanscrită și malgașă, pe ultimele locuri etc. Capitolul 8 arată că ORDINEA CONSTITUENȚILOR (p. 171—188), la fel ca SFH, sau altele de tip GN + CV, sau de tip pronume + verb, sînt de natură logică și nu lingvistică ; de asemenea și ocurența unor succesiuni specifice numai propozițiilor secundare, respectiv numai celor principale. Această ORDINE PREFERATĂ A CONSTITUENȚILOR INDEPENDENTĂ DE LIMBĂ (p. 189—211), în prescurtare LIPOC (= LANGUAGE INDEPENDENT PREFERRED ORDER OF CONSTITUENTS), e în concordanță cu principiul psihologic funcțional fundamental care conduce la concluzia finală că este mai ușor de perceput un proces complex, un stoc complex de informații, dacă aceste informații sînt prezentate în blocuri informaționale de o complexitate internă mereu crescîndă (p. 212).

Gramatica funcțională a lui Simon C. Dik e rezultatul luptelor dintre opiniile și teoriile cele mai recente. Ea prezintă o orientare dublu funcțională, multidirecționată și alternativă, fiind o introducere în semantica, sintaxa și pragmatika unor noțiuni din gramatica primară. Formulări mai precise și o mai accentuată integrare cu criteriile de lingvistică aplicată ar fi contribuit la eficiența, utilitatea practică și consecvența teoretică a acestui volum deosebit de bogat în exemple formulate în numeroase și variate limbi.

Geza Kis

Noembrie 1980

Cluj-Napoca, alea Scărișoara, 5

MARIO RUFFINI

(1896—1980)

Născut în Spezia (Liguria) și devenind mai târziu elev al marilor romaniști Bertoni și Bartoli, Mario Ruffini a predat limba italiană la Universitatea din Cluj-Napoca. Începând cu anul universitar 1930/1931, până la pensionare (1967), prof. M. Ruffini a funcționat la Catedra de limba și literatura română de la Facultatea de Litere a Universității din Torino, catedră inițiată, în 1863, de Giovenale Vegezzi-Ruscalla, intermediarul din 1859 dintre Cavour și V. Alecsandri, pe atunci ministru de externe al Moldovei.

Meritul profesorului Mario Ruffini în relevarea importanței limbii române pentru studiul comparativ și istoric al limbii italiene, ca și al filologiei romanice, rămâne indiscutabil. Preocupat în mod deosebit de fenomenul românesc literar, prof. M. Ruffini studiază și discută în cadrul cursurilor sale universitare originile literaturii române, literatura istorică în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, literatura populară de influență slavo-bizantină, balada istorică, opera lui D. Cantemir, Școala ardeleană, poezii Văcărești, Titu Maiorescu și problema ortografiei, opera lui D. Bolintineanu, O. Densusianu și simbolismul românesc, semănătorismul și poporanismul, nuvela românească între cele două războaie mondiale etc., de atenție specială bucurându-se activitatea și opera marilor noștri clasici: V. Alecsandri, I. L. Caragiale, M. Eminescu. Abordând deseori cercetarea scriitorului și sub aspectul ei lingvistic (*Stilul lui V. Alecsandri cu privire specială asupra neologismelor, Limba scrisorilor lui I. L. Caragiale*), prof. M. Ruffini, după ce satisface necesitățile legate de predarea gramaticii și istoriei limbii române, găsește potrivit să se ocupe și de studierea limbii noastre pe baza Atlasului lingvistic român, de formarea limbii literare române, de terminologia română a pescuitului, de influența greacă asupra dialectului aromân etc., afirmându-și remarcabila sa eruditie.

Aria preocupărilor sale științifice și didactice depășește însă cu mult domeniul filologic. Expune convingător și competent problema continuității noastre în Dacia, cultura română în epoca lui C. Brincoveanu, cultura religioasă medievală din România, își aduce contribuția la cunoașterea artei populare românești, a bibliotecii stolnicului C. Cantacuzino în strălucita sa monografie tradusă din italiană și publicată la noi în anul 1973.

Numeroase articole, studii și prestigioase cărți constituie zestrea scrisă pe care prof. Mario Ruffini o lasă posterității. Dintre acestea amintim: *I favolisti romeni nel secolo XIX*, în „Convivium”, 1933, nr. 3; *I romeni d'Istria*, în „Rivista di Geografia”, 1933, fasc. 4; *Il Museo Etnografico di Cluj*, în „Lares”, 1931, nr. 3; *Latinità della lingua romana*, în „Termini”, 1939; *Storia dei Romeni di Transilvania*, Torino, 1942; *Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Editura Minerva, 1973 (traducere din italiană); Mihai Eminescu, *Poesie d'amore* (studiu și traducere), Torino, 1964 și *Aspetti della cultura religiosa ortodossa romana medievale (Secoli XIV—XVIII)*, Roma, Nagard, 1980, carte apărută în ultimul an al vieții sale, cel de-al 84-lea.

Dar moștenirea cea mai de preț pe care ne-a lăsat-o celor care l-am cunoscut și am avut fericitul prilej de a colabora cu profesorul Mario Ruffini este neprețuita sa bunătate, probitatea și integritatea morală a omului, a dascălului și a cercetătorului, căldura atașamentului său sincer față de limba, literatura și cultura românească, față de istoria și destinul lor, neîncetata dăruire pentru nobila cauză a umanismului, înțelegerea și afecțiunea cu care i-a înconjurat chiar și pe colaboratorii săi cei mai umili, nedezmînțita încredere în temeiurile unei familii de mare cinste și aleasă conviețuire. Ca semn al înaltei considerații și cinstiti, statul român l-a decernat, în 1968, ordinul „Meritul cultural” cl. I, iar Universitatea din București l-a ales, în 1966, „doctor honoris causa”.

Din spatele ochelarilor săi cu ramă aurită, privirea delicată a doi ochi blinzi și pătrunzători însoțește mereu neșterea amintire a profesorului Mario Ruffini.

Martie 1981

Eugen Câmpeanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

INDICELE VOLUMULUI AL XXVI-LEA* (1981)

INDICE DE MATERII

A

ACCENT; ~ul ca unitate suprasegmentală 127-128; corelatele ~ului în limbile rusă și română 127-135; intensitatea, durata și înălțimea, corelate ale ~ului 128-134

ADVERB; ~e modale 35-41; ~ele de timp în limba română 97-98

ANALIZĂ; o metodă posibilă pentru ~a stilistică 69-76

ANTROPONIM; ~e românești în -iu 63-67; ~ul *Budai* 173-179

ANTROPONIMIE 222-223

ARGOU; elemente de ~ în romanul *Groupa* de Eugen Barbu 199-206

AROMÂN; cuvinte slave în dialectul ~ 229-233

ATLAS; ~ul lingvistic al Banatului 217-219; ~ul lingvistic al Olteniei 83-85; cuvinte din ~ul lingvistic român înregistrate greșit în DLR 43-53

ATRAȚIE; o schimbare de gen prin ~ 181-183

C

CAUZAL; propoziția subordonată ~ă 27-33; propoziția ~ă argumentativă 143-147

CONTRASTIV; privire ~ă asupra corelatelor accentului în limbile rusă și română 127-135

COORDONARE; ~a în vorbirea populară românească 220-221

COPULATIV; expresiile cu verbe impersonale-unipersonale ~e 137-141

D

DECUMUL; de la disjuncție la ~ în franceza vorbită 157-165

DIALECTOLOGIE 43-53, 83-85, 94, 105-106, 167-171, 181-185, 217-219, 220-221, 229-231

DICȚIONAR; ~ al limbii române contemporane de uz curent 89-91; ~ul lui H. Tiktin 1-10; ~ul limbii slave comune 99-101; cuvinte din ALR înregistrate greșit în ~ul limbii române 43-53

DISJUNCȚIE; de la ~ la decumul în franceza vorbită 157-165

DURATĂ; intensitatea, ~a și înălțimea, corelate ale accentului 128-135

E

ETIMOLOGIE; ~a unor cuvinte românești 43-53, 59-61; despre ~a românescului *crăciun* 55-57

F

FILOLOGIE 187-197

FONETICĂ 127-135; transcrierea ~ 44-48

FONEMATIZARE 45

FRANCEZĂ; inovații sintactice în ~a vorbită 157-165

G

GEN; o schimbare de ~ prin atracție 181-183

GRAMATICĂ 93-94, 97-98; ~ funcțională 234-235; ~a *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780, 1805) 11-15

H

HIEROGLIFĂ; descifrarea ~elor limbii maya 117-126

I

IMPERSONAL; expresiile cu verbe ~e-unipersonale copulative 137-141

INTENSITATE; ~a, durata și înălțimea, corelate ale accentului 128-135

INTONAȚIE; ~a ca unitate suprasegmentală 128

J

ÎNĂLȚIME; intensitatea, durata și ~a, corelate ale accentului 128-135

L

LATIN; romanitatea românească și cultura ~ă (sec. XI-XIV) 17-25

LEXIC; ~ul politico-social al românei din prima jumătate a secolului al XIX-lea 233-234; ~ul tipăriturilor bălădene de la sfârșitul secolului al XVII-lea 192-197

LEXICAL; elemente ~e din ALR înregistrate greșit în DLR 43-53; note ~e și etimologice 59-61

* Întocmit de Elisabeta Faiciuc.

LEXICOGRAFIC; activitatea ~ă a lui
H. Tiktin 5-10

LIMBĂ; ~ și vorbire în afazie 226-227;
corelatele accentului în ~ile rusă și
română 127-135; descifrarea hieroglifelor
~ii maya 117-126; istoria ~ii române
contemporane de uz curent 89-91

LINGVISTICĂ; din istoria ~ii românești
5-10, 93-94

LITERALIZARE 44-48

LITERARIZARE 44-48

M

MAI MULT CA PERFECT; forme simple
de ~ ~ ~ ~ în graiurile dacoromâne
183-185

MAYA; descifrarea hieroglifelor limbii ~
117-126

MODAL; adverb ~e 35-41

MORFOLOGIE; ~ dialectală 181-185

N

NORMĂ; consolidarea ~elor limbii române
literare în tipăriturile bălgrădene de la
sfârșitul secolului al XVII-lea 187-197

O

ONOMASTICĂ 173-179, 222-223

P

POETICĂ 98, 227-229; între filologie și
~ 95-96

PROPOZIȚIE; ~a subordonată cauzală
27-33; ~a cauzală argumentativă 143-
147

R

ROMANITATE; ~a limbii române 11-15;
~a românească și cultura latină 17-25

RUSĂ; corelatele accentului în limbile ~
și română 127-135

S

SEMIOTICĂ 77-81, 98

SIMBOL; ~ul artistic 77-81

SINTACTIC; inovații ~e în franceza vor-
bită 157-165

SINTAXĂ 27-33, 35-41, 137-141, 143-
147, 149-155, 157-165, 220-221

SLAV; cuvinte ~e în dialectul aromân
229-233; dicționarul limbii ~e comune
99-101

STIL; structura narativă în ~ul indirect
liber 207-215

STILISTICĂ 69-76, 77-81, 95-96, 98,
199-206, 207-215

SUBORDONARE; dubla ~ în limba ro-
mână 149-155

SUPRASEGMENTAL; accentul ca unitate
~ă 127-128; intonația ca unitate ~ă
128

T

TERMEN; ~i pentru noțiunea 'pănușă
foaie (pe știulete)' 167-171

TERMINOLOGIE; din ~a porumbului 167-
171

TOPONIMIE; ~a din vechea vatră a Sarmii-
zegetusei 223-226; cercetarea ~i din
Moldova de nord 91-92

TRANSCRIERE; ~a fonetică 44-48

TRANSLITERAȚIE 44-45

U

UNIPERSONAL; expresiile cu verbe imper-
sonale-~e copulative 137-141

V

VERB 183-185; expresiile cu ~e imperso-
nale-unipersonale copulative 137-141

VERSIFICAȚIE; ~a românească 227-229

VOCALĂ; reducerea calitativă a ~elor ne-
accentuate în limba rusă 132

INDICE DE AUTORI

A

Aaron, Florian 66
 Agărbiceanu, I. 107
 Alecsandri, V. 9, 60, 237
 Alexandrescu, Gr. 150, 151
 Álvarez, M. Cristina 121, 122
 Andronescu, Șerban 121
 Anghel, Ioana 89—91
 Apostolescu, N. I. 227
 Arghetzi, T. 59, 150, 288
 Asachi, Gh. 178
 Avanesov, R. I. 128, 129, 133
 Avram, A. 44, 52, 131
 Avram, M. 44, 52

B

Baciu, M. 199—206
 Bahtin, M. 208, 210, 211, 215
 Balász, L. 131
 Bally, Ch. 159, 200, 207, 210
 Balotă, N. 228
 Bán, A. 127—135
 Banfield, A. 207, 211, 213, 215
 Barbu, E. [199—206]
 Barbu, I. 228
 Barlt, George 66
 Barnhart, C. L. 72
 Baronzi, G. 203
 Bartal, A. 20
 Bartoli, M. 55, 237
 Bădăraș, T. A. 9
 Beauzée 78
 Bejan, Dimitrie 188
 Bejan, Dumitru 35—36, 38, 39, 40, 137—141
 Beju, I. N. 190
 Beldescu, G. 139
 Bellini 57
 Beltschi, E. 47, 93—94, 106 [217—219]
 Benedek, G. 99—101
 Benveniste, E. 44, 52, 96, 207, 208, 215
 Bereceanu, B. B. 35, 37, 38
 Berlin, H. 120, 124
 Berneker, E. 55, 57
 Bertoni, G. 237
 Blanu, I. 18
 Bidlan, V. 83—85, 105, 167—171
 Birlea, E. 183
 Birsănescu, Șt. 23—24
 Blaga, L. 13, 98
 Bochmann, K. 18, 19, [233—234]
 Bogdan-Dascălu, Dolina [93—94]
 Bogdan, I. 178
 Bojineț, D. 94

Bolintineanu, D. 237
 Bolla, K. 130
 Bondarke, L. V. 130
 Borellă, M. 95—96, 98, 99
 Bordenanu, M. 228
 Boșca, T. 71, 73—75
 Bourhouig, Brasseur de 117
 Braga, Martin de 46
 Brătescu-Volnești, I. Al. 150
 Brătulescu, M. 24
 Breban, N. 203
 Breban, V. [89—91], 107, 111
 Brellinger 79
 Brinton, D. G. 125
 Bryzgunova, E. A. 128, 133
 Budai-Deleanu, Ioan 18, [173—179], 233
 Bugeanu, D. 18, 19
 Bulantin, L. L. 130
 Bulgăr, Gh. 24, 25
 Bunca, A. 187
 Buysens, E. 199
 Buzzati, D. 98
 Byek, J. 181, 227

C

Çabej, E. 55, 57
 Camilar, E. 59
 Candrea, G. 6
 Candrea, I.-A. 18, 22, 23, 139, 170
 Cantemir, D. 96, 233, 237
 Capidan, Th. 56, 230, 232
 Caracostea, D. 227
 Caragiale, I. L. 9, 237
 Caragiale, Matelu I. 203
 Caragiu-Marloțeanu, M. 44, 52
 Cardaș, Gh. 173
 Carrère, M. 201
 Cassirer, E. 80
 Cătană, P. 51
 Cămpcean, Heana 5—10
 Cămpceanu, E. 98—99, 237
 Céline, L. F. 159—161
 Champollion, J. F. 102
 Chatman, S. 95
 Chindriș, I. 66
 Chițu, V. 188
 Chomsky, N. 101, 102
 Chudaș, M. L. 64, 173
 Cihac, A. de 59
 Clobanau, Șt. 196
 Ciompec, G. 35
 Clorănescu, Al. 55, 57
 Clpariu, T. 12, 195
 Cluhandu, Gh. 188

Cocelo, Sabellico, M. A. 24
 Cohen, J. 199
 Cohuș, Cornelia 167
 Condillac, E. B. de 78
 Constantinescu, N. A. 174, 178
 Copceag, D. 127, 133
 Coresl 22
 Cornescu, C. 188
 Coserlu, E. 17, 24
 Costin, L. 48
 Costin, M. 228, 233
 Coșbuc, G. 9, 139
 Coteanu, I. 35, 44, 52, 81, 89
 Creangă, I. 8
 Cressot, M. 157
 Creșu, Zorela 60
 Cristea, T. 164
 Curtius, G. 80

D

Dan, Ilie [91–92]
 Dan, P. 183
 Dascălu, Cîșu [93–94]
 Dauzat, A. 200
 Delavrancea, B. 96
 Demény, L. 18
 Densușianu, O. 18, 21–24, 94, 168, 237
 Depărățeanu, Al. 7
 Diaconescu, P. 139, 140
 Diaconovici-Loga, C. 94
 Diderot, D. 79
 Dik, S. C. 97, [234–235]
 Dimitrescu, Fl. 24, 130, 139
 Dorcescu, E. 217
 Dosoftei 7, 18, 20, 98, 188–190, 192, 193, 195, 229
 Dragomirescu, G. N. 35, 36, 139
 Dragomirescu, M. 227
 Dragoș, E. 77–81, 98–99
 Drăsoveanu, D. D. 27–33, 36, 37, 140, 143–147, 149, 153, 154, 183, 220–221
 Drăganu, N. 48, 188, 189, 224
 Drumeș, M. 203
 Dubois, Charlier Fr. 158
 Dubois, J. 158
 Du Cange 20
 Du Marsals 78
 Dumitrașcu, P. 149

E

Edelstein, Frieda 149–155
 Ellade-Rădulescu, I. 107
 Eminescu, M. 6, 7, 10, 96, 154, 278, 229, 237

F

Fucluc, I. 106 [217–219]
 Fekete Nagy, A. 178
 Filipașcu, Al. 9
 Filimore Ch. J. 208, 212, 215

Floca, Ioan 188
 Floren, Ligla Stela 157–165
 Fónagy, Iván 128, 129, 132
 Fontanier, P. 78, 79
 Fowler, R. 69
 Francœur, L. 207, 215
 Frățilă, V. 105
 Freud, S. 80
 Frîncu, C. 196
 Frîncu, T. 6
 Funerlu, I. [227–229]
 Furdul, T. 190

G

Găldi, L. 178
 Garstang 102
 Gaster, M. 188
 Gămulescu, D. 47, 52
 Genette, G. 199, 208, 213, 215
 Ghergarlu, L. [111]
 Ghetle, I. 44–46, 52, 178, 188, 189, 192
 Ghibănescu, Gh. 7
 Ghica, I. 203
 Ghișe, Dumitru 11
 Glosu, Șt. 52, 139
 Gilraudoux, J. 98
 Giștescu, P. 173
 Goleu, V. 105
 Gorovel, Artur 8
 Gosy, Mária 130
 Goșla, A. 187, 195
 Grammont, M. 229
 Graur, Al. 28, 33, 65–67, 89, 128, 130, 173, 181
 Grecu, D. 105–106
 Grigorevici, Em. 92
 Grimm, J. 56
 Grimm, P. 71, 73, 74
 Guillaume, G. 97
 Gulraud, P. 164
 Gușu-Romalo, V. 33, 36, 38, 154, 202

H

Hahn, J. G. von 56
 Halle, M. 128
 Hamburger, K. 208, 215
 Haneș, V. 46, 52
 Hașteganu, L. 190
 Háy, Ștefan 35–41
 Helne, H. 96
 Hodis, V. 149, 152–154
 Homorodean, M. [223–226]
 Householder, F. W. 72
 Hristea, Th. 19
 Hrozny, B. 102–103
 Humann 102
 Humboldt, W. von 79

I

Iana, A. 6
 Ianu, V. 105
 Ibrăileanu, G. 192, 227

Iliev, St. 64, 67, 173, 175—177, 179
 Ionaşcu, R. 11, 13
 Ionescu-Ruxândolu, L. 52
 Ionică, I. [83—85]
 Iordan, Ion 173
 Iordan, Iorgu 11, 33, 38, 66, 85, 130, 154,
 199, 223
 Iorgovici, Paul [93—94]
 Iovescu, I. M. 60, 203
 Ispirescu, P. 193
 Istrate, G. 13, [102—103]
 Ivaško 176
 Ivănescu, G. [85—89], [94—95]
 Ivireanul, A. 188, 190, 196

J

Jakobson, R. 80, 81, 95, 96, 127, 128, 132,
 204, 226
 Jespersen, O. 80, 207
 Jud, J. 55
 Julliland, A. 199, 202
 Jung, G. G. 80

K

Kant, I. 78, 80
 Kassai Ilona 127
 Kelemen, B. 107, 187, 226—227
 Kelley, D. 122
 Kerschbaumer, Marie Thérèse 35
 Kírály, Fr. 131
 Kls, E. 97—98
 Kls, Géza 234—235
 Knorozov, J. V. 118, 122
 Kooll, H. J. K [234—235]
 Kreindler, A. 226
 Kuroda, S. Y. 207, 211, 213, 215
 Kuznecov, P. S. 127, 128

L

Lambertz, M. 57
 Landa, Diego de 117, 118, 121, 125
 Laurian, A. Tr. 66
 Laziclus, Gyula 127
 Lecca, G. 7
 Legrand, É. 188
 Lessing, E. E. 79
 Levin, S. R. 96
 Lewandowski, L. 178
 Liuba, S. 6
 Locke, J. 78
 Lombard, Alf 97
 Loşonţi, D. 168
 Lotman, J. M. 96
 Lounsbury, F. 122
 Louzoun, M. 157
 Lukinich, E. 178
 Lupan, D. 190
 Luria, A. R. 226

M

Maerea, D. 11, 13, 94, 95
 Malor, Petru 18
 Malorescu, I. 66
 Malorescu, T. 237
 Makkai, L. 178
 Maneaş, M. 211, 215
 Maneca, C. 10
 Mangluca, S. 94
 Manrique, L. 121
 Manu, E. 200
 Manu, M. 105
 Marcu, F. 6
 Marcus, H. 70, 73, 74
 Mareş, Al. 44—46, 52
 Marian, S. Fl. 6
 Marinescu, B. 105
 Marinescu, Gh. 226
 Marino, A. 227
 Martinet, A. 127
 Márton, Gy. 131
 Mathews, P. 122
 Matoré, G. 233
 Matusevič, M. I. 134
 Măril, I. 43—53, 56, 94—95, 105, 185, 229
 McHale, B. 208—211, 215
 Mellet, A. 46, 52, 56, 86
 Meschonnie, H. 199
 Miclău, P. 81
 Micu, S. [11—15], 48, 49, 94
 Mihăescu, H. 87
 Miklosich, Fr. 55, 57, 99, 173, 176, 222
 Milonescu, Vl. 92
 Mistral, F. 56
 Mîinea, M. 97
 Mîrza, I. 190
 Mocanu, N. 106, [217—219]
 Molln, V. 193
 Moraru, Leca 97
 Moraru, T. 66
 Movilă, P. 188
 Mumuleanu, B. Paris 18
 Munteanu, Şt. [93—94], 204
 Murádl, L. 170
 Mureşanu, F. 196
 Mureşanu, I. 98—99
 Murgu, E. 94
 Murnu, G. 98
 Muşlea, I. 197

N

Nadeina, T. M. 130
 Neagoe, V. E. 105
 Neamţu, G. G. 33—41, 139, 140
 Nelescu, P. 105, 106, 130, 151, [217—219]
 Neumaler, O. 101
 Niculescu, Al. 17—25, 33, 38, 87, 95—96,
 154
 Nilles, N. 197
 Nilsson, Elsa 149, 153
 Nuţă, I. 105

O

Oallde, P. 94
 Oancea, D. I. 173
 Ogden, K. 81
 Ohmann, R. 207, 215
 Oliverius, Z. F. 130, 133
 Oller, J. W. 98
 Oltean, Șt. 98, 99, 207–215
 Onu, L. 97
 Orza, R. 105, 229–231, 232
 Ostermann, V. 56

P

Palade, T. 25
 Pamfil, V. 85–89
 Panaltseu, P. P. 20, 23–25
 Pană-Borolanu, S. 105
 Pann, A. 229
 Papahagi, T. 18, 55, 56, 231
 Pascal, R. 209
 Pascu, G. 85, 230, 231
 Pascu, Șt. 66
 Pașca, Șt. 64, 66, 67, 174, 177, 179, 197
 Pavel, E. 91–92, 187–197, 222–223
 Păltineanu, Viorel 102–103, 117–126
 Pătruș, I. 63–67, 97, 105, 107, 173–179, 217–219, [222–223], 230, 232–233
 Pelree, C. S. 77
 Peltz, J. 203
 Penn, J. 102
 Peressielus 227
 Perrot, J. 157
 Pervain, I. 66
 Petöfl, J. S. 212, 215
 Petrocehi, P. 57
 Petrovici, E. 44, 47, 49, 50, 52, 53, 66, 87, 88, 170, 218, 219, 223, 224
 Philippide, Al. 85–89
 Pinchon, J. 163
 Poalelungi, Gh. 139
 Poncelet, G. 97
 Pop, S. 43, 49, 50, 109, 170
 Popa, A. 189, 190, 196
 Popo, M. 107
 Popovici, D. 11
 Popovici, I. 93, [94–95]
 Pott, A. F. 14
 Procopovici, Al. 88
 Proskouriakoff, T. 120, 122
 Protopopescu, L. 173, 174, 177, 178
 Proust, M. 98
 Purdela-Sitaru, M. [94–95], 217
 Pușcariu, S. 13, 14, 17, 18, 20, 25, 50, 53, 55, 93
 Pușchilă, D. 195

Q

Quenau, R. 160, 162

R

Răpeanu, V. 203
 Reichenbach, H. 97
 Richards, I. A. 72, 81
 Riffaterre, M. 95
 Rlzescu, I. 5, 9, 18
 Rocerle, Alexandra 127, 133
 Rocheftort, Chr. 160, 163
 Rohlf, G. 55–57
 Rosetti, Al. 20, 23, 25, 44, 53, 55, 88, 128, 130
 Rosny, Léon de 118
 Rozitzke, Harry A. 130
 Ruffini, M. [237]
 Russo, D. 189
 Russu, I. I. 60
 Rusu, Gr. 55
 Rusu, V. [83–85], 105

S

Sadoveanu, M. 7, 203
 Sandry, G. 201
 Saporta, Sol 70
 Saramandu, N. 105
 Sasu, A. 107
 Sasu, Ioana 69–76
 Saussure, F. de 80, 117
 Sauvageot, A. 162
 Sayce 102
 Săteanu, C. [97–98]
 Shiera, I. G. 187
 Scărlătoiu, E. 105, [229–231]
 Șeerba, L. V. 128, 132
 Schele, L. 124
 Schellhas, P. 125
 Schlegel, J. E. 79
 Schleicher, A. 11
 Schneewels, E. 56
 Schneider, F. 56
 Schuehardt, H. 55
 Schvelger, P. 98–99, 101–102, [226–227]
 Serban, A. 59
 Sebeok, Th. A. 69
 Seche, Luiza 43
 Serghii, C. 150, 151
 Shakespeare, W. 70, 71, 76
 Shleanu, Al. 7
 Simenon, G. 162
 Simion, Ștefan 187, 197
 Slama-Cuzeau, T. 185
 Slave, F. 201
 Slavici, I. 152
 Slawski, Fr. 99
 Splani, F. 97
 Splizer, L. 161
 Stan, I. T. 128, 129, 133
 Stancu, R. 98
 Stankiewicz, I. 69
 Stănescu, D. 7
 Stîngaclu, I. 173

Strauch, G. 208, 210, 215
 Suchu, C. 179
 Sufletel, R. 105
 Svoboda, J. 173
 Svad sh, M. 121
 Szász, L. 107

S

Sălcănuș, I. 18, 20, 59
 Șerban, F. 5—10, 98—99, 233—234
 Șerban, Vasile 36
 Șladbei, I. 88
 Șincul, Gh. [11—15], 18, 91, 178
 Șuteu, Flora 17, 53

T

Tagliavini, C. 55, 57
 Taszycki, W. 173
 Tașcu, V. 107
 Teaba, T. [83—85], 105
 Teiuș, S. 107, [220—221]
 Teodor, Pompiliu 11
 Teodorescu, E. 139, 140
 Teodorescu, M. 178
 Teodorescu, V. 9
 Texler 102
 Theodorescu-Kirilleanu, Gh. 8
 Theodorescu-Kirilleanu, Simion 8
 Thomas, Cyrus 118
 Thompson, S. 118, 119, 120, 122, 126
 Tiklin, H. [5—10], 18, 20, 93
 Todoran, R. 24, 25, 52, 105, 181—185
 Todorov, T. 77—80
 Tohăneanu, G. I. 203
 Tommaseo, N. 57
 Trubetzkoy, N. S. 44, 46, 53, 127
 Tudose, C. 195
 Tupikov, N. M. 174, 176, 179
 Turculeț, A. 105

T

Tăra, V. 105
 Tepelea, G. 24

U

Ullti, Karl D. 95
 Ungureanu, Maria-Lulza 8
 Ungureanu, V. 105

Ureche, V. A. 7
 Urțescu, B. 105

V

Valda, M. 203
 Vallant, A. 232
 Vakarehski 56
 Varlaam 196
 Vasiliu, Em. 46, 47, 53, 127
 Vasiliuță, L. [94—95]
 Vasmer, M. 55
 Văcărescu, I. 229
 Văgezzi-Ruscilla, G. 237
 Vendryès, J. 161
 Vianu, T. 79—81, 97, 227
 Vileu, A. 48, 51, 56
 Vlad, C. 98, 99, 212, 215
 Vlad, S. 105, 223—226
 Vlahuță, Al. 7
 Vlăduț, D. 227—229
 Voloșinov, V. N. 207, 208, 210—213, 215
 Vossler, K. 210
 Vracliu, Ailton [102—103]
 Vulpe, M. 105, 167
 Vultur, Ion 80

W

Wagner, R. 163
 Wartburg, W. von 55
 Weigand, G. 89, 217
 Weigl, E. 226
 Weinreich, H. 97
 Whorf, B. L. 118, 122
 Winckler, H. 102
 Woolf, V. 207, 211, 215

X

Xenopol, N. D. 7

Z

Zamarovský, V. [102—103]
 Zdrenghea, Mireca 11—15, 36, 38, 149, 178
 Zimmermann, G. 119
 Zinder, L. R. 127, 134
 Zoba, I. 187—190, 192, 195
 Zugun, P. 105

INDICE DE CUVINTE *

ALBANEZĂ

cergë 57
cung 57
gjintë 18
kërcunat 57
kërcunë 57
kërcuni 55, 57
kërfuni 57

BULGARĂ

Báčo 63
Báda 64
Báde 64
Bádjo 65
Bádo 64
baj 64
Bájo 63, 64
Báko 60
Bála 64
Bálja 64
Bálo 64
Bana 64
Bane 64
Bano 64
Báljo 64, 65
Báto 63
Bele 64
Béljo 64
Bélo 64
bločka 230
Bóda 64
Bode 64
Bódjo 64, 65
Bodo 64
Coganov 177
Dragaj 175
gavran 232
grebl-o 63
kračon 55
Máljo 175
Málo 175
Mire 223
Mirko 223
praskfa 231
pravk 231
Rob 177
sevica 231
sit-o 63
Vasa 176

FRANCEZĂ

peuple 19
pueble 19

GERMANĂ

modisch 7
Nachzutragen 6
Zimmer 61

ITALIANĂ

ceppo 57
cionco 57
gente 21
lucore 21
meserere 22
pedestro 20
pobulu 19
popolano 18, 20
popolazione 20
popolo 18–20
popolosità 20
popoloso 20
povol 19
puovolo 19
povo(ro) 19
spartire 22
timore 21
uopo 22
vergola 22

LATINĂ

Barnaba 66
bubalus 231
calationem 55
creationem 55
desiderare 21, 22
gentem 21
leo, -onis 20
locus 223
**lucor* 21–22
lucus 223
misellus 22
misser 22
miserere 22
pedestru 20
plopus 17

poplus 17
populanus 20
populatio 20
populositas 20
populosus 20
pópulus 17–19
populus 20
stabulum 20
ttmor 21
virgula 22
virgo 22

MAGHIARĂ

barna 66
Budai 173
czomb 59
fekete 66
karácsony 55
Kiss 67
lugas 223
picijany 170
picijen 170
ponyva 50
próbbáló 51
suska 170
veres 66

POLONĂ

Ban 64

ROMÂNĂ

A

acces 90
accident 90
acid (acetic) 90
acord (~ global) 90
adresă 90
aer (~ condiționat) 90
aerosol 90
Albăiu 174
albitură 6
alerta 90
Anastasiu 65
aproape 35
arăduiasă 184
aveasă 184
avesă 184

* Nu au fost incluse în indice cuvintele de la paginile 193–195, 203–206, 218–219, 224–226 și, parțial, de la p. 6–10 și 173–179.

B

Baba 222
Bad 64
Bade 64
Badea 64, 222
Badiu 64
Badul 64
Bai 64
Baia 64
Baico 63
baie 64
Baiu 64
Bal 64, 65
Bala 64, 65
Balai 174
Balc 223
Bale 64
Balea 64, 65
Balu(t) 64, 65
Ban 64
Bana 64
Banae 176
Banc 223
Banea 64
Baniu 64
Baniul 64
Banu(l) 64
Bar 66
Bara 66
Barb 65
Barbu 65
Bară 66
barem 35
Bariș 66
Barișiu 66
Barna 66
Barne 66
Burnea 66
Bata 64
Batiu 64
Batul 64
băia (a ~) 64
Băloi 65
Băloiu 65
bălușcă 231
Bărboi 65
Bărnuf 66
Bărnufiu 66
Bela 64
Beicu 223
Belea 64
belușcă 231
Berinde 65
Berindei 65
Berindeiu 65
Bilai 174
Birai 174
Birnova 92
bleu 90
blîngări 48
Boar⁽¹⁾ 66
Boariu 66
Boaru 66

Bobaia 176
Bobaia 174
Bod 61
Bodai 171
Bode 61
Bodeu 61
Bodu 61
Boiangiu 65
Bora 222
Bor(e)a 222
Boșcailu 171
Bol 65
Bole 65
Bolea 65
Boloi 65
Boloiu 65
Bolu 65
bour 231
Brata 65
Brate 65
Bratea 65
Brateiu 65
Bratul 65
Brădățel 92
Brătae 176
Brătei 65
buăr 231
Bud- 65, 174, 177
Buda 177
Budăriu 177
Bude 65
Budea 65, 177
Budenul 178
Budescul 178
Budo 65, 177
Budoiu 65, 177
Budu 65
bûlgări 48
bûlgheri 48
bûlguri 48
bumb- 60
bumbuleț 60
bumbișor 60
bumburel 60
bumburez 60
bumburuș 60
bumbușor 60
Burai 175
Buz(e)a 222

C

Cacioaia 92
Caliniciu 65
cam 35
canal (~ de televiziune) 90
car (~ de reportaj) 90
carai 175
casetofon 90
cazemată 90
Cădăriu 66
Cădaru 66

cădesă 184
Cernaia 176
chiar 35
Chirea 223
Chire 65
Chirea 65
Chiroi 65
Chiroiu 65
Chiru 65
Chiș 7
Chișiu 7
Cipariu 66
circa 35
Ciritei 92
Ciurdariu 66
Ciurdaru 66
Cînd(e)a 222
cloc 230
clocă 230
cloci (a ~) 230
clôfă 230
Cocaia 176
cocór 19
cod (~ poștal) 90
Codae 176
Codlea 222
colind 181
color 90
Comșa 222
Cor 65
Cora 65
Coroi 65
Coroiu 65
Coru 65
coștila 223
colai 175
colór 19
crăciun 55—57
creativitate 90
Crefiu 67
cunoștesă 184

D

Dealul (~ Dediului) 92
declt 35
declara (a ~) 30
Dediu (Dealul ~lui, Va-
lea ~lui) 92
demilitizare 90
deșidera (a ~) 21, 22
deșiderat 21
deșira (a ~) 21
deșiră 21
Dico 63
Dimitriu 65
dizeur 90
doar 35
Donca 223
dori (a ~) 21
Dragai 175
Drăgan(u) 66

E

Eftimiu 65
erară 185
erasă 185

F

Fechete 66
fecioară 22
firfoi 9
fliaoască (fliaoște) 168, 171
flocasă (flocase) 168, 171
Florinta 92
fluieră 181
foaie 167, 168
foiază 167, 168
Folte (a) 222
fonf 9
forfoi 9
frunză 167, 168
Fundoaia 92
furoască (furoaște) 168, 170

G

Galda 222
gard 232
găsesă 184
gentleman 90
Gheorghică 66
Gheorghiu 65
ghijă 168, 169
ghijură 168, 169
gint 21, 23
Giura 65
Giurcu 223
Giurea 65
Giuroi 65
Giuroiu 65
Giuru 65
gogoș 181
Golae 176
Golea 222
grășă 7
grebl-ă 63
Grigoriu 65

H

Haiu 65
Hangiu 65
hărsit 8
Herlea 222
hidraulic 90
hidrotehnic 90
hlucuros 7
ho(a)spă 168, 170
Honae 176
horhăi (a ~) 8
hostoape 7
hostochină 7

I

ierască 184
*ieu 20
*ieune 20
Igna 222
inștrumente 48
Ioniță 66
iștrumente 48
Iuliu 66
iustrumēte 48

I

inșulări (a ~) 8
intreba (a ~) 30

J

jumăta 182-183
jumătate 8, 181-183

L

leancă 8
leu 6, 20, 21
limburuș 59
Liviu 66
lucime 21
lucire 21
lucoare 21, 23
Lugoj 223
Lufăi 177

M

macaleandru 9
Macrea 222
mai 35
Male(a) 175
mamifer 90
Man 66
Manea 66
Manișiu 66
Manta 222
Manu 66
marcotaj 90
matol 7
matoli (a ~) 7
măcar 35
măcăleandru 9
Măgaia 176, 177
Mălaia 177
Mălai(u) 175
mămlie 48
mămuie 48
Mărtin 9
măși (a se ~) 8
m(e)aser 22
meliță 90
merluș 8

mesaj 90
meser 22, 23
meserătate 22
mesere(a)re 22
mimelism 90
Mircu 223
Mire(a) 223
mișel 22
Mirz(e)a 222
modiși 7
Moga 175
Mogaiu 175
Mogoș 175
moloman 7
Momaia 175
momlie 48
mosór 19
mostochină 7
Moș 222
moșinoi 48
motorizat 90
mulțumi 6, 10
Muncel 92
Mușat 222
mușinoi 48
mușunoi 48

N

nadoleancă 8
naftalină 90
Naghi 67
Naghiu 67
Nagy 67
Nam- 175
Nastai 175
navetă (~ spațială) 90
năcăire 49
năcăirea 49
năgoștóri 49
năgustóri 49
năgufutóri 49
năpoată 49
năpót, -oată 49
năsătiós, -oasă 49
Neagra 92
neam 21
Negraia 177
Negruș 67
Negrușiu 67
negustor 49
nesăfiós 49
newton 90
nicaieri 49
nicăier 50
nichiiéri 50
nicilndă 49
niciunde 49
nictiéri 50
Nicolifă 66
norod 19
numai 35

O

Oarda 222
oaşnişă 7
odolean 8
Oier⁽¹⁾ 66
Oieriu 66
Oieru 66
olicni (a ~) 6
Ona 66
Onea 66
Oniştii 66
Onu 66
op(t) 22
Orlea 222
ouaşnişă 7

P

pană 167, 168
Pancu 223
panujea 168
paraplău 49, 50
Parting 223
paşcă 7
patie 8
pădăstru, -ă 49
pănoje 168, 169
pănojie 168, 169
pănujă 167, 169, 170
pănujea 169
pănuşă 167-169
pănuşă 169
pănuşie 168, 169
pănuşie 168, 169
păpărugă 50
păpuşoi (păpuşoie) 168, 171
părease 184
părese 184
pecifă 48, 51
pecméz 49
pedăst, -ă 49
pedăstru, -ă 49
pedestru 20, 49
penuşă 167, 169
penuşea 167, 168
penuşură 168, 169
peperughe 50
percişe 51
percişi 51
Perlea 222
pertifă 51
petifă 51
picur 9
pidăstru, -ă 49
pietrar 9
pietroşel 9
pimnăz 49
piştiană 168, 170
piştiană 168, 170

platformă (~ industrială) 90
p'ămină 181
pleşcar 8
Ploieştean(u) 66
plop 17
poăncă 48
poaşcă 7
Poiana 92
pôimline 49-50
pôimnă 49-50
pôivă 50
ponc 48
pônce 43-48
pônivă 50
pônlie 43-48
pônşă 43-44
pônivă 50
poponeş 8
popor 17-20, 23
poporan 18
poporanism 90
*pôpur 20
porinblă 50
porind iŃă 50
portngiŃă 50-51
portngiŃt 50
porumbă iŃă 50
porumbiŃă 50-51
porunghiŃă 50
porungiŃă 50-51
porungiŃt 50
potăcă 48
potăcă 43, 48
poteş 51
poteşă 51
potege 51
poteşă 51
potică 48
potic 48
prabalău 51
praplău 49
prăbălău 51
prefix (din telefonie) 90
prioritar 90
*pupăr 17, 20
puşchle 7
pulecă 48
putinel 6

R

raglan 7
Rădae 177
răzor 48
remorcă 8
rinduiasă 184
Robaia 177
rod 21
român 23
Roşca 222
rozor 48
rumineaseră 184
Runc 92

S

sarsămuri 48
sălai 8
sărac 22
sarsămuri 48
Săscioara 92
setrciumea 7
sculăşel 8
sfătui (a ~) 30
show 90
Silviu 66
Sintea 222
sit-ă 63
stimbure 59, 60
stimburec 60
stimbureş 60
stirsame 48
soclă 49
soclte 49
sorsămuri 48
spărŃi (a ~) 22
spuneasă 184
spunesă 184
stare (~ de necesitate) 90
staul 20
staur 20
strimloare 7
struménturile (~ plugării) 48
suflor 90
suprarealism 90

Ş

şar 8
şargan 51-52
şargat 51-52
şargău 51-52
şărui 8
şergan 51-52
şergat 51-52
şergău 51-52
şi (adv.) 35
şişiorcă 169
şodăcŃ 49
şpuriu 8
şlenghire 50
şlengiri 50
ştoagăr 7
şuşoarcă 170
şuşorcă 168, 169, 170
şuvişă 231

T

Tabai 175
taman 35
tarară 8
tarlăua 92
tăllitoc 9
teamă 21

lemaore 21
lestelte 7
limoare 23
lingă 8
locmai 35
lonetă 90
lorpor 19
tracta (a ~) 90
Tulai 176
Turda 222

T

țimăr 61
țimburuc 59-61
țimburuș 59
țimburel 59-61
țimburuș 59-61
țimpurug 59
Țira 222
țirfă 60
țirfuică 60-61
Țogae 177
țopircă 60
țopirlă 60
țumb- 60
țumburel 59
țumburuc 59
țimburuș 59

U

Udrea 222
ungher 7
unghi (~ mort) 90
urșinic 6

V

Vagaiu 176
Vasai 176
Vasilii 65
Văcariu 66
Văcaru 66
vălare 8
vărgură 22
vejă 168, 170
vejie 168, 170
vejuri (pl.) 170
Vereș 66
vergură 22
vêștie 169, 170
virga 22
Viștea 222
Vizitiu 65
vo(a)spă 168, 170
voavă 168, 170
vreo 35
vrija 168, 170

Z

zemberec 59
zimberc 59

DIALECTUL AROMÂN

babă 231
Baliu 64
bănu 232
Bellu 64
Bodiu 64
brănu 232
brăsiu 230
brăștu 230
brăștur 230
brăștir 230
brăștură 230
buvăi 231
căpărie 232
cărtșun 55, 57
clăce 230
clodțe 230
cloșe 230
clôșcă 230
cluči 230
coasă 231
cosór 231
dab 230
dăbină 230
dușeae 18
dușeayă 18
gărdu 232
gărdină 232
gărvan 232
gimlă 18
gl'imă 230
isn-
laó 18
liniță 231
lume 18
lușcă 231
milete 18
nădă 230
nădie 230
ngl'imă 230
plindăr 231
plăfuc 230
popul 18
prască 231
puiată 231
pul'eac 231
pul'eacan 231
pul'eăn 231
salmă 232
selufătă 230
siștu 230
sôpcă 231
suniță 231
șiniță 231
șiștăc 230
șițac 230
șițu 230

leag 230
leg 230
luiăg 230
tuidăg 230
ungl'imă 230
vrlțeaniță 231
vrlțicóniță 231
zmeu 230

DIALECTUL
ISTROROMÂN

gard 232

DIALECTUL
MEGLENOROMÂN

băcădărnice 230
goarb 230
măslincă 230
pucroavă 230

RUSĂ

Baj 64
karačun 55
koročun 55, 57

SÎRBOCROATĂ

Băja 64
Bała 64
Balja 64
Bana 64
Bane 64
Bata 64
Băto 64
Bela 64
Belo 64
čerga 57
Cogulić 177
côtur 19
Dragaj 175
gavran 232
krăcati 55
lug 223
Măle 175
Mire 223
Mirko 223
nada 230
petica 51
Rob 177
Vasa 176

SLAVĂ

baba 100
bagnó 100
bagně 100

berg 100
bermę 99
bersta 100
bersto 100
berstę 100
bolto 99
borda 100
borti sę 99
bratrę 100
brlogę 99, 100
brzę 100
bykę 100
čerda 100
česar 99
črnę 100

dób 230
dobrę 100
gl'imă 230
golobę 100
golva 100
koročun 55
kos -a 231
lug 223
luh 223
Mal 175
nadejo 230
naród 20
sestra 100
vorna 100
vydra 100
zelezo 100

SPANIOLĂ

pueblo 19

TURCĂ

bay 64
zemberek 59

UCRINEANĂ

Hajto 65
Kalynyn 65
kerečun 55
kerečunj (večer) 55
kračun 55
krečun 55
luh 223

RECTIFICARE

Întruct în numărul 1/1981 al revistei s-au strecurat unele greșeli, cititorii sînt rugați să le corecteze după cum urmează: p. 20 (r. 2 de jos) *e* (lat. *leo*, *-onis*): *l* (lat. *leo*, *-onis*); p. 27 (r. 15 de jos) ș. a. *-b*: ș. a. CT-b; p. 50 (r.3) *d'*: *d'*; p. 60 (r.2) indo-europene **s* > în alb. (*th-*): indo-europ. **s* > alb. (*th-*); p. 61 (r. 2) zidărie", : zidărie"), : p. 63 (r. 23) pimul: primul; p. 66 (r. 17) *εαριϋ* : *εαριϋ*; p. 84 (r. 20) inversată : inversă.

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înaltimeze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuite. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
70717, București, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, Atlasul lingvistice român pe regiuni. Maramureș, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei; vol. III, 1973, XXV p. + hărți de la 538 la 870, 132 lei.
- ION GHEȚIE, Începuturile scrisului în limba română, Contribuții filologice și lingvistice, 1974, 210 p., 9 lei.
- GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea, 1974, 9 lei.
- ION GHEȚIE, Baza dialectală a românei literare, 1975, 696 p., 48 lei.
- * * * Fonetica și dialectologie, vol. IX, 1975, 256 p., 16,50 lei.
- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, Istoria științelor în România. Lingvistica, 1975, 176 p., 7,50 lei.
- FLORA ȘUTEU, Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești, 1976, 244 p., 11 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, Probleme de lingvistică generală, vol. VII, 1977, 126 p., 7,50 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și MIOARA AVRAM, Formarea cuvintelor în limba română, vol. II, Prefixele, 1978, 385 p., 25 lei.
- H. MIHĂESCU, La langue latine dans le sud-est de l'Europe, Coeditare cu Société d'édition «Les belles lettres» — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.
- Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, Dicționarul limbii române, tom. IX, partea I, Litera Ș, 1978, 272 p., 40 lei.
- FL. MARCU și C. MANECA, Dicționar de neologisme, ed. a III-a, 1978, 1 168 p., 116 lei.
- ZAMFIRA MIHAIL, Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană, 1978, 255 p. + 16 pl. + 1 hartă, 20 lei.
- * * * Documente și însemnări din secolul al XVI-lea, 1979, 500 p., 41 lei.
- Noul atlas lingvistice român pe regiuni — Banat, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broșură), 184 lei.
- Noul atlas lingvistice român pe regiuni — Oltenia, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.
- Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, Dicționarul limbii române (DLR) serie nouă, tom. VIII, Litera P, partea a 4-a (Pogri-jenie-presimțire), 1980, p. 949 — 1 341,50 lei.

CL, anul XXVI, nr. 2, p.113—252, Cluj-Napoca, 1981

I. P. „Informația” c. 1435

41 026

Lei 25.—